

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YUSUF ZİYA YÖRÜKÂN'IN
DİNLER TARİHİ BİLİMİNDEKİ YERİ**

**Hazırlayan
Erkan KÜP**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL**

**Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Dinler Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Ağustos 2010
KAYSERİ**

Prof. Dr. Mustafa ÜNAL danışmanlığında **Erkan KÜP** tarafından hazırlanan “**Yusuf Ziya Yörükân’ın Dinler Tarihi Bilimindeki Yeri**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

30.09.2010

JÜRİ:

Danışman

Prof. Dr. Mustafa ÜNAL

Üye

Prof. Dr. Harun Günçer

Üye

Doç. Dr. Celal Hüsnü Çelik

ONAY:

Bu tezin Kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun **08.10.2010** tarih ve **29** sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. H. Yunus APAYDIN

Enstitü Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Recep Düzgün

ÖNSÖZ

Darülfünun'da okutulan Dinler Tarihi dersleri ile başlayan Türkiye'deki Dinler Tarihi çalışmaları günümüzde de devam etmektedir. Yapılan bu çalışmalar dinler tarihi bilimine farklı bakış açıları getirmiş ve bu alana katkılarda bulunmuştur.

İnsanların kendi inanışları dışındaki diğer inanışları merak etme olgusu her dönemde devam etmiştir. Yaptığı çalışmalarla birçok alana katkısı olan Yusuf Ziya Yörükân'ın Dinler Tarihi bilimindeki yeri araştırmamızın temelini oluşturmaktadır. Biz bu araştırmamızda Yusuf Ziya Yörükân'ın hayatını, eserlerini, dinler tarihi araştırmalarında kullanılan filolojik, deskriptif, karşılaştırma ve fenomenolojik metotlarını nasıl uygulandığını elimizden geldiği ölçüde araştırmaya çalıştık. Bunun yanında O'nun Türkiye'deki Dinler Tarihi çalışmalarına katkıları ve Türk İslam Tarihi araştırmalarındaki yerini tespit etmek araştırmamızın alanı içerisindedir.

Şamanizm - Alevilik, Alevilik – Bektaşilik, Şamanizm ve Sünnilik konusunda bir öncü olarak gayretler sarf eden Yusuf Ziya Yörükân bir Türk dini olarak Şamanizm ile onun geçirdiği safhaları diğer dinler üzerinde özellikle Alevi ve Sünni Türk inaçları üzerinde yapmış olduğu etkileri incelemiştir.

Bu çalışmamızın ortaya çıkmasında yardım ve katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım saygı değer hocam Prof. Dr. Mustafa Ünal'a ve ayrıca çalışmalarım sırasında yardımcı olan ablam Nazan Küp'e teşekkürlerimi sunmayı yerine getirilmesi gereken bir borç addederim.

Erkan KÜP
KAYSERİ 2010

YUSUF ZİYA YÖRÜKÂN'IN DİNLER TARİHİ BİLİMDEKİ YERİ**Erkan KÜP****ÖZET**

Türk dinlerini ve mezheplerini sosyoloji ve kültür antropolojisi yönünden inceleyen “Yusuf Ziya Yörükân’ın Dinler Tarihi Bilimindeki Yeri”, çalışmamızın temelini oluşturmaktadır.

Şamanizm ve Alevilik ilişkisi konusunda çalışmalar yapan ve bu konularda bir öncü olan Yusuf Ziya Yörükân’ın yaptığı çalışmalar sayesinde Tahtacılık, Kızılbaşlık itikadlarıyla Türk Şamanizmi arasında ilişki bulma yoluna girilmiştir. Tahtacılar hakkında mevcut olan en eski bilgiler Yusuf Ziya Yörükân’a aittir. Yaptığı saha araştırmalarıyla Alevilik ve Bektaşilik öğretilerini bilimsel bir yöntemle ilk defa ortaya çıkarmıştır. Türkiye’deki çeşitli Alevi cemaatleri üzerinde ciddi ve yerinde gözlemlere dayalı makaleleri ve eserleri bu konularda yıllar sonra ve de günümüzde ilmi çalışmalar yapanlara birer dayanak ve kaynak olmuştur.

Yusuf Ziya Yörükân İslam düşüncesinin çok çeşitli alanlarıyla ilgilenmiştir. Bir hadisçi olmamasına rağmen hadisle ilgili birçok konuyu ele almış ve zamanın oryantalistlerine cevaplar vermiştir. Yine aynı şekilde Kelam, Türk Tarihi, Akaid, İslam Tarihi gibi alanlarda birçok çalışmalar yapmış ve eserler meydana getirmiştir. Bu eserler Türk Kültür Tarihinin aydınlatılmaya muhtaç birçok yönü hakkında yapılacak çalışma ve araştırmalara yardımcı olması bakımından büyük bir değer taşıdıkları ve alanlarında büyük bir boşluğu doldurdukları açıktır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Şamanizm, Bektaşilik, Tahtacılar, İslâm

YUSUF ZİYA YÖRÜKAN'S PLACE IN THE SCIENCE OF THE HISTORY OF RELIGIONS

Erkan KÜP

ABSTRACT

“Yusuf Ziya Yörükan's Place in the Sciences of the History of Religions” which analyses Turkish religions and sects in terms of sociology and cultural anthropology is the basis of our study.

Thanks to Yusuf Ziya Yörükan who is the leader on these subjects for his studies and who studied for the relationship between Shamanism and Alevism and tried to relate with Tahtacılık and Kızılbaşlık belief and Turkish Shamanism in broad. The oldest information about Tahtacılar belongs to Yusuf Ziya Yörükan. He lights the way for unknown sides of Alevism for the first time as a result of his field works. His serious and observational articles and works about several Alevi congregations in Turkey are the basis and the source for many studies on these scientific topics today and in the future.

Yusuf Ziya Yörükan dealt also with several branches of Islamic conception. Although his profession is not on hadith, he handled many subjects on hadith and responded orientalist in that times. Similarly he studied and wrote books about Islamic theology, Turkish History, Akaid and history of Islam. It is clear that, these works are very valuable because they help studies on weak sides of Turkish Cultural History and they have filled in the gap on their branches.

Key Words: Alevism, Shamanism, Bektashi, Tahtacılar, Islam

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
PROBLEM.....	1
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	2
METOD VE TEKNİKLER.....	2
A. TÜRKİYE’DE TÜRK DİN TARİHİ ÇALIŞMALARI.....	3
B. TÜRK DİN TARİHİ ÇALIŞMALARININ DİNLER TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	7

BİRİNCİ BÖLÜM

YUSUF ZİYA YÖRÜKÂN’IN HAYATI VE ESERLERİ

A. HAYATI	12
1. Doğumu ve Çocukluk Yılları.....	12
2. Gençlik ve Öğrenim Yılları.....	12
3. Öğretmenlik Yılları, Akademik Hayatı ve Çalışmaları	13
4. Kişiliği.....	16
5. Ölümü.....	17
B. ESERLERİ	17
C. MAKALELERİ	18

İKİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMALARINDA KULLANDIĞI YÖNTEMLER

A. FİLOLOJİK YÖNTEM.....	23
1. Filolojik Yöntem	23
2. Yusuf Ziya Yörükân’ın Filolojik Yöntemi Uygulaması	24
3. Filolojik Yöntemle İncelediği Konular	24

B. DESKRİPTİF (TASVİR) YÖNTEM	34
1. Deskriptif (Tasvir) Yöntem.....	34
2. Yusuf Ziya Yörükân'ın Deskriptif (Tasvir) Yöntemi Uygulaması.....	35
3. Deskriptif (Tasvir) Yöntemle İncelediği Konular.....	36
C. KARŞILAŞTIRMA YÖNTEMİ	39
1. Karşılaştırma Yöntemi	39
2. Yusuf Ziya Yörükân'ın Karşılaştırma Yöntemini Uygulaması	40
3. Karşılaştırma Yöntemiyle İncelediği Konular	40
a) Ulûhiyyet Konusundaki Karşılaştırma.....	40
b) Diğer Akidelerde İzler	42
c) Eski Türkler, Aleviler ve Şamanlarda ayin ve merasimlerle ilgili karşılaştırma	44
D. FENOMENOLOJİK YÖNTEM	48
1. Fenomenolojik Yöntem.....	48
2. Yusuf Ziya Yörükân'ın Fenomolojik Yöntem Uygulaması	50
3. Fenomenolojik Yöntemle İncelediği Konular.....	50
a)Kurban.....	51
b)Türbe ve Ziyaret Yerleri	51
c)Ayin ve Merasimler	52
d)Ulûhiyyet	56
e)İsim, Nesne, Hayvanlarla ile İlgili İnançlar	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

A. Yusuf Ziya Yörükân'ın Türkiye'deki Dinler Tarihi Çalışmalarına Katkıları.....	59
B. Yusuf Ziya Yörükân'ın Türk Din Tarihi Araştırmalarındaki Yeri.....	63
SONUÇ	71
KAYNAKLAR	73
ÖZGEÇMİŞ	76

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmamızın konusunu, Türk dinlerini ve mezheplerini sosyoloji ve kültür antropolojisi açısından incelemiş bulunan Prof. Dr. Yusuf Ziya Yörükân'ın hayatı, eserleri, fikirleri ve dinler tarihi bilimindeki yeri oluşturmaktadır.

PROBLEM

Türklerin dini tarihi ile ilgili olarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Geleneksel Türk Dininin ne olduğu ile ilgili birçok görüşler de bu çalışmalarda yer almaktadır. Bu konuyla ilgili olarak tartışmaların yoğunlaştığı bir nokta vardır ki o da geleneksel Türk dininin Şamanizm olup olmadığıdır. Bu konuya Yusuf Ziya Yörükân Türk Müslümanlığının yanında, diğer dinler ve mezhepler üzerinde, bu vesileyle Anadolu ve Türk Aleviliği ve Sünniliği üzerinde yapmış olduğu etkileri göz önüne sererek yaklaşmaktadır.

Alt-Kültür farkının insanların “seciyeleri” üzerinde etkisinin olduğunu belirten Yusuf Ziya Yörükân, İslam mezhepleri ve Akvam-ı İslamiyye Etnografyası dersleri okutmuş, kültür antropolojisi ve din sosyolojisi alanında saha araştırmaları yapmıştır. Özellikle Tahtacılar konusundaki araştırması dikkat çeken bir çalışmadır. Bu araştırması Türkiye’de 20. yüzyılın başında bir Türk araştırmacısı tarafından alanda yapılan ilk çalışma olarak nitelendirilmektedir. Birçok alanda çalışmaları bulunan Yusuf Ziya Yörükân’ın dinler tarihi bilimindeki yeri, bu bilime katkıları araştırmamızın problemini oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Tahtacılık, Alevilik itikatlarıyla Türk Şamanizmi arasında ilişki arama yoluna ilk defa kendisi sayesinde girildiği söylenen Yusuf Ziya Yörükân'ın dinler tarihi ile ilgili yaptığı araştırmalar ve bu araştırmaların kendisinden sonra ilmi çalışmalar yapanların üzerinde nasıl bir tesir bıraktığı, dinler tarihine ne gibi katkılarda bulunduğunu tespit etmek araştırmamızın amacını oluşturmaktadır.

Din konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Filozofların, psikologların, sosyologların düşünüş tarzları birbirlerinden farklıdır. Fakat nerede bir cemiyet varsa orada bir takım mukaddeslerin olduğu noktasında birleşirken, dinin menşei noktasında birbirinden ayrılmakta ve farklı görüşler ifade etmektedirler. Bununla ilgili olarak dinin menşei üzerinde animist, naturist, totemist gibi değişik teorilerin oluştuğu görülmektedir.

Dinler Tarihi ile ilgili çalışmalar içerisinde zamanla Türk din tarihi konusu da yerini almaya başlamıştır. Bu konuyla ilgili olarak Türklerin dini tarihinin araştırılıp değerlendirilmesinde, dinler tarihinin konusu olması nedeniyle o sahanın elemanlarına düşmektedir ki bu konuyla ilgili olarak “Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi”, “Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri” ile ilgili kitapları bulunan Yusuf Ziya Yörükân'ın görüşlerinin, eserlerinin, fikirlerinin bilinmesi bu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

METOD VE TEKNİKLER

Bu araştırmamızda kendisi hakkında araştırma yaptığımız Yusuf Ziya Yörükân'ın kendi eserleri, onun hakkında yazılan kitaplar, makaleler incelenerek kaynak ve literatür taraması yapılacaktır.

Araştırmamızda izleyeceğimiz yöntemlerden biri de karşılaştırma metodudur.

Türk dini ve mezhepleriyle ilgili bilgi, görüş ve değerlendirmeleri bilimsel yöntemler doğrultusunda tasvir edilmiştir.

A. TÜRKİYE’DE TÜRK DİN TARİHİ ÇALIŞMALARI

Türkiye’de Dinler Tarihi öğretiminin Batı’dakiyle hemen hemen aynı dönemde başladığı söylenmektedir; zira 1859’da açılan Mülkiye Mektebi’nde Tarih-i Edyan dersi resmen mektebin müfredatı içindedir. 1869’da, İstanbul’da öğretime başlayan Dar’ül Fünun-i Osmani adlı yüksekokulunda İlim-i Asar-ı Atika adıyla dinler tarihi dersleri okutulmuştur. 1873 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi’nde Tarih-i Umumi ve İlm-i Esatir-i Evvelin isimli ders de verilmiştir.¹ Osmanlı dönemi dinler tarihi çalışmaları Medaris-i İlmiye Nizamnamesi’nin 13 Şubat 1910’da kabul edilmesiyle birlikte hız kazanmış ve Milel ve Nihal adıyla geçmiş dini geleneklerin okutulması başlamıştır. Darülfünun Edebiyat Fakültesinin 1874 yılı ders programında Tarih-i Umumi ve Dini Esatir-i Evvelin dersi bulunmaktadır.² II. Meşrutiyetten sonra 1911’de “Umum-ı Şeriyeye” dersleri arasında altı saat “Tarihi Dini İslam ve Tarih-i Edyan” dersleri birlikte programda yer almıştır.³ 21 Nisan 1912 tarihinde Dar’ül Fünun hakkında yapılan Islahat Nizamnamesi’nin birinci maddesi gereği İstanbul Dar’ül Fünun’u içinde Şer’i ilimler kurulmuş ve burada Tarih-i Edyan dersleri okutulmuştur.⁴

1913 yılında açılan Medresetü’l-İrşad’ın vaizlik şubesinde Dinler Tarihi müfredat programında yer almıştır.⁵ 1914 yılında Dar’ül Fünun’daki Şer-i ilimler şubesi Medresetül Mütetassısine dönüştürülmesinden sonra “kelam, tasavvuf ve felsefe şubesinin” programında da Tarih-i Edyan vardır. 1918’de Medresetül Mütetassısın Medrese-i Süleymaniye’ye çevrildiğinde “Hikmet ve Kelam Şubesi” nde de dinler tarihi okutulmuştur.⁶ Bu şubedeki Tarih-i Edyan ve Dini İslam dersini M.Şemsettin Günaltay vermiştir.⁷ Müstakil Dinler Tarihi kitabı olarak ülkemizde ilk eser 1911 yılında Ahmet Mithat Efendi’nin yazmış olduğu Tarih-i Edyan’dır. Kitabında dinleri karşılaştırmaya, benzer noktalarıda belirtmeye, farklılıklar göstermeye çalışmış ve çalışmalarında tarafsız olmaya dikkat etmiştir.⁸ Ahmet Mithat Efendi, Dar’ül Fünun-i Osmanî’deki İlahiyat Şubesi’nde ve Medresetül Vaizin’de ilk Dinler Tarihi okutan kişi olma unvanını

¹ Mustafa Alıcı, “Türkiye’de Dinler Tarihi Çalışmaları”, www.dinlertarihi.com, 12/05/2009.

² Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 2002, s.21.

³ Tümer, Küçük, a.g.e., s.21.

⁴ Alıcı, a.g.m.

⁵ Alıcı, a.g.m.

⁶ Tümer, Küçük, a.g.e., s.21.

⁷ Alıcı, a.g. m.

⁸ Hikmet Tanyu, “Türkiye’de Dinler Tarihi’nin Tarihçesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt VIII, Ankara 1960, s.119.

bulundurmaktadır. Ayrıca eserinde O, Hollanda’lı Din Fenomenoloğu ve Dinler Tarihçisi Chantepie De La Soussaye’ye atıflarda bulunmaktadır.⁹ Ahmet Mithat Efendi’nin bu kitabından önce “El-milel” ve “El-milel ve’n Nihal” şeklindeki İslam dünyasındaki klasik Dinler Tarihi kitaplarından farklı bir şekilde yazılan Şemsettin Sami’nin “Esatır” (1295/1878) adlı kitabından da bahsedilebilir. Bu kitapta Şemsettin Sami Yunan ve Roma mitolojisini almakla birlikte genel olarak bir dünya mitolojisi panoraması çıkarır. Aynı yıllarda Mahmut Es’ad b. Emin Seydişehir’i’nin “Tarih-i Edyan” adlı kitabı yayınlanmıştır.¹⁰

1912’de M. Şemsettin Günaltay’ın “Tarih-i Edyan” isimli kitabı yayınlanmıştır. Bu kitap Dinler Tarihinin temel kavramlarını açıklamaktadır. Afrika dinleri dahil olmak üzere bir çok dinden bahsetmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Darü’l Fünun’a davet edilen yabancı bilim adamları arasında George Dumezil 1925’de yeni Darü’l Fünun’da Dinler Tarihi kürsüsünün başına getirilir. Karşılaştırmalı mitoloji alanında eserler vermiştir.¹¹ Dumezil’in asistanlığını Ömer Hilmi Budda yapmıştır. Ömer Budda’nın “Dinler Tarihi” (İstanbul 1935), “İsa Meselesi” (İstanbul 1931) ve “Çin Dinleri” adlı eserleri mevcuttur.¹² 1935 yılında Ömer Hilmi Budda’nın genel olarak Hint, Çin ve Japon dinleri hakkında bilgi verdiği “Dinler Tarihi” kitabı ülkemizde yazılan ilk ciddi Dinler Tarihi kitabı olarak gösterilmiştir.¹³ Bu eseri Ömer Rıza Doğrul’un “Yeryüzündeki Dinlerin Tarihi” adlı kitabı takip etmiştir. Bu eser halka çeşitli dinler hakkında bilgi vermek amacıyla yazılmıştır.¹⁴

Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkınca Medrese-i Süleymaniye, İlahiyat Fakültesi adını almıştır. Bu ilk ilahiyat fakültesinin ders programında “Türk Tarih-i Dinisi” ve “Tarih-i Edyan” bulunmaktaydı. 1933’te İlahiyat Fakültesinin kapatılmasından sonra kurulan İslam Tetkikleri Enstitüsünde, “Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi”, “Umum-i Dinler Tarihi” dersleri vardı. 1936’da bu enstitü de kapatılmıştır. 1946’da Ankara İlahiyat Fakültesi, daha sonra İmam Hatip Okulları, Yüksek İslam Enstitüleri ve Erzurum İslami İlimler Fakültesi açılmıştır. Daha sonra Yüksek İslam Enstitüleri de İlahiyat Fakültesine

⁹ Alıcı, a.g.m.

¹⁰ Cengiz Batuk, “Türkiyede Dinler Tarihi Çalışmalarının Tarihsel Seyri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IX*, sayı 1, 2009, s.75-77.

¹¹ Batuk, a.g.m., s.80.

¹² Batuk, a.g.m., s.82.

¹³ Tanyu, a.g.m, s.119.

¹⁴ Daha geniş bilgi için bakınız, Ömer Rıza Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1963.

çevrilmiştir. Bu fakültede Dinler Tarihi dersleri yer almakta ve önemli çalışmalar ve tezler yapılmaktadır.¹⁵

1954 yılında Türkiye’de Dinler Tarihi çalışmaları Avrupa Dinler Tarihi geleneği ile buluşmuştur. Bu yıldan itibaren ünlü Alman Dinler Tarihçisi ve Din Fenomenoloğu Friedrich Heiler’in öğrencisi Profesör Annemarie Schimmel Ankara İlahiyat Fakültesinde Dinler Tarihi okutmaya başlamış ve 1955 yılında “Dinler Tarihine Giriş” isimliyle Türkçe bir eser yazmıştır. Schimmel’in bu kitabı -İslam hariç- yaşayan dinlerin hemen tamamı yanında, yeryüzünde mensubu kalmamış bazı milletlerin dinlerini de içermektedir.¹⁶ 1960 yılında Semih Tiryakioğlu Felicien Challeye’nin “Dinler Tarihi” kitabını Türkçe’ye çevirmiştir.¹⁷

1959 yılında Hikmet Tanyu “Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri” adlı teziyle Türkiye’de ilk Dinler Tarihi doktoru olmuştur. Hikmet Tanyu’nun Dinler Tarihi ilmine katkıları bu ilim dalının farklı bir boyut almasını sağlamıştır. 1966 yılında “Türkler’de Taşla İlgili İnançlar” teziyle doçent olmuştur. Hikmet Tanyu’nun bundan başka sırasıyla yazdığı eserleri; “Dinler Tarihi Araştırmaları Kitabı”, “Yehova Şahitleri”, “Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler”, “Türklerin Dini Tarihçesi”, “İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı”dır. Türk Kültür Tarihine ve Dinler Tarihine büyük katkılar sağlayan Hikmet Tanyu öğrencilerini Dinler Tarihi alanında yönlendirmiştir.¹⁸

Mehmet Taplamacıoğlu 1966 yılında yazdığı “Karşılaştırmalı Dinler Tarihi” adlı kitabı karşılaştırmalı Dinler Tarihi alanında yazılan ilk eserdir.¹⁹ “Türk Töresi” ve “Türk Medeniyeti Tarihi” adlı eserleri ile Türklerin dini hayatı alanında Türkiye’de ilk çalışmayı Ziya Gökalp yapmıştır.²⁰ Türklerin dini hayatı alanında Ziya Gökalp’ten sonra Fuat Köprülü “Türk Tarih-i Dinisi” adlı eseriyle, Abdülkadir İnan “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, “Eski Türk Dini Tarihi” isimli eserleriyle, İbrahim Kafesoğlu “Eski Türk Dini”, “Türk Milli Kültürü” adlı kitaplarıyla çalışmalar yapmışlardır. Bu alanda

¹⁵ Tümer, Küçük, a.g.e., s.22.

¹⁶ Daha geniş bilgi için bakınız, Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları, İstanbul 2008.

¹⁷ Tanyu, a.g.m., s.123.

¹⁸ Abdurrahman Küçük, “Prof. Dr. Hikmet Tanyu’nun Hayatı, Eserleri, Fikirleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 36, s.500.

¹⁹ Mehmet Taplamacıoğlu. *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1966.

²⁰ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Toker Yayınları, İstanbul 1989.

eser veren bir başka kişi de “Türk Mitolojisi”, “Türk Devlet Anlayışı”, “İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi” isimli eserleriyle Bahattin Ögel’dir.

Türkiye’deki dinler tarihçileri birçok alanda çalışmalar yapmaktadırlar. Yahudilik ve Hristiyanlık üzerine tarihsel mukayeseli ve fenomenolojik çalışmalar bunlar arasındadır. Yahudilik merkezli çalışmalardan bazı örnekler verecek olursak şunları söyleyebiliriz: Abdurrahman Küçük, “Dönmeler Tarihi”(Ankara 1992); Şaban Kuzgun, “Hazar ve Karay Türkleri” (Ankara1993); Baki Adam, “Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat” (Ankara 1997); Ahmet Hikmet Eroğlu, “Osmanlı Devletinde Yahudiler” (Ankara 1997); Kürşat Demirci, “Yahudilik ve Dini Çoğulculuk” (İstanbul 2000); Hristiyanlık konusunda yazılan bazı eserlere örnekler verecek olursak şunları gösterebiliriz: Mehmet Aydın, “Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Reddiyeler ve Tartışma Konuları” (Ankara 1998), “Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık” (Ankara 1995), “Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili” (Konya 1991); Abdurrahman Küçük, “Ermeni Kilisesi ve Türkler” (Ankara 1997); Mehmet Çelik, “Süryani Kilisesi Tarihi” (İstanbul 1987), “Türkiye’nin Fener Patrikhanesi Meselesi” (İzmir 1998); Şaban Kuzgun, “Dört İncil-Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası, Farklılıkları ve Çelişkileri” (Ankara 1996); M. Süreyya Şahin, “Fener Patrikhanesi ve Türkiye” (İstanbul 1980); Şinasi Gündüz, “Pavlus-Hristiyanlığın Mimarı” (Ankara 2001); Ali Erbaş, “Hristiyan Ayinleri-Sakramentler” (İstanbul 1998); Ali İhsan Yitik, “Hz. Meryem ve Efes”(İzmir 2001); Mahmut Aydın, “İsa Tanrı mı İnsan mı?” (İstanbul 2002); Kadir Albayrak, “Keldaniler ve Nesturiler” (Ankara 1997); Ali İsa Güngör, “Cizvitler ve Katolik Kilisesindeki Yeri” (Ankara 2001); Hakan Olgun, “Luther ve Reformu-Katolisizmi Protesto” (Ankara 2001).²¹

Diğer dinler alanında yazılan eserlere şunlar örnek gösterilebilir: Şinasi Gündüz, “Sabiiler Son Gnostikler” (Ankara 1995); Ali İhsan Yitik “Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancı ve Tenasüh İnancıyla İlişkisi” (İstanbul 1996) ve “Hint Dinleri” (İzmir 2006); Ahmet Güç, “Satanizm”(İstanbul 1999); Fuat Aydın “Hint Dini Düşüncesinde İnsanın Özgürlük Anlayışı” (İstanbul 2006).

Türkiye’deki antropolojik çalışmalara yönelik eser yayınlayan dinler tarihçilerine şunlar örnek verilebilir: Harun Güngör, “Dünden Bugüne Gagauzlar” (İstanbul 1998), “Türk

²¹ Alıcı, a.g.m.

Bodun Bilimi Araştırmaları” (Kayseri 1998), “Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi” (Ankara 1997); Mustafa Erdem, “Kırgız Türkleri” (Ankara 2000); Ahmet Gökbel, “Kıpçak Türkleri” (Ankara 1998). Türkiye’deki dinler tarihçileri bilimsel amaçlı ve geniş çaplı olarak bir araya getiren ilk toplantı Ekrem Sarıkçıoğlu’nun öncülüğünde 24-25 Eylül 1992 tarihinde Samsun’da gerçekleştirmiş ve bu sempozyumda sunulan tebliğler “ Türkiye I. Dinler Tarihi Sempozyumu” (24-25 Eylül 1992), (Samsun 1993) ismiyle yayınlanmıştır. Günümüzde ise Türk dinler tarihçileri Türkiye Dinler Tarihi Derneği (TÜDTAD) adında bilimsel bir kuruluşa sahiptir.²² Dinler Tarihi Derneği dinler tarihçilerinin hazırlamış olduğu araştırmalar, sunulan bildiriler Dinler Tarihi araştırmaları adıyla periyodik olarak yayınlanmaktadır.²³

Din Fenomenolojisi alanında özgür bilimsel çalışmalar görülmektedir. Din Fenomenolojisine ilişkin eserlere örnek: Mustafa Ünal, “Din Fenomenolojisi-Tarihçe Yöntem Uygulama” (Kayseri 1999); Ekrem Sarıkçıoğlu “Din Fenomenolojisi-Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri” (Isparta 2002)²⁴ Diğer eserler; Mehmet Taplamacıoğlu, “Karşılaştırmalı Dinler Tarihi” (Ankara 1966); H.Gazi Yurdaydın-Mehmet Dağ, “Dinler Tarihi” (Ankara 1978); Ekrem Sarıkçıoğlu, “Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi” (İstanbul 1983), Abdurrahman Küçük ve Günay Tümer, “Dinler Tarihi” (Ankara 1988).²⁵

Sonuç olarak, denilebilir ki Türkiye’de dinler tarihi çalışmaları farklı alanlarda devam etmektedir. Yapılan bu çalışmalar Türkiye’de dinler tarihinin gelişmesi açısından önemli neticeler vermektedir.

B. TÜRK DİN TARİHİ ÇALIŞMALARININ DİNLER TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’deki Türk Din tarihi çalışmalarının ne zaman başladığına baktığımızda bu konu ile ilgili çalışmaların oldukça yeni olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların daha çok

²² Alıcı, a.g.m.

²³ Batuk, a.g.m., s.85.

²⁴ Mustafa Alıcı, “Kutsal Giden Yol: Dinler Tarihinde Bir Metodolojik Yaklaşım veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V*, 2005, s.111.

²⁵ Batuk, a.g.m., s.91.

Türk Din inanışlarının geçirdiği evreler, mahiyet ve özünden çok, bu dine verilecek isim konusunda olduğunu görürüz.²⁶

Ülkemizde yapılan ilk çalışma olan Ahmet Mithat Efendinin yazmış olduğu “Müstakil Dinler Tarihi” kitabını Türkiye’de yapılan Türk Din Tarihi çalışmaları bağlamında incelediğimizde bu kitapta Türklerin İslam öncesi dinlerinden söz edilmediğini görürüz.²⁷

Çalışmalarında geleneksel Türk dinine yer vermekle Türkiye’de yapılan Türk Dini hayatı çalışmalarında ilk sırayı Ziya Gökalp almaktadır. Ziya Gökalp “Türk Töresi”, “Türk Medeniyeti Tarihi”adlı kitaplarında geleneksel Türk Dinlerinden bahsetmiştir.²⁸

Türkiye’de Türk Din tarihi çalışmaları Ziya Gökalp’tan sonra “Türk Tarihi Dinisi” adlı eseri ile Fuat Köprülü takip etmiştir. Fuat Köprülü bu kitabında İslamiyet’ten önceki dönemdeki Türklerin dini inanışları, ibadetleri ve dini sistemleri hakkında bilgi vermiştir. “Türk Tarihi Dinisi” adlı eserinde kısa olarak Türklerde Totemizm, Şamanizm ve Gök Tanrı inançlarını ele almıştır. Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri Türkler arasında meydana gelen dini akımlar ve kurdukları devletler hakkında bilgiler sunmuştur.²⁹ Bektaşilik tarihinin aydınlatılmasına önemli bir katkı oluşturan ünlü “Bektaşiliğin Menşeleri” ve “Mısır’da Bektaşilik”; Sufilik tarihinin önemli bir problemini ele alan “Türk-Moğol Şamanizm’inin İslam Tarikatları Üzerindeki Tesiri”; Osmanlı Devletinin kuruluşunda rol oynayan Rum Abdalları ile ilgili bir dizi makalesi ve daha birçok yazısı, aslında ayrı ayrı üzerinde durulmaya değer niteliktedirler. Bu eserleriyle Fuat Köprülü, o zamana kadar bilinmeyen Türk Din Tarihini modern tarih metoduyla ve sosyal tarih perspektifiyle dünya bilim âlemine sunmuştur. Bu onun başardığı önemli bir iştir.³⁰

Türklerin dininin Şamanizm olduğunu söylediği kitabıyla Abdulkadir İnan, Fuat Köprülü’den sonra Türk Dini Tarihi çalışmalarında yerini alan bir dinler tarihçisi

²⁶ Göngör, Dinler Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Hikmet Tanyu ve Türk Dini Tarihi Çalışmalarına Katkısı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 36, s. 522.

²⁷ Göngör, a.g.m., s. 522.

²⁸ Abdullah Aykın, Fuat Köprülü’nün Türk Tarihi Dinisi Eserinin Transliterasyonu ve Değerlendirilmesi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri 1999, s. 231.

²⁹ Aykın, a.g.e., s. 236-245.

³⁰ Ahmet Yaşar Ocak, Fuat Köprülü Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiye’sinde Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında “Tarihin Saptırılması” Problemi, *Türkiyat Araştırma Dergisi*, Konya 1997, Sayı 3, s. 224-225.

olmuştur. Abdulkadir İnan'ın "Tarihte ve Bugün Şamanizm" ve "Eski Türk Din Tarihi" adlı eserleri Türk Din Tarihi çalışmalarında katkı sağlamıştır. Abdulkadir İnan bu kitabında Ziya Gökalp'ı Türk dinine "Toyonizm" adını vermesini eleştirmiş, Toyonizmin Budizm'den başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Geleneksel Türk dinine Toyonizm denilmeyeceğini, Türklerin Şamanist olduğunu belirtmiştir. Eski Türk efsaneleri, Tanrıları, Şamanizmin özellikleri ve Müslüman Türklerde görülen Şamanist izleri de anlatmaktadır.³¹

Yukarıda bahsettiğimiz Ziya Gökalp, Fuat Köprülü ve Abdulkadir İnan'ın yanında bu alanda çalışmaları olan bir diğer bilim adamı da İbrahim Kafesoğlu'dur. İbrahim Kafesoğlu'nun bu alanla ilgili olan çalışmaları "Eski Türk Dini" ve "Türk Milli Kültürü"dür. İbrahim Kafesoğlu "Eski Türk Dini" kitabında Eski Türk inancı, tabiat kuvvetlerine inanma, atalar kültürü ve Gök Tanrı konularından bahsetmiştir.³² Bu alanda yazmış olduğu diğer kitabı "Türk Milli Kültürü" nde Totemizm ve Şamanizm konularından bahsetmiş ve bunların Türklerin inançları veya dinleri olmadığını anlatmıştır.³³

Geleneksel Türk Din Tarihi çalışmalarına katkıda bulunan bir diğer isim de Hikmet Tanyu'dur. Hikmet Tanyu "Türklerin Dini Tarihçesi" , "İslamiyetten Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı" adlı eseri ile bu alana büyük katkılarda bulunmuş ve Dinler Tarihi Biliminin saygınlığını artırmıştır. Dinin menşeinin Tek Tanrı inancına dayandığını savunmuştur. Geleneksel Türk Dinin Şamanizm ve Toyonizm olduğunu ileri süren tezleri ve görüşleri reddederek geleneksel Türk dininin tek Tanrı bir din olduğunu söyleyerek o zamana kadar farklı şekilde bilinen bir yönü ortaya çıkarmıştır.³⁴

Ziya Gökalp ile başlayan Türkiye'deki Türk Din Tarihi çalışmalarının önemli şahsiyetlerinden biri de Bahattin Ögel'dir. Yaşar Kalafat'ın ifadesi ile; "Bahattin Ögel'in 'Türk Mitolojisi, Türk Kültür Tarihine Giriş, İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi, Türk Kültürünün Gelişme Çağları' gibi eserlerinde yer verilmiş bir kültür kodu

³¹ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972.

³² İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s. 42-67.

³³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991, s. 248-265.

³⁴ Abdurrahman Küçük, Hikmet Tanyu'nun Hayatı, Eserleri ve Fikirleri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 36, s. 503-504.

veya kült oluşturduğu halde değinilmemiş bir konu adeta yoktur.”³⁵ Bahattin Ögel alışmalarında Geleneksel Türk İnançları, Geleneksel Türk İnanç Sistemi, Tengiricilik, Gök Tanrı, İnanç Sistemi, şamanizm veya Kamizm ve bunların arasındaki ortaklıklar, farklılıklar ile ilgili her türlü bilgiler bulunmaktadır. Bu eserler Türklerin geleneksel dinleriyle ilgili çalışma yapacak olanlara önemli kaynaklık oluşturmaktadır.³⁶

Günümüzde Türk Din Tarihi alanında çalışmalar yapan Harun Güngör’ün Ünver Günay ile yaptığı “Türk Din Tarihi” adlı eseri Türklerin dini hakkında bilgiler veren çalışmalardandır. Bu kitapta Türklerin evrensel dinleri ile temasa geçmeden önceki ilk dinlerine ilk tarihi belgeler ışığında değinilmektedir. Eserde yine Gök Tanrı inancının yanı sıra yaygın kutsal olarak nitelendirilen ve bir takım tabiat kuvvetlerine inanma şeklinde ortaya çıkan mitsel, efsanevi ve destanî niteliklere sahip olan inanç sistemlerine, farklı toplumlarda görülen ve atalara saygıyı esas alan atalar kültü inanç geleneğine değinilmiştir. Eserde Türk din hayatı içerisinde önemli bir yere sahip olan Göktenrı’ya ilişkin bir takım nitelendirmelerden bahsedilmektedir. Eserde aynı zamanda Türklerin geleneksel inanışlarını bırakıp kabul ettikleri Konfüçyanizm ve Taoizm, Budizm, Zerdüşlük, Mani Dini, Hristiyanlık ve Musevilik olarak sınırlandırılmıştır. Ve eserde bu inançların ilk ortaya ıkışları ele alınarak Türkler arasında ne zaman ve hangi koşullarda yayıldığı anlatılmış ve bu değışim süreciyle ilgili bilgiler verilmiştir.³⁷ Aynı zamanda Harun Güngör çalışmalarını bir Türk kavmi olan Gagauzlar üzerine yoğunlaştırmıştır. “Dünden Bugüne Gagauzlar” ve “Gagauz Türkleri Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı” adlı kitapları; “Yunan-Bulgar Kilise Mücadeleleri ve Gagauzlar”, “Gagauz İnanış ve Adetleri ile İlgili Bazı Notlar”, “Gagauzlarda Kurban Kültü”, “Gagauzların Hristiyanlığı Kabulü ve İnanışlarındaki İşlami Unsurlar Meselesi” adlı makaleleri bu çalışmalardandır. Gagauzlar üzerine yaptığı bu özgün çalışmalarla Türk Din tarihi alanına önemli katkılarda bulunmaktadır.³⁸

Bu alışmalar gösteriyor ki Türkiye’de Türk Din tarihi alanında gelişmeler olmaktadır. Geleneksel Türk Dini ile ilgili çalışmalarda, Geleneksel Türk Dininin şamanizm olduğu görüşü ile Yusuf Ziya Yörükân da bu çalışmalarda yerini almıştır. Çalışmamızın bundan

³⁵ Yaşar Kalafat, “Yaşayan Eski Türk İnançları İtibariyle ‘Türk Mitolojisi’ ve Prof. Dr. Bahattin Ögel”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2009, s. 212.

³⁶ Kalafat, a.g.m., s. 214.

³⁷ Günay, Ünver; Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları, Kayseri 1998.

sonraki bölümlerinde bu çalışmalarda yerini alan Yusuf Ziya Yörükân'ın görüşlerini inceleyeceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUSUF ZİYA YÖRÜKÂN'IN HAYATI VE ESERLERİ

A. HAYATI

1. Doğumu ve Çocukluk Yılları

Yusuf Ziya Yörükân 1303 (1887) yılında Selanik'te doğmuştur. Despot yaylalarının fethi sırasında büyük yararlılıklar göstermiş ve din alimleri yetiştirmiş olan bir ailenin çocuğudur. Bu aile geleneği bütün hayatında belirgin izler bırakmış, onu vatan sevgisi ile dolu, Türklük ile yakından ilgili bir din ve ilim adamı olmaya sevk etmiştir.³⁹ Yusuf Ziya esas itibariyle İslam mezhepleri tarihçisidir, ancak genel olarak, İslam düşüncesinin çeşitli sahalarından söz etmiş ve kendine ait fikirleri ortaya koymuştur.⁴⁰ Babası eski saray medresesi müderrislerinden Yakup Efendi'dir.⁴¹

2. Gençlik ve Öğrenim Yılları

Yusuf Ziya Yörükân 1315(1899) yılında Selanik Selimiye Mektebi ve Mülkiye Rüştîyesi'nden; 1321 (1905) yılında Selanik Dar'ül-Muallimini İptidai Kısmı ile Rüştî Kısmı'ndan;1335(1919)'de İstanbul'daki Sahn (Sahn) Kısm-ı Ali Medresesi'nden;1838 (1922) yılında ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Zümresi'nden mezun olmuştur. Aynı yıl Mühassisin Medresesi'nden Felsefe ve Kelam Şubesi'nden ruus imtihanı vererek felsefe doktoru ünvanını kazanmıştır. Hilmi Ziya Ülken bu ünvanın Türkiye'de ilk defa Yusuf Ziya Bey'e verilmiş olduğunu söylemektedir. Tez olarak Şahabettin Sühreverdi ve Felsefesi'ni almıştı. Şahabettin Sühreverdi ve Felsefesi

³⁹Turhan Yörükân, "Yusuf Ziya Yörükân'ın Hayatı ve Alevilik ile Görüşleri" www.angelfire.com, 06/02/2009, s.1.

⁴⁰Yavuz Köktaş, "Yusuf Ziya Yörükân ve İslam Dini Tarihi Adlı Eserdeki Hadis ve Sünnetle İlgili Düşünceleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV*, Sayı:2, (2004), s.75.

⁴¹Turhan Yörükân, a.g.m.,s.1.

konusunu inceleyen 32x37cm ebatında bir defter içerisinde bulunan ve eski yazı ile yazılmış olan bu eser 451 sahifedir. Bugün Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kitaplığında 2325 ET demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır.⁴²

Yusuf Ziya Yörükân, tezinin tamamlayıcı kısmı olarak “Sühreverdi’nin Nur Heykelleri” adlı eserini de Türkçeye çevirmiştir. Ayrıca bu konularda 1922 yılında Hilmi Ziya Ülken ile beraber çıkardığı Mihrap mecmuasında 1339-1340 (1923-1924) yılları arasında ondört yazı yazmıştır.⁴³

Yörükân tahfesi ileri gelenlerinden bir kimse olarak mübadele dolayısıyla Trakya’ya ve özellikle Batı Anadolu’ya yerleştirilmiş olan yörük göçmenlerinden bir kısmının ahalisi olmuş, onların hükümet ile ilgili işlerinden yakından ilgilenmiştir. Kır hayatına karşı duyduğu ilgi ve sevgi gerek Selanik civarındaki, gerekse Anadolu’daki köyleri sık sık ziyaret etmesine, Yörük ve Türkmen örf ve adetlerini, yaşam tarzlarını çok yakından tanınmasına imkân sağlamıştır. Böylece Rumeli ve Anadolu’daki Türk oymakları hakkında sahip olduğu bilgilerin pek çoğunu henüz genç yaşta iken birinci elden ve bizzat aralarında yaşayarak elde etmek imkânına kavuşmuştur. Ayrıca genç yaştan itibaren üstlenmiş olduğu görevlerde Rumeli ve Anadolu insanını yakından tanınmasına yardımcı olmuştur. Alt-kültür farklarının insanların “seciyeleri” üzerinde yapmış olduğu etki konusunda edindiği izlenimler, kendisine ilmi kariyeri sırasında, kültür antropolojisi ve din sosyolojisi sahasında çalışma yolunu açmıştır.⁴⁴

3. Öğretmenlik Yılları, Akademik Hayatı ve Çalışmaları

7 Aralık 1327 (1912) tarihinde Selanik Darul Mualliminde öğretmenlik ile başlayan ve Ekim 1339 (1923) tarihine kadar süren ve Sahn Medresesinin Kısım-i Âlisi’nde felsefe, terbiye ve içtimaiyat (Sosyoloji) öğretmenliğine tayin edilinceye kadar geçen 12 yıllık süre boyunca Selanik ve İstanbul’daki çeşitli öğretmen okullarında ve Darul Hilafe Medreselerinde öğretmenlik ve yöneticilik yapmıştır.⁴⁵ Gene bu ara tifüs salgını sırasında Anadolu’da görevler almış, Gümüşhane tedrisat müfettişliği yapmıştır. Öğrencilerine ve kendisiyle birlikte çalışanlara vatan sevgisi aşlamayı kutsal bir görev

⁴² Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s.16.

⁴³ Hilmi Ziya Ülken, “Yusuf Ziya Yörükân”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.III, Sayı 1-2, Ankara 1954, s.89.

⁴⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.15.

⁴⁵ Köktaş, a.g.m., s.75.

bilmiştir. Selanik Dar'ül-Muallimini'nde yetiştirdiği öğrencilerin hemen hepsi kendi arzularıyla köy öğretmenliklerine tayinlerini istemişlerdir. Kendisi Balkan Şavaşı'na gönüllü olarak katılırken, medrese öğrencilerinin önemli bir kısmını da arkasında sürüklemeyi başarmıştır. Tedrisat müfettişliği yaptığı sıralarda topladığı yardımlarla ve köyü teşkilatlandırmak suretiyle pek çok okul yaptırdığı bilinmektedir. İstanbul işgal altındayken, halkın maneviyatını yükseltecek, onlara vatan ve millet sevgisi aşılayacak, fikir birliği sağlayacak hareketlere önayak olan insanlar arasında yer almıştır. Derslerinde konferanslarında ders-i âmm olarak verdiği vaazlarda, Türk örf ve geleneğini yüceltici vatan sevgisini pekiştirici konuşmalar yapmış ve bu tutumunu, 1923' ten sonraki yıllarda da sürdürmüştür.⁴⁶

1942'de Diyanet İşleri Müşavere Heyeti Âzalığına tayin edildi. Bu zamanlarda bir dini dergi çıkararak bu derginin Anadolu'da yayılması ve din terbiyesinin daha rasyonel ve modern bir şekil alması için uğraştı. Daha sonra Diyanet İşleri İkinci Başkanlığına getirildi.⁴⁷

1950' de kurulan İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin en devamlı yazıcısı oldu. İlk sayısında "İslam İlm-i Hali" adlı bir makale yayınladı. Burada İslam akaidini tamamen akli ve modern esaslara göre sınıflamıştır. Bu makale McGill Üniversitesi profesörlerinden Howard A.Reed tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir. Öğretmen okulları için Maarif Vekaletinin teklifi ile "Din Dersleri" adlı eserini yazdı.⁴⁸ Pek çok akademik görevler üstlenmiştir. 27 Eylül 1339 (1923) tarihinde sahn Kısım-ı Âlisi'nde felsefe, terbiye ve sosyoloji dersleri vermeye başlamış 1924 yılından itibaren (Süleymaniye) Mühassisin Medresesi'nde felsefe tarihi, 1926 yılından itibaren de Dar'ül-Fünun İlahiyat Fakültesi'nde hal-i hazırda İslam mezhepleri ile akvam-ı İslamiye etnoğrafyası dersleri okutmaya başlamıştır. Aynı zamanda, o tarihlerde öğretim üyelerine verilen bir görev olarak, Fakültenin katib-i umumiliğini yapmıştır. İlahiyat Fakültesi kapatıldıktan sonra 01-08-1933 tarihinde kurulmuş bulunan ve 1936 yılında tekrar kaldırılmış olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tetkikleri Enstitüsü'nde ise Türk dinleri ve mezhepleri tarihi okutmaya görevlendirilmiştir. Kendisinin 1926 yılından bu yana,

⁴⁶ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s.16.

⁴⁷ Ülken,a.g.m., s.90.

⁴⁸ Ülken,a.g.m., s.91.

mezhepler konusunun bir uzmanı olarak haklı bir unvana kavuşmuş olması, 1931 yılında bizzat Atatürk tarafından “Türk Dinleri ve Türk Mezhepleri” üzerinde bir kitap yazma görevinin verilmesini sağlamıştır⁴⁹ 1940’a kadar lise hocalığı yapmış ve aynı zamanda Türk Tarih Kurumu tarafından verilmiş olan İbn-i Havkal’ın “Kitabu’l-Memalik vel-Mesalik’ini” tercüme etmiştir. Aynı yıllarda “İzmirli, Altın Ordu Devletine Ait Tercüme’sini” yapmış ve Kıvameddin Efendi El-Biruni’nin “Kitab-u mâ’il Hind”ini tercüme etmiştir.⁵⁰ İstanbul Üniversitesinde vermiş olduğu dersler ve Ankara’da 1949 yılında kurulmuş olan İlahiyat Fakültesinde 1954 yılı ortalarına kadar İslam dini tarihi özellikle İslam mezhepleri ve kelim konusunda vermiş olduğu dersler, hazırlamış olduğu ders notları ve bu vesileyle “Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri” adlı kitabının çoğaltılarak öğrencilerin eline verilmesi onların ilerdeki ilmi çalışmaları üzerinde bir tesir bırakmıştır.

Yusuf Ziya Yörükân’ın Şamanizm ve Alevilik ilişkisi konusunda 1923 yılından bu yana vermiş olduğu dersler ve bir öncü olarak yapmış olduğu çalışmalar, bu işe emek vermiş başka kimseler tarafından da dile getirilmiştir. Hilmi Ziya Ülken, Tahir Harimi Balcıoğlu’nun “Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları” adlı kitabına eklemiş olduğu “Şark Membalarına Göre Şamanizm” adını taşıyan notta, Yusuf Ziya Yörükân’a öncülük tanıyarak, “bu membaların ilk defa Ziya ve Fuat Beyler” tarafından incelenmiş olduğunu “O zamana kadar Alman Etnograflarının eski Karya, Likya, Patlagonya itikatlarının bakiyesi diye gördüğü Tahtacılar, Kızılbaşlık itikadlarıyla, Türk Şamanizmi arasında münasebet arama yoluna” Yusuf Ziya Yörükân’ın yaptığı araştırmalarla girilmiş olduğunu, söylemektedir. Bedri Noyan, Strasburg Türkoloji Kongresi’ne sunduğu tebliğde, Yusuf Ziya Bey’in bu konuda üstlendiği öncü role işaret etmekte; Yörükân’ın Tahtacılar arasında yaşadığını bildirdiği İslam dışı öğelere tekrar atıfta bulunmuş olan Dr. Kristina Kehl ise, ayrıca “Tahtacıların elimizde bulunan tarihi yazılı kaynakları yok denilebilecek kadar azdır. Bu hususta bildiğim en eski bilgi, Tahtacılar arasında 1920’li yıllarda araştırma yapan Ziya Yörükân’a aittir.” demektedir. Alevilik-Bektaşilik konusunda yazı yazan pek çok kimsenin adından sık sık bahsettiği John Kingsleyn Birge de Yusuf Ziya Bey’in Orta Anadolu Alevileri ile Tahtacılar üzerinde yaptığı bu saha araştırmalarını “önemli” olarak nitelemiş, köy Alevi gruplarının Bektaşî

⁴⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.19.

⁵⁰ Ülken, a.g.m., s.90.

öğreti ve pratikleri ile olan ilişkisini ortaya çıkarması bakımından “Özel bir değere sahip olarak” görmüştür.⁵¹

Prof. Schacht O’na yazdığı mektubunda “Vahhabilik” adlı makalesini çok beğendiğini ve Almancaya tercüme ettiğini söylemiştir. Yusuf Ziya Yörükân İmamı Azam’ın “Vasiyetleri”ni tercüme etmiştir. “Fıkıh-ı Ekber” ve “Fıkıh-ı Ebsat” şerh ve tercümelerini hazırlamıştır. “İslam Dini Tarihi” de yazmıştır. Vefatından önce büyük bir kısmı tamamlanmış olan bu eser dört cilt olarak hazırlanmıştır. Birinci cilt Peygamberin Hayatı, ikinci cilt İmam Maturidi’ye Kadar Kelam Tarihi, üçüncü cilt İslam Mezhepleri Tarihi, dördüncü cilt Sofilik ve Tarikatlar Tarihi idi.⁵²

4. Kişiliği

Son derece dürüst ve cömert bir insan olan Yusuf Ziya Yörükân, kötülüğe ve fesatlığa hiçbir şekilde akli ermeyen hırstan uzak bir insan olarak yaşamıştır. Öne çıkmaktan, kendini göstermekten daima kaçınmıştır. Hiç kimseye sokulmamış; siyasetten uzak bir hayat yaşamak istemiştir. Ancak, arkadaşlarını, özellikle başları sıkıştığı zaman aramayı hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Bu yönden ona Hilmi Ziya Ülken “karagündostu” demeyi uygun bulmuştur. Din alimi olarak son derece toleranslı, her türlü fikre açık bir insandır. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen, Osmanlıcaya ve eski Türk lehçelerine son derece vakıf bulunan bir ilim adamıdır. Fransızca’yı, kendine yeter bir derecede olmak üzere, kendi gayretiyle öğrenmeyi başarmıştır. Yazdığı yazılardan, Durkheim’in eserlerini ve L’Annee Sociologique’i çok iyi takip ettiği görülüyor. Verdiği Batı felsefesi ve felsefe tarihi derslerinde ise diğer kaynakların yanında, özellikle H. Höffding’in eserlerinin Fransızca çevirilerinden, E. Brehier’in Histoire de la philosophie sinden ve Emile Boutroux’un Science et religion dans la philosophie contemporaine adlı kitabı ile diğer eserlerden yararlandığı görülüyor. Hilmi Ziya Ülken, Yusuf Ziya Yörükân ile ilgili olarak “Birlikte çalıştığımız veya birbirimizden uzak düştüğümüz bütün bu yıllar içinde dostluğumuz bir an gevşemedi, arkadaşlarına karşı vefakâr, çalışkan gençlere karşı hami, ilimle meşgul kimselere karşı hiçbir zaman yardımını

⁵¹ Turhan Yörükân, a.g.m., s.6.

⁵² Ülken, a.g.m., s.91.

esirgemeyen kıskançlıktan uzak, cömert çok cömert bir gönlü vardı. Bunu benim kadar bütün yakınları bilirler.” demektedir.⁵³

5. Ölümü

5 Haziran 1954 günü geçirmiş olduğu kalp krizi sonucu vefat etmiştir. Yusuf Ziya Yörükân’ın ani ölümü, yapmakta olduğu işin tamamlanamadan yarım kalmasına pek çok eserinin yayımlanamadan, hatta onun bunun elinde kalarak ziyan olmasına sebep olmuştur.⁵⁴ Hilmi Ziya Ülken;“Yusuf Ziya Yörükân İlahiyat Fakültesinin temel hocalarından biriydi. Fakültenin esas derslerinden olan Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, İslam Dini Tarihi dersleri verdi ve profesör başlangıcından beri açık olan bu derslere girdiğinden dolayı vefat etmesinden sonra tedris heyetinde büyük boşluklar olmuştur”⁵⁵ diyerek Yusuf Ziya Yörükân’ın o dönemde birçok alandaki etkisini vurgulamıştır.

B. ESERLERİ

- 1- Hz. Muhammed’in Doğumundan Ölümüne Kadar İslam Dini Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.
- 2- İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler, İmamı Âzam Ebu Hanife ve İmam Ebu Mansur-ı Maturidi, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.
- 3- Müslümanlık, Ankara 1961.
- 4- Müslümanlık ve Kuran-ı Kerim’den Ayetlerle İslam Esasları, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.
- 5- Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.
- 6- Heyakilun-Nur Tercemesi ve İsrakiye Felsefesi.
- 7- Muhyiddin-İ Arabî ve Fusus Tercemesi.
- 8- Şeyh Sühreverdi’nin Hayatı ve Felsefesi.
- 9- Şehristani’nin Hayatı ve Eseri.
- 10- İslam Mezheplerinin Tetkikinde Usül.
- 11- İslam Ahlakçılarının Terbiye Nazariyeleri.

⁵³ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.18-19.

⁵⁴ Ülken, a.g.m., s.90.

⁵⁵ Ülken, a.g.m., s.91.

12- İhvan-I Safa, İbn Sine ve Gazali'nin Ahlak Nazariyeleri.

13- Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm, Yol Yayınları, Ankara 2005.

14- Müslümanlıkta Dini Tefrika, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009.

15- Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler İbn Havkal, İstahri, Kudâme b. Ca'fer, İbn Fakih, İbn Rusteh, El-Ya'kûbi, İbn Hurdazbi, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.

C. MAKALELERİ

1. "Hadîs-i Şerîf", *Mihrab*, (1339–1923), Sayı I, ss. 1–6.
2. "İslâm Filozofları–Sühreverdî I.", *Mihrab*, (1339–1923), Sayı I, ss. 27–32.
3. "Ebu Sufyan ile Herakliyüs'ün Mülâkatı", *Mihrab*, (1339–1923), Sayı 2, ss. 43–48.
4. "Sühreverdî II", *Mihrab*, (1339–1923), Sayı 2, ss. 43–48.
5. "Şeyh Sühreverdî'nin Hayatı III.", *Mihrab*, (1339–1923), Sayı 3, ss. 73–76.
6. "Terbiyevî Bir Tetkik–İstanbul'da Yetişen İlk Feylesoflarımızdan Kınalızâde Ali Efendi'nin 'Terbiye' Hakkındaki Efkâr ve Telâkkisine Bir Nazar", *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 4, ss. 100–105.
7. "Sühreverdî'nin Hayatı IV.", *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 4, ss. 118–122.
8. "Nasîr Tusî'nin 'Terbiye' Hakkındaki Fikri–Çocuk Terbiyesi", *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 5, ss. 132–140.
9. "Sühreverdî'nin Hayatı V.", *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 5, ss. 145–150.
10. "Ali Emîrî", *Mihrab*, (1340–1924), sayı 6, ss. 187–191.
11. "Şeyh Sühreverdî ve Simyagerlik VI.", *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 7, ss. 213–215.
12. "Şeyh Sühreverdî ve Simyagerlik VII.", *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 8, ss. 245–248.
13. "Şeyh Sühreverdî'nin Hayatının Sonlarında VIII.", *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 11, ss. 347–350.
14. "Şeyh Sühreverdî'nin Şahsiyeti ve Seciyesi IX.", *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 12, ss. 379–381.
15. "Tahlil ve Tenkid–Terbiye Musahabeleri", *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 13–14, ss. 385–393.
16. "Şeyh Sühreverdî'nin Hâdise-i Katli X.", *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 13–14, ss. 456–462.

17. “Şeyh Sühreverdi’nin Hâdise-i Katli XI.”, *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 15–16, ss. 483–486.
18. “Hindistan’da İstiklâl Mücahidleri”, *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 17–18, ss. 545–548.
19. “Tercüme– Heyakilü’n–Nûr – Şehabeddin–i Sühreverdi’den”, *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 17–18, ss. 578–595.
20. “Şeyh Sühreverdi’nin Felsefesi XII.”, *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 17–18, ss. 596–609.
21. “Şeyh Sühreverdi’nin Felsefesi (Mükâşefe Tariki) XIII.”, *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 19–20, ss. 657–685.
22. “Din Tedrisatı–Muallimlerle Musahabe”, *Mihrab*, (1340–1924), Sayı 23, ss. 785–789.
23. “İslâm Tarihi – Hüseyin Cahid Bey’in İtalyancadan Tercüme ve Neşrettiği Leone Kaytano’nun ‘İslâm Tarihi’ Hakkında İntikad I.”, *Mihrab*, (1341–1925), Sayı 25, ss. 1–13; Sayı 26, ss. 49–57; Sayı 27, ss. 97–107 (seri makale).
24. “Maâni–i Kur’an ve Kur’an Tercümesi Hakkında Münakaşa ve İzmirli İsmail Hakkı Bey’den İztizah”, *Mihrab*, (1341–1925), Sayı 28, ss. 159–164.
25. “Şeyh Bedreddin– Bu Nâm ile İntişa Eden Eser–i İlmî Hakkında İntikad”, *Mihrab*, (1341–1925), Sayı 28, ss. 173–180.
26. “İhvan–ı Safâ”, *Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, (1925), Sayı 1, ss. 183–192.
27. “Şehristanî –Milel ve Nihal’de Mezhepler Nasıl Yazılmıştır? II.”, *Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, (1926), Sayı 3, ss. 263–314.
28. “Şehristanî –Milel ve Nihal’de Mezhepler Nasıl Yazılmıştır? II.”, *Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, (1927), Sayı 5–6, ss. 187–277.
29. “Anadolu’da Alevî Köyleri ve Bunların İtikad ve Âdetleri I.”, *Hayat* (1927), Cilt 3, Sayı 56, ss. 7–8. “Anadolu’da Alevî İtikadları”, *Hayat*, (1928), Cilt 3, Sayı 58, ss. 5–6; Sayı 59, ss. 18–20; Sayı 60, ss. 15–16 (seri makale).
30. “Bir Tenkid’e Cevap”, *Hayat*, (1928), Cilt 3, Sayı 63, s. 17.
31. “Tahtacı Oymaklarına Dair Bilgiler”, *Hayat*, (1928), Cilt 3, Sayı 68, ss. 15–16.
32. “Anadolu Alevileri ve Tahtacılar”, *Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, (1928), Sayı 8, ss. 107–150; “Tahtacılar”, aynı mecmua, (1929), Sayı 12, ss. 61–80; aynı mecmua (1929), Sayı 13, ss. 55–80; aynı mecmua, (1930), Sayı 14, ss. 73–80; aynı

- mecmua (1930), Sayı 15, ss. 66–80; aynı mecmua, (1930), Sayı 17, ss. 72–70; aynı mecmua (1931), Sayı 19, ss. 66–80; Aynı mecmua, (1931), Sayı 20, s. 57–80 (seri makale).
33. “Halk Bilgisi Sahasında Muallime Hanımlarından Beklenen Hizmetler”, *Milli Mecmua*, (1929), Cilt II, No: 116, ss. 26–27.
34. “Muallimlerde ve Memurlarda Mefkûrecilik”, *Millî Mecmua*, (1929), Cilt II, No: 118, ss. 34–35.
35. “İslâm Menabiinde Şamanlık”, *Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, (1931), Sayı 21, ss. 36–58.
36. “Onuncu Asır İptidalarında Yazılmış Olan Ebu Dûlef Seyahatnamesine Nazaran Orta Asya’da Türk Boyları ve Bunların Dinî Vaziyetleri”, *Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, (1932), Sayı 22, ss. 51–64; Sayı 23, ss. 39–52 (seri makale).
37. “Dil Tedkikinin Verdiği Heyecan”, *Millî Mecmua*, (1933), Cilt 12, No: 144–145, ss. 321–322.
38. “Kutlu Bilgi”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı I, s. 1.
39. “Konuşma”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı I, s. 2–4.
40. “Ahlâkımızın Kökleri”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı I, ss. 5–9; Sayı 2, ss. 37–40 (seri makale).
41. “Müslümanlığın Öğütleri”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı I, ss. 10–11.
42. “Vatandaşlık Öğütleri”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı I, s. 14–16.
43. “Aile Terbiyesinde Ana–Babanın Mükellefiyeti”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı 2, ss. 33–36.
44. “Kur’an Şiir ve Kanunları”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı 2, ss. 56–61.
45. “Kur’an Öğretici”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı 2, s. 64.
46. “Köy ve Köylü”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı 3, ss. 81–82.
47. “Kur’an Öğretici”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı 3, ss. 81–82.
48. “Bilgi Zevki”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı 4, ss. 97–100.
49. “Kur’an Nedir?”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı 4, ss. 113–117.
50. “Bayram ve Kurban”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı 4, ss. 128.
51. “İlim ve Din” *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı 5, ss. 129–132.
52. “Halka Din Bilgisi”, *Kutlu Bilgi*, (1944), Sayı 5, ss. 159–160.
53. “Din ve Ahlâk–Adl ü İhsan Emrinin Tefsiri”, *Kutlu Bilgi*, (1945), Sayı 6, ss. 161–166.

54. “ ‘Allah onların gönüllerini ve kulaklarını mühürledi’ Âyetinin Tefsiri ve İrade-i Cüz’iyye Meselesi”, *Kutlu Bilgi*, (1945), Sayı 6, ss. 185–188.
55. “Diyânet Nedir?”, *Kutlu Bilgi*, (1945), Sayı 7, ss. 193–197.
56. “İslâm Nedir”, *Kutlu Bilgi*, (1945), Sayı 8, ss. 225–229; Sayı 9, ss. 257–261 (seri makale).
57. “Toprak Tasarrufu Tarihine Bir Bakış”, *Kutlu Bilgi*, (1945), Sayı 8, ss. 253–256; Sayı 9, ss. 282–288 (seri makale).
58. “Dinî, İnkılâb ve Islahat Hakkında”, *İslâm–Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, (1947), Cilt 2, No: 73, ss. 9–10.
59. “Dincilik Düşman Bir Fikir midir?”, *İslâm–Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, (1947), Cilt 2, No: 76, ss. 4–6.
60. “Müslümanlık Hakkında Yanlış Telkinler”, *İslâm–Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, (1947), Cilt 2, No: 83, ss. 12–14.
61. “İlme, Ulemaya Açık Mektup Sahibi Salih Yeşil’e Cevap”, *İslâm–Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, (1947), Cilt 2, No: 88, ss. 2–7.
62. “Evkaf İdaresi Çöküyor, Korkunç Bir Âkibete Gidiyor”, *İslâm–Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, (1947), Cilt 2, No: 89, ss. 2–4.
63. “Vakıflar İdaresi Korkunç Bir Âkibete Gidiyor”, *İslâm–Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, (1948), Cilt 2, No: 96, ss. 5–8.
64. “Din Namına Yanlış Fetvalar Veren ‘Hakka Doğru’ Gazetesine”, *İslâm–Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, (1948), Cilt 2, No: 96, ss. 5–8.
65. “Din Eğitimi ve Din Öğretimi”, *Tasvir*, (20/III/1948), Sayı 947; (I/IV/1948), Sayı 959; (20/III/1948), Sayı 978 (seri makale). Bu makalelerin I nci ve III ncüsü “Din Maarifi ve Din Tedrisatı” ismi ile, *İslâm–Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, (1948), Cilt 2, No: 98, ss. 2–5; Cilt 2, No: 99, ss. 2–4 de de intişar etmiştir.
66. “Din Aleyhdarlığı Komünizm Yoludur: Kudret Gazetesine Cevap”, *Sebilürreşad*, (1948), Cilt I, Sayı 6, ss. 89–90.
67. “Şah İsmailin Yeni Bir Propagandacısı”, *Sebilürreşad*, (1948), Cilt I, Sayı 16, ss. 243–244.
68. “ ‘Hakka Doğru’ Gazetesine”, *Sebilürreşad*, (1949), Cilt 2, Sayı 43, ss. (279) 379–(282) 382; Sayı 45, ss. 307–310.
69. “Bir Ankete Cevap –Dinin Tekâmülü ve Ezan’ın Türkçe Okunması Hakkında”, *Yücel*, (1950), Sayı 7, ss. 11–13.

70. “İslâm İlm-i Hâli”, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, (1952), Sayı I, ss. 5–21.
71. “Kitabu Tefsir-il Esmâi ves-sıfat Hakkında”, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, (1952), Sayı I, ss. 104–109.
72. “İslâm Akâid Sisteminde Gelişmeler ve İmam-ı A’zam Ebu Hanîfe”, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, (1952), Sayı 2–3, ss. 3–19; Sayı 4, ss. 71–87 (seri makale).
73. “Bir Fetva Münasebetiyle –Fetva Müessesesi, Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk”, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, (1952), Sayı 2–3, ss. 137–160.
74. “Vahhabîlik”, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, (1953), Sayı I, ss. 51–67.
75. “İslâm Akâid Sisteminde Gelişmeler ve Ebu Mansur-i Matüridi”, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, (1953), Sayı 2–3, ss. 127–142.
76. Şehristani’nin “Kelama Dair Üç Eseri”, Darülfünun İlahiyat Fakültesi, (1926), Sayı 3.
77. “Üç Mektup”, Kutlu Bilgi Dergisi, (1944), Sayı 3, s.69.
78. “Mezhepler Hakkında Yazılan Kadim Kitaplara Bir Nazar”, Darülfünun İlahiyat Fakültesi, (1926), Sayı 3, s.5-6.
79. “Ahmet İbni Hanbel, Kitabu Reddil, Cehmiyye, Metin Ve Tercümesi”, Darülfünun İlahiyat Fakültesi, Sayı 5-6.
80. “Yahudilik”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (1953), Sayı 1.⁵⁶

Yusuf Ziya hem halk içinde hem de akademik sahada birçok kitap yazmış, makale yayınlamıştır. Yaptığı çalışmalar felsefeden kelama, İslam Ahlakı’ndan mezhepler tarihine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır.

Yusuf Ziya Yörükân’ın “İslam Filozofları” adlı makalesi Mustafa Bulut tarafından sadeleştirilerek Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi’nde yayınlanmıştır. Yine Yörükân’ın “Şeyh Suhreverdi’nin Felsefesi” adlı makalesi yine Mustafa Bulut tarafından aynı dergide yayınlanmıştır.⁵⁷

⁵⁶ Yaşar Kutluay, “Yusuf Ziya Yörükân’ın Makaleleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt III, Sayı 1-2, Ankara 1954, s.93-95.

⁵⁷ Mustafa Bulut, “İslam Filozofları” (Yusuf Ziya Yörükân), *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl:3, C.3, S:6, Temmuz-Aralık 2010, s.335-338. Yusuf Ziya Yörükân “Şeyh Suhreverdi’nin Felsefesi”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl:3, S:5, Ocak-Haziran 2010, s.417-431.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMALARINDA KULLANDIĞI YÖNTEMLER

Her bilim dalının kendine has yöntemi olduğu gibi Dinler Tarihi'nin de tarih, sosyoloji ve tipolojinin metotlarından yararlanmakla beraber kendine özgü nitelendirici metodu vardır. Dinleri olduğu gibi ele alması, olayları olduğu gibi ayrıntılarıyla tanıtması ve nitelendirmesi, kural koyucu olmaması, değer yargılarıyla uğraşmaması Dinler Tarihi'nin yöntemlerindendir. Dinler tarihi ayrıca nitelendirici (vasıflandırıcı ve deskriptif) yöntem yanında karşılaştırma, fenomenolojik ve filolojik metotlardan da faydalanır.⁵⁸

A. FİLOLOJİK YÖNTEM

1. Filolojik Yöntem

Filoloji dini konularla ilgili metinleri en doğru biçimde yorumlamayı amaçlar.⁵⁹ Filoloji dil ve edebiyat incelemelerini kapsayan bir bilim olup her türden yazılı metindir. Felsefi metinlerde en küçük önemsiz evrak kaydına kadar tüm metinler filolojinin inceleme konusudur. Filolojinin amacı, okunup anlaşılmasında güçlük duyulan metinleri açıklamak, bu metinlerden araştırma konusuna göre gerekli verileri elde etmektir. Metnin anlaşılmasını engelleyen güçlükler, metindeki bir kelimenin anlamından ya da cümlelerin yapısından kaynaklandığında araştırmacıya dil bilimi yol gösterir. Törelere, felsefi akımlardan, dinlerden ve tarihi olaylardan vb. bahseden metinlerin anlaşılması ise ilgili bilim dalları yardımıyla sağlanır.

⁵⁸ Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 2002, s.12.

⁵⁹ Mustafa Ünal, "Halk Dini Verilerin Fenomenolojik Yöntemle İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 5, Elazığ 2000, s.227.

Bir araştırmada filolojik metottan faydalanmak için metin üzerinde yapılan işlemleri şöyle sıralamak mümkündür; Metinlerin bulunup okunması; Bir metnin birkaç rivayeti varsa onları karşılaştırma; anlamı değişmiş unutulmuş kelimelerin açıklanması; tarihi olaylara dinlere ve törelere yapılan telmihlerin açıklanması; metnin, nerede ne zaman yazıldığını araştırma.

Filolojik metotta milletlerin, dil sahasındaki karşılıklı tesirleri ortaya koymak ve çeşitli milletlerin dillerinden alınan kelimeler üzerinde yapılan incelemelerde milletler tarihinin karanlık noktalarını özellikle de tarih öncesi devirleri izah etmek mümkün olmaktadır. Bir toplumun dili bilinmeden tarihinin ve dini inancının bilinmesi mümkün görülmemektedir.⁶⁰

2. Yusuf Ziya Yörükân'ın Filolojik Yöntemi Uygulaması

Yusuf Ziya Yörükân ele aldığı konulardaki bazı kelimelerin kökünü, kaynağını diğer kelimelerle ilişkisini, başka kaynaklarda nasıl geçtiğini tarihi bilgi ve belgelere dayanarak anlatmıştır. Aynı zamanda kelimelerdeki harf farklılıklarının hangi anlamlara geldiklerini kelimenin anlamıyla ilgili ileri sürülen görüşlerde ne gibi hataya düştüklerini sebepleriyle açıklamıştır. Eserlerinde ve makalelerinde bazı kelimelerin sözlük anlamlarını vererek o konuların en doğru şekilde anlaşılmasını sağlamak istemektedir. Arapça, Farsça, Osmanlıca, Fransızca ve Eski Türk lehçelerini iyi bilmektedir. Bunu da çalışmalarında yansıtmaktadır.

3. Filolojik Yöntemle İncelediği Konular

Biz bu bölümde Yusuf Ziya Yörükân'ın eserlerini ele alarak onun filolojik metodunu ortaya koymaya çalışacağız.

Ulûhiyyet ile ilgili açıklamalarında sözlerle örnek vermiştir.

Ulhiyyetin bütün varlık olduğunu, kinatın her tavrı, dağlar, dereler, gökler, cemiyetler, her şey hakiki varlığın bir tecellisidir ve bunun en büyük nüshasının insan olduğu konusu anlatılırken kullanmıştır.

⁶⁰ Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1985, s.23.

“Bu fikir Kaygusuz’un:

Bilen bilir biluri, bilmeyen ne bilir biluri,
 Sen seni bilmez isen, bula gör bir biluri
 Kıtası ile yine onun meşhur bir nefesinin:
 Sen özünü bil, nesin? Hak sende, sen kandesin?
 Eğer ki akıl isen, anla bu ibareden.”

Parçasında açıkça görülmektedir. Ve bu fikri söyleyen halk şairleri ve Alevi babaları sayısızdır. Ve bu parçayı Kaygusuz şu suretle derleyip topluyor: “Bu cihan bir kubbe misalidir. Yedi kat yerler vücudumdur. Sular damarlarımdır. Gökler çadırımdır. Arş seyranımdır. Doğmak bahar, ölmek güz, sağlık gülistan, sabruluk zindan, yalan zagallık, doğruluk erlik. Uyku münacat, uyanıklık ariflik, hulk cennet, kahır cehennem, evliya vezir, peygamber elçi, akıl Cebrail, kitaplar vasf-ı hâl, bahillere (cimrilere) zahmet, cömertlere rahmet, münkirlere zulmet, âriflere vahdet, âşıklara ferah, nadanlara mihnet, adillere nur, zalimlere ateş, pirlere bereket, yiğitlere sıhhat, sabilere selamet, su yukarıdan aşağıya akar, güneş aşağıdan yukarı çıkar. Gökler talipler gibi döner, yerler daim durur, bunların cümlesi bir vucuttur ki kaimdir, bu dikili kâinata ben hâlikım, beylik ve hâkimlik ve kulluk benim mertebemdir.”⁶¹

Filolojik Metodu Alevilerdeki ulûhiyetin (Yatırlarda, Oymak beylerinde, dedelerde...) nasıl devam ettiğini açıklarken kullanmıştır.

“İşte bu devirde halk şairlerinde ve bil hassa bu zümreden yükselen,

Hem batınım, hem zahirim, hem evvelim, hem ahirim.

Hem ben oyum, hem o benim, ol kerim ve süphan benim.

Ve Esrefoglu’nun,

Sanırlar Eşrefoğluyum, ne Rumiyim ne İzniki?

Benim ol daimü’l baki, gördüm surete insan?

Şeklindeki terennümleri ve mesela Kaygusuz’un “Aleme küll-i vücud ve can ben oldum. Ve suret safhana rahman oldum.” mealindeki sözleri bu hakikatin ifadeleridir.”⁶²

Alevilerle ilgili araştırmasını yaparken gittiği köylerden silsilenameler ve mecmualar elde etmeğe çalıştığını, bu sebeple kendisine çoğunluğu yazma olmak üzere, başı sonu

⁶¹Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, Yol Yayınları, Ankara 2005, s.120.

⁶²Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e, s.119.

olmayan, çeşitli konularda kaleme alınmış dağınık yapraklardan ibaret kitaplar getirdiklerini belirtmektedir. Alevilerde mevcut olan itikatların bu kitaplardan alınmış olduğunu, çünkü kendisine nakledilen birçok vak'aların onların içinde bulunduğunu söylemekte ve kopya ettiği bu sayfaları alevi itikadlarını gösterdiği için çalışmasına aynen aldığını ifade etmektedir:

“Emma ba'dü ey talib, tahkik eğer dilersen tahkik ki kimdir ol şâh-ı evliya, ol vasiyy-i Mustafa, ol veliyi Mücteba, ol ervah-ı esfiya, ol mihter-i etkiyâ, ol mumdûh-i “la fetâ”, ol mahsûs-ı “hel eta”, ol mesned-i ulemâ, ol seyyid-i sulehâ, ol mefhar-ı fukarâ, ol eşref-i şürefâ onun fazileti beyanı için gelibdürür. “İnnemâ ve âyetün kul kefâ” yani İmam Aliyyü'n-Murtezâ kerremallahu vechehu eğer lûtf idüp dimese kendünün faziletinden kimdir beğim ne bileydi, onun mahiyetinden.

Ali'yi bir kişi bildi cihanda

Meğer ol kişi kim Peygamber idi.

Nebiden sonra mahlukat içinde kamu

Serdârlar içinde öz server idi.

Ne bahriydi anın gönli aceb kim sözünün her biri bir gevher idi.

Şeyle kim (şöyle ki) kendünün faziletinden beyân kılup Hutbetü'l- Beyan'un evvelinden gün gibi rûşen ve ayân kılup buyurmuştur ki: “İnnellezine indi miftâhu'l gaybi lâ ya'lemuhâ ba'se Muhammedin gayri ve ene bi külli şey'in alim.”⁶³

Yine bu çalışmasında itikatlar, yatırlar, âyinler, kurban konularıyla ilgili nefesler, menkıbeler ve kaynak kitaplardan bölümler vererek bu metodu kullanmıştır. Bu konuya örnek olması hasebiyle Yusuf Ziya Yörükân'ın Aşık Ali'nin Şah-ı Merdan Ali'yi ilahlaştırdı dediği nefesinden iki dörtlük verebiliriz:

Serâser peyâpey sensin her rahmin damarı,

Lâ fetâsın, nokta tâsın, hel etâsın yâ Ali!

Yoktur gayrın sen devâsın iki cihânın Şâhı,

Lâ fetâsın, nokta tâsın, hel etâsın yâ Ali!

Bir noktadan halkeyledin on sekiz bin âlemi,

Nahnu kasemnâ hakkında çaldın kalemi,

⁶³ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s.126-127.

Musa'ya Tur'da bin bir kelâmı.

Lâ fetâsın, nokta tâsın, hel etâsın yâ Ali!⁶⁴

Ziya Gökalp'in Türk dinini adlandırmak için kullandığı “toyon” kelimesiyle ilgili ileri sürdüğü delillerle alakalı açıklamalar yaparken filolojik metodu kullanmıştır.⁶⁵ Toyon kelimesinin açıklamasını verirken Divan-ı Lügat-ı Türk'ü kaynak göstermektedir: “Toyon, ümmeti kefereden becerikli adama denilir ki, bu adamın onlardaki, vaziyeti bizdeki âlim ve müftü gibidir. Bu adam daima sanem yanında bulunur ve onların kitaplarını ve ahlakını okur. ‘Bir toyonun başı ağrırsa, kamu toyon başı ağrımaz.’ darb-ı meseli arkadaşları, arasında bir sebepten dolayı yemekten imtina eden kimseyi yemeğe teşvik için söylenir.”⁶⁶

Totemcilik konusunu anlatırken bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için “kılan”, “totem”, “mana”, “tabu” kelimeleri hakkında bilgi vermektedir.⁶⁷

Bazı kelimeler Müslümanlıktan hiçbir mefhumla tekâmül etmediği halde, haysiyetini kaybetmemiştir. Çarpmak ve çarpılmak kelimeleri bu nevidendir. “Burası tekin değildir.” Yahut “Filan yerde hayalet var.” denir. Keza hortlak, cadı, iyi sıhatta olsunlar, armen, yatır, öcü, umacı... kelimeleri, mefhumları unutulmuş olan bu bakiyelerdendir, demektedir.⁶⁸

Ayin ve Miraç arasındaki farkları anlatmış Miracın tanımını yapmıştır. Aynı konu içerisinde pençelenme, dar'a durmak, görünme, muhip gibi kelimelerin anlamlarını vermiştir.⁶⁹

Arap putperestliğini anlatırken geçen kelimelerin anlamlarını dipnotlarda vererek açıklamıştır. Hicabeti, Perdedarlık kapı ağalığı demek şeklinde; Sikayeti, ziyaretçilere su dağıtmak ve zemzem kuyusunu idare etmek; Rifadeyi, halktan para toplayarak hac zamanında hacıları beslemek vazifesi diye tanımlamıştır.⁷⁰ Yine aynı şekilde Nedve'yi, Kureyş'in idari işleriyle uğraşan, meşveret meclisine ve orada toplanan cemaate verilen

⁶⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s.98.

⁶⁵ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s.141-142.

⁶⁶ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.141.

⁶⁷ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.12.

⁶⁸ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.111.

⁶⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s.62-81.

⁷⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *Hz Muhammed'in Doğumundan Ölümüne Kadar İslam Dini Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s.30.

isim olarak; Livayı, bayrak, sancak, âlem gibi isimlerinin yanında ordu kumandanının sancağına da verilen ad olarak tanımlamıştır. Guslü; şeriata uygun şekilde yıkanma, Mazmazayı, abdest alırken ağzı çalkalamak; İstinşakı, abdest alırken burna su çekmek, misvak tutmak, özel ağaçtan yapılma bir çeşit diş fırçası ile dişleri temizlemek; İstincayı, pislikten temizlenmektir,⁷¹ diyerek konuda geçen kelimelerin tanımlarını yapmıştır.

Kusay soyunu da anlatırken kelimelerin anlamlarını vermiştir. Kusay, Kureyş'in farklı kollarını Mekke'ye yerleştirmek için, bizzat ağaçları keserek konak yerleri yaptığını ve bu yüzden kendisine mücmi (toplayıcı) denildiğini kaydetmektedir. Kusay'ın kazdırdığı kuyuya Acûl adı verilmiş olduğu gibi, yaptırdığı Kabe yanındaki köşke de Dar'ün-Nedve adı verilmiştir.⁷² Muaviye, tilki yavrusu; Esed, aslan demektir. Kelb, canavar, kurt, köpek gibi hayvanlara verilen addır, demektedir.⁷³

Kureyş kelimesinin ne anlama geldiğini yazmıştır. Kureyş toplayıcı demek olup, Kusay, kabilesini Mekke çevresinde toplamıştır. Kureyş kelimesinin köpek balığı manasına olan kurş'dan alındığı söylenmektedir. Mekke'yi anlatırken kelimenin nerelerden geldiğini anlatmıştır. Babil lehçelerinde Mekâ kelimesinin ev manasına geldiğine bakanlar, kelimenin menşeyini Babil'e kadar götürürler. Halbuki ev veya beytullah, Kabe'dir. Mekke ise şehirdir. Sonra bu şehrin esas adı Baka'dır. Kuran-ı Kerim'de ve daha önceki kaynaklarda mesela Tevrat'ın mezmurlar 84/6'da Baca denilmektedir. Kabe mukâ'ab (küp şeklinde) bir bina olduğu için bu isim verilmiş ve kimin tarafından yapıldığı bilinmediği için Beytullah denilmiştir.⁷⁴

Muhammed kelimesinin anlamlarını da vermiştir. Muhammed kelimesini övülmüş, beğenilmiş, hamedilmiş, bereketlendirilmiş şeklinde tanımlamış, Ahmet, Mahmud ve Muhammed ve hatta Tevrat'ta, İncil'de geçen Mesih, Muhammed ve Paraklit kelimeleri de aynı manadadırlar demiştir.⁷⁵ Aynı bölümde şu kelimelerin anlamlarını da vermiştir. Ficar; Kureyş ile Havaz'ın arasında çıkan ve haram aylarında vuku bulan savaştır. Hilful-fudul: Haksızlığa uğrayanlar lehine müdahale için birleşen birkaç Kureyş

⁷¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Hz Muhammed'in Doğumundan Ölümüne Kadar İslam Dini Tarihi*, s.31.

⁷² Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.33.

⁷³ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.34.

⁷⁴ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.34.

⁷⁵ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.40.

fırkasının akdettiği ittifaktır.⁷⁶ Vahiy; lügatta bir fikrin kalbe doğdurulması ve bir sözün başkasına fısıldanması manalarına gelir. Terim olarak vahiy bir sözü, harf ve ses haline gelmeden manevi halde başkasına vermektir, şeklinde tarif etmiştir.⁷⁷

Mekke devri bi'set ve hicret öncesi sıkıntılı yıllar bölümü anlatılırken şu kelimelerin de tanımlarını yapmıştır. Bi'seti, Allah tarafından peygamber gönderilmesi demektir diye tanımlarken; peygamber kelimesine karşılık Arapça'da nebi ve resul kelimelerinin olduğunu belirtmiştir.⁷⁸ Resülü, halka dini hükümleri bildirmek için gönderilen kimse diye tanımlamış, nebi ile resül kelimeleri, bir manada kullanılırsa da, Kur'an- Kerim'de, " Biz senden evvel resül de göndermedik, nebi de göndermedik." Buyurulduğu ve bu sözde nebi, resülden ayrı gösterildiği için bazı müfessirler, resül kelimesinin, yeniden din vaz etmiş olan, nebi ise mevcut dini takip etmek üzere gönderilen anlamında, olduğunu kabul etmişlerdir, diyerek ve bu iki kelime arasındaki farktan faydalanıp nebiye vahiy açık surette gelmeyip gizli olarak veya uykuda gelmiştir, demiştir.⁷⁹

Ayetler ve mucize meselesi bahsi anlatılırken mucizenin tanımını yapmıştır. Halk tarafından Mucize: Kâinatta mevcut ilahi kanunların veya illet ve malül (neden ve sebep) münasebetlerinin hariciye çıkmak manasında kullanıldığını söylemiştir. Mucize: Kâinatın kanunlarına aykırılık suretinde değil, onu, meşiyet ve kudret-i ilahiyyenin azametini tanımaktır. Kur'an-ı Kerim'de mucize yerine âyet denilmesi de bu anlayışı teyid eder. Aynı bahiste bu tanımları da yapmıştır. Mirac, lügatta "merdiven" demektir. İsrâ, gece yürütmek manasındadır. Hazret-i Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya kadar geceleyin götürülmesine isra denilir. Tasvir: İsrâ dediğimiz hadise, Kur'an'la sabittir. Fakat göklere çıkmak manasına Mirac dediğimiz olay, hadislerle, ahad(ferdi) rivayetlerle nakledilmiştir, diyerek tanımlamıştır.⁸⁰

Hicret bahsi anlatılırken muhacir ve ensar kelimelerinin tanımını yapmıştır. Mekke'den göç eden Müslüman'lara Muhacirun (göçmenler) denildiği gibi, Yesribli Müslümanlara da, Muhacirlere ve Peygamber'e yardım ettikleri için Ensar (yardımcılar) denildi.

⁷⁶ Yusuf Ziya Yörükân, *Hz Muhammed'in Doğumundan Ölümüne Kadar İslam Dini Tarihi*, s.42.

⁷⁷ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.51.

⁷⁸ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.50.

⁷⁹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.50.

⁸⁰ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.77.

Müslümanlardan ayrı, burada görünüşte Müslüman fakat içinden riyakar olanlara da Münafıklar denilmiştir, diyerek bu kelimelerin anlamlarını vermiştir.⁸¹

Kurban, Sadaka, ve Zekat bahsini anlatırken bunların tanımlarını yapmıştır. Kurban, yakın olmak demektir. Allah’a manen yakın olmaya vesile olan nesneye ad olmuştur; bu manada sadakaya da, yakınlaşma vesilesi olduğu için kurban denir. Arapça’da kurban yerine, kuşluk vakti kesilen koyun manasını ifade eden udhiye kelimesi kullanılır. Kurban Bayramı’na da id-i adha denilir. Ramazan Bayramı’na oruç bozmak manasına id-i fitr da denilmektedir. Fitre ise imsaktan iftara, oruçtan bayrama geçmenin şükranesi olarak verilen sadakaya ad olmuştur. Sadaka, sadakat dairesinde gösterilen dostluk ve sevgi tezahürü demektir. Gösteriş olmaksızın hulus ile ve Allah’a yakın olmak için verilen bağışa ad olmuştur, sadaka-i hayır, sadaka-i fitr, sadaka-i zekat gibi nevileri vardır. Kurban, zilhicce ayının onuncu günü ve hac merasimini ifa edenler için bayramdan bir gün evvel (arife günü) kesilir.⁸²

Ezanın meşruiyeti bahsi anlatılırken tanımlamalar yapmıştır. Ezan, lügatta bilme ve bildirmek manalarına gelir. Terim olarak ise bildiğimiz kelimelerle Müslümanları namaza çağırın seslenmedir. İkamet ve kamet de, lügatta ayağa kalkıp durmak veya işe başlamak demektir. İbadet bahsinde ise, cemaatin imamla birlikte farza kalkmalarını bildiren kelimelere denir, şeklinde bu kelimelerin anlamlarını vermiştir.⁸³

Oruç ibadeti anlatılırken yine kelimelerin anlamları verilmiştir. Ramazan, sıcağın şiddetle tesir etmesi ve kebab yapmak manalarına gelir. Savm, canının çektiği şeylerden nefsinin tutmaktır. Şer’i manada ise, ibadet niyetiyle seher vaktinden akşama kadar midevi ve şehvi arzulardan çekinmektir. Bir perhizdir ki, Hakka ubudiyyet (kulluk), vicdana saffet (arılık), nefse hakimiyet ve fakirlerin halleriyle hemhal olmak gibi manaları içine alır, diyerek tanımlarını yapmıştır.⁸⁴

Hiz. Ali ve Hiz. Fatıma’nın evlenmesi anlatılırken kelimelerin tanımları yapılmıştır. Aile: Bakılıp beslenmeye muhtaç olanlar, manasından alınmış bir kelimedir. Bir kimsenin yalnız bakmakla mükellef olduğu barkına iyal (eş), hısım ve akrabası da dahi olursa ehil veya âl denir. Teehhül ehil sahibi olmaktır. Nikâh bir kimsenin bir kadını kendine eş

⁸¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Hiz Muhammed’in Doğumundan Ölümüne Kadar İslam Dini Tarihi*, s.94.

⁸² Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.122.

⁸³ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.115.

⁸⁴ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.119-120.

etmesi demektir. Akd, yani bağlanmak ve birleşmek manalarına da gelir. Velime, düğün yemeğine; zifaf, gelini gerdeğe iletmeye denir. Asıl zifaf parlamak manasından alınmıştır. Cihaz, gelinin muhtaç olduğu eşya demektir. Zevç, çift eş demektir. Tezviç, evlendirmek, birbirine eş kılmak; tezevvüç, eş olmak demektir. Türkçe'deki karı-koca yerine Arapça'da bal' ve ba'le denir.⁸⁵ Hıtbe, dünürlük etmek, evlenmeyi teklif etmek manasıdır. Hutbe, söz söylemektir. Mehr-i muaccel nikahta verilen ağırlık, mehr ve sıdâk nikah akdinde tayin edilen (kâbin) ağırlıktır.⁸⁶

Dini hükümlerde hikmet ve maslahat bahsini anlatırken dipnotlarda kelimelerin tanımlarını yapmıştır. Nasih ve mensuh, Allah tarafından, Kur'an ayetleriyle verilen bir zamanla değişmesi, birincisinin kaldırılarak (mensuh) yenisinin muteber (nasih) olmasıdır.⁸⁷ Mükâtebe, esirlikten kurtulmak için şu kadar para vereceksin diye yapılan antlaşmadır.⁸⁸

İslam Dini'ne geçmeden önce Arapların durumu, hangi inanca sahip oldukları hakkında bilgi verirken kelimelerin tanımlarını yapmıştır. Hanifler: Haniflik denen İbrahim Peygamber'in kabul ve tebliğ ettiği dine bağlanmış olan kimselerdir, diyerek açıklamıştır.⁸⁹

İslam dininde delil konusunu anlatırken kelimelerin tanımlarını hangi anlamlara geldiğini belirtmiştir. Sünnet, ümmetin icmaı, kıyas, nakli deliller kelimelerinin tanımlarını yapmıştır. Bu konuya örnek olarak şu kelimeleri verebiliriz; kendi akılları ile düşünüp Müslümanlık ruhuna uygun bir surette yaptıkları içtihatlar kıyas denir.⁹⁰ Kur'an'ı Kerim konusu anlatılırken dipnotta kelimelerin hangi anlamlara geldiği izah edilmiştir. Kur'an toplama manasıdır. Kur'an'ı Kerim, derece derece sıralanan surelerin toplamına denir. Diğer taraftan Kur'an iman, hayat ve ahiret, haram ve helal konularını ve peygamber kıssalarını bir araya topladığı içinde bu manaya sahip olur. Kelam-ı Kadim, Allah'ın sözü; Furkan, ayırıcı demektir. Kur'an'a, hakkı batıldan ayırdığı için bu ad verilmiştir. Vahiy kelimesinin hangi anlamlara geldiğini yine

⁸⁵ Yusuf Ziya Yörükân, *Hz Muhammed'in Doğumundan Ölümüne Kadar İslam Dini Tarihi*, s.136.

⁸⁶ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.136.

⁸⁷ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.147.

⁸⁸ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.162.

⁸⁹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.26.

⁹⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık ve Kur'an'ı Kerimden Ayetlerle İslam Esasları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s.36.

dipnotta vermiştir. Vahiy, Peygamberin kalbine Allah tarafından doldurulmuş manadır. Doğrudan doğruya kalbe gelmeye ve Cebrail vasıtasıyla bildirilmeye açık vahiy denir. Vahiy bundan başka sadık rüyada bir şeye muttali olmak ve peygamberin içinden gelme manasına gelir ki buna da gizli vahiy denir. Ayrıca “ayet”, “sure”, “mukabele”, “mushaf”, “tefsir”, “tağyir ve hezel”, “kıraat”, “esbab-ı nuzül”, “nasih ve mensuh”⁹¹ kelimelerinin anlamlarını vermiştir.

Hadis ve sünnet konusunda da geçen kelimelerin anlamlarını vermiştir. Bunlar: “hadis”, “sünnet”, “sened”, “isnad”, “müsned”, “ashab”, “icma”, “ictehad” “tabiin devri”, ve “peygamber sünnetinin yolu” kelimelerinin tanımları yapılmıştır.⁹²

İslam dininde iman konusu anlatılırken bazı kelimelerin anlamlarını vermiştir. “iman”, “akide”, “akaid”, “ihsan”, “peygamber”, “kitap”, “sahife” kelimeleri açıklanmıştır. Allah’a inanmak konusunda “la ilahe illallah” sözünü Cevdet Paşa “Yoktur tapacak Çalaptır ancak” diye tercüme etmiştir. Süleyman Çelebi “ Birdir Allah ondan artık tanrı yok” der. Tanrı kelimesinin anlamını vermiştir. Türkçede Tanrı’nın Çalap, Yaradan, Koruyan, Yücelerden Yüce, Ulular Ulusu gibi isim ve sıfatları kullanılır. Aynı konuda Allah’ın isimlerinden “ Rabbul Âlemin”, “Rahman”, “Rahim”, “Hak”, “Halik” kelimelerinin ne demek olduğunu açıklamıştır.⁹³

“İslam Kaynaklarında Şamanlık” yazısında Sümeniyye ve Şemeniyye kelimeleri ile ilgili olarak filolojik metodu kullanmaktadır. Şamanlık hakkında kaynaklarda geçen bilgileri ve ne şekilde yazıldığını vermekte bilgileri doğruluk yönünden incelemektedir. Şamanlık Ebu Reyhan’ın eserlerinde Arapça yazı tarzının gereklerine uyularak kısa hecelerle Şemeniyye şeklinde yazılmaktadır. Diğer kaynaklarda ise, bunun yerine Sümeniyye tabirinin kullanılmış olduğunu görüyoruz. Kelimenin aslı Sümenata mensup demek değil, doğrudan doğruya Şamanlığa mensup demektir. Nitekim Biruni’nin, Horasanlıların bunlara Şemenan dediklerini kaydetmesi, bu fikri teyit etmektedir. “Şemen” kelimesi Bürhân’ı Katı’ya göre putperest ve abede-i esnam (putlara ibadet edenler) demektir. Ve “Şemenan” bunun çoğuludur. Kamus-u Arabî de “ Sanem” kelimesi “Şemen”den Arapçalaştırılmıştır. Ve müşriklerin taptıkları put demektir, deniliyor. G. Dumezil’in Tarih-i Eryan’ında “Şaman” Moğolca bir kelime olarak geçer.

⁹¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık ve Kur’an’ı Kerimden Ayetlerle İslam Esasları*, s.36-42.

⁹² Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.43-48.

⁹³ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.55-65.

Dguignes, Hunların, Türklerin, Mogolların ve Daha Sair Tatarları Tarih-i Umumisi adlı eserinde, Çinlilerin bu kelimeyi “Şammen” yahut “Şamen” olarak telaffuz ettiklerini; Sibiryâ Tonguzlarının ise Şaman veya “Saman” kelimelerini kullandıklarını kaydetmektedir. Ziya Gökalp ise “Eski Türkler sihirbazlara ‘kam’ derlerdi; Tibetliler bu kelimeyi ‘kaman’ şekline, Avrupalılar ise ‘şaman’ kılığına soktular”, demektedir. Yusuf Ziya Yörükân bu mütalaaların hiç birine mahal olmadığını Ebu Reyhan’ın Şamanlığın bütün dinlerin zuhurundan evvel mevcut olduğunu ve Şemenilik namıyla anıldığını kaydetmekte ve Horasan halkının bu tabiri eskiden beri kullandıklarını ifade ettiğini belirtmektedir. Yusuf Ziya Yörükân bu ismi Türklerin dinine Farisilerin vermiş olduğu ihtimali de yoktur, diyor. Ebu Reyhan’ın beyanatına istinaden kelimenin halis Türkçe ve İran’la eskiden beri alış veriş etmiş olan Garp Türklerinin lehçesinden olduğu neticesine vasil olmuş bulunuyoruz diyerek kelimenin Farisilere Türklerden geçmiş olması sabit olunca, yine Türkler arasında doğmuş ve alemşumul bir lisancı olan Kamus sahibinin bu kelimenin Araplara “sanem” şeklinde geçmiş olduğunu kaydetmiş olmasının öneminde anlamış oluruz, diyor. Türklerin dininin mevzu bahis olduğu yerlerde, mesela Kitabü’l-Bed’i ve Tarih’te “Sümeniyye’nin ibadet için putlarına mahsus ferharları vardır”, denilmektedir; diğer eserlerde de, bahar ve ferhar kelimelerini görüyoruz. Bürhan-ı Katı, “Bahar, Çin ikliminde bir puthane ve Türkistan’da bir ateşgededir (ateşe tapanların ibadet ettiği bir yerdir). Put ve sanem manasına da gelir: Ferhar, Türkistan’da Hata ile Kaşgar arasında bir şehirdir; halkı yüzlerinin güzelliği ile meşhurdur ve bir puthane ismidir”, diyor. Divanü Lügat-it Türk’de ise, Türklerin ilk Müslümanlık devrinde Uygurlar üzerine yaptıkları bir akını tasvir eden şöyle bir beyit görüyoruz:

Kelengiz leyü aktımız, kendler üze çıktımız,

Furhan evin yıktınız, burhan üze sıçtımız.

Yani:

Sel gibi aktık, şehirler üzerine çıktık,

Put evini yıktık , ve put üzerine tersledik.

Bu beyitte “furhan” ve “burhan” kelimeleri put veya putlar manasına gelmektedir.

Divanü Lügat-it Türk’de burhan, sanemdir. “Bezri burhan dümyedir” deniliyor.

“Dümye” Arapçada mermerden yontulmuş veya işlenmiş puta denir.⁹⁴

⁹⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s.149-158.

B. DESKRİPTİF (TASVİR) YÖNTEM

1. Deskriptif (Tasvir) Yöntem

Dini olayların vasıflanması demek, onların gözlemi demektir. Dini olayları vasıflamanın ilk adımı, olayların müşahadesi ve doğru bir portresini çizmektir, iki türlü gözlem vardır. a) Dolaysız gözlem b) Dolaylı gözlem.

a) Dolaysız Gözlem

Olayları olduğu gibi doğrudan doğruya müşahade etmek demektir. İkiye ayrılır: 1- Yaygın gözlem: Geniş toplulukların incelemesine denir. 2-Yoğun gözlem: Küçük toplulukların incelenmesi için yapılan gözleme denir.

Gözlem teknikleri şu şekilde altıya ayrılır. 1-Örnekleme 2-Monografi 3-İstatistik 4-Olay incelemesi 5-Alan araştırması 6-Yarma metodu

1- Örnekleme: Bütün bir kitle yerine onun tutum özellikleri hakkında bilgi verecek olan temsili bir parçasının seçilip incelenmesine dayanır.⁹⁵

2- Monografi Metodu: Bir konuyu derinlemesine ele alan dar boyutlu ve sınırlı araştırmalarda kullanılan bir metottur. Önceden hazırlanmış soru kağıtları kullanılarak yapılır.

3- İstatistik Metot: Diğer metotlara yürütülen çalışmaların bir tamamlayıcısı olarak kullanılmaktadır. İstatistik metot; ilk başta sorular hazırlanmakta, soru listeleri araştırma yapılacak topluma dağıtılmakta, toplanan bilgilerin dökümü yapılmakta, hesaplamalardan sonra oranlara yani yüzdelere varılmaktadır.

4- Olay İncelemesi: “Vaka incelemesi” “Münferit olayların incelemesi” Bir kişinin veya bir grubun yahut daha geniş bir toplumun hayatındaki bir olay ya da görünüşün sınanmasıdır.

⁹⁵ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s.64.

5- Saha Araştırması: Bu tür çalışmalarda bilgilerin toplanmasında yazılı kaynakların ve açık mülakatların yanı sıra survey denilen tarama metodundan da yararlanılır.⁹⁶

6- Karma Metotları: Bütün metotlardan araştırmanın şekline göre karma olarak teşkil olunabilecek metotlardır. (Hepsinden yerine göre faydalanma)⁹⁷

b) Dolaylı Gözlem

Konusu geçmişle ilgili bir vasıflama diye tanımlanmaktadır. Tarihi kaynaklardan faydalanarak geçmişle ilgili bu nitelikteki olayları vasıflamaya dolaylı gözlem denilmektedir. İki safhası vardır. Birincisi; kaynak ve belgelerin, bilgi kalıntı ve buluntularının aranıp bulunması; ikinci safha ise bulunan bu kaynak ve belgelerin, kalıntı ve buluntularının değerlendirilme safhasıdır. Bunu kısaca 1- Bilgi ve belgeleri toplamak 2- Doğruluklarını tartışmak şeklinde formüle etmek mümkündür.⁹⁸

Belgelerin toplanması derin bir bilgiyi gerektiren iştir. Üç türlü belge vardır. a) Sözlü belgeler ve gelenekler b) Yazılı belgeler ve kaynaklar c) Şekillenmiş anıtlar; kalıntı ve buluntular.

Bilgiler toplanırken sözlü gelenekler masallar, efsaneler veciz sözler, atasözleri, şarkılar, menkıbeler, ağızdan ağza anlatılan dini hikayeler, mucize ve kerametler, ilahiler, Türküler, destanlar ve şiirler, bütün bunların içinden pek çok sosyal olay, gelenek ve göreneklere rastlanmasının yanı sıra, aynı zamanda dini hayatla ilgili pek çok ip uçları verdiği için dolayı faydalanılmalıdır. Bilgiler toplandıktan sonra ikinci safha olan toplanan bilgi ve belgelerin doğruluk ve güvenilirlik derecelerinin araştırılması gerekir.⁹⁹

2. Yusuf Ziya Yörükân'ın Deskriptif (Tasvir) Yöntemi Uygulaması

Yusuf Ziya Yörükân, çalışmalarında dolaylı ve dolaysız gözlem yöntemi uygulamıştır. O dini olayları vasıflandırmaya ilk önce olayları gözleyerek başlamıştır. İncelemeyi yaparken bilgileri bire bir onların arasına katılarak elde etmiştir. Gerektiğinde bilgi

⁹⁶ Günay, a.g.e., s.66.

⁹⁷ Günay, a.g.e., s.67.

⁹⁸ Günay, a.g.e., s.71.

⁹⁹ Günay, a.g.e., s.73.

aldığı kimseleri bir araya getirerek tartışmış, öğrendiği bilgileri başka bilgi vereceklerden doğruluğunu ispat etmeye çalışmıştır. Elde ettiği bilgilerle ilgili deyiş, menkıbe, hikâye, nefes, mucize ve kerametleri ve destanları vermiştir.

3. Deskriptif (Tasvir) Yöntemle İncelediği Konular

Yusuf Ziya Yörükân birçok çalışmasında deskriptif metodu uygulamıştır. “Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar” adlı çalışmasının birinci kısmında çalışmayı yaparken gördükleri şeyleri olduğu gibi yazmıştır. Zaruret hissetmedikçe fikir beyan etmemiş, gördüklerini ve ocaklardan öğrendiklerini yazmış ve bunların onda meydana getirdiği kanaatleri göstermekle yetinmiştir.¹⁰⁰ “Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar” kitabında kitabı yazmadaki yöntem ve metodu ile ilgili olarak “görülen şeyleri olduğu gibi ve sırası ile yazmak” tarzını seçtiğini anlatıyor. Bu yazılarda Yusuf Ziya Yörükân zaruret hissetmedikçe fikir beyan edecek veya mütalaa yürütecek değilim, gördüklerimi ve ocaklılardan öğrendiklerimi yazmakla ve nihayet bunların bende husule getirdiği kanaati göstermekle iktifa edeceğim demektedir.¹⁰¹

Alevi ve Tahtacı örf ve adetleri içerisinde yaşamakta olan dini ve sırrı hayatı incelemek amacı güden Yusuf Ziya Yörükân, bu konuyu araştırabilmek için gerektiğinde diğer konuları inceleme gereği duymuş; dini ve sırrı hayatın bu bütün içerisindeki yerini ve fonksiyonunu göstermeye çalışmıştır. Bu çalışmasını yaparken aralarına girerek bilgiler toplamıştır. Araştırmasında gezdiği, gözlemlemeye çalıştığı ve halk ile iç içe olduğu yerler; Çubukabad, Şaban Özü, Bala Kazası, Hayman Ovası, Eskişehir Ovası, Seyitgaziden-Afyon Karahisar (Büyük Yayla) ve İzmir.¹⁰²

Yusuf Ziya Yörükân; bazı durumlara, sınırlı bir sahada veya bir oymak ve bir merkezde incelemesi, bütün Anadolu’da incelenmesinden daha emin neticeler ve diğer mahallerdeki vaziyetler hakkında ufak ve mahalli hususiyetler müstesna daha sağlam taktikler verebileceğini söylemektedir. “Bununla ilgili olarak ta Kığıl Aşireti ve bunlar arasında yaşamakta olan Alevilik hakkında Eskişehir’in Sarıkavak Köyünde toplanmış

¹⁰⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.58.

¹⁰¹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.58.

¹⁰² Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.58.

olan bilgilerin bütün aşiretin itikat ve gelenekleri hakkında toplanmış olan bilgilerin en sağlam olanı olduğunu söylemektedir.¹⁰³

“Mezhepleri hayatın içinde kalarak” tetkik etmek gerekir diyerek araştırmalarını bu anlayışa göre şekillendirmiştir.¹⁰⁴ Ona göre, ilim yalnızca bir oda içerisine kapanıp düşünmek, muhakemeler, nazariyeler yürütmek vücuda gelmek, hakikate vasıl olmak için, hakikat ve hayat sahasına nüfus etmek ve manevi ilimler için, cemiyette yaşayan ruhu müşahade ve mütalaa etmek gerekmektedir. Ancak, sosyal olaylar kapanık ve karmaşık oldukları için, müşahade ederken çok dikkatli bulunmamız gerekmektedir. “Çünkü bunlara evvelce sahip olduğumuz fikirler, terbiye tarzımız ve hissiyatımız müdahale eder ve farkında olmaksızın bizi aldatır. Nitekim mutekid bir adamın dini hadiseleri her türlü dini hissiyattan tecerrüd ederek bir şey tetkik eder gibi müşahade etmesi müşküldür.”¹⁰⁵ Aralarına girerek (kendilerine anlattırmak) Aleviler hakkındaki araştırmasını yapmıştır. Yusuf Ziya Yörükân araştırma yaparken; bir takım güzel tesadüfler ve bazı zatların hizmetleri, Alevilerin ta içlerine kadar sokulabilmesini temin etti demektedir. Araştırmasında kendini Alevi olarak tanıtmış ve Alevi olduğuna inanmışlardır. Ve bu sohbetler (soru-cevap) sırasında gerçek bilgilere ulaştığını söylemektedir.¹⁰⁶ Kendisini halka Alevi dedesi olarak tanıtmış ve Yusuf Ziya buna göre davranmıştır. Bu da bilgileri toplamada işini kolaylaştırdığını her türlü bilgiye bunun sayesinde ulaştığını belirtmektedir. Araştırmasında Alevilerden (Alevilerin) öğrendiği hareketleri gittiği yerlerde dedelere veya konuşacağı kişilere uygulamış böylece kendisinin Alevi olduğuna diğer insanları inandırmıştır.¹⁰⁷ Örnek olarak Şah Hatai’nin niçin “Hatai” mahlasını aldığını açıklaması.¹⁰⁸

Bazı itikadlarla ilgili bilgileri deskriptif metotla elde etmiştir. Yusuf Ziya Yörükân kendileri ile Tahtacı adet ve itikadlarını tespit için yaptığı sohbetlerle daima Ali’nin harikuladeliğinden ve kendisinden ulûhiyet kudreti olduğundan bahsettiklerini belirtmiştir. Bir sohbet sırasında birisinin “Peki benân ibn-i Sem’ân’a ne dersin? Ali onu iki defa katlettiği halde yine kendisine hayat verdi.” Dedliğini ve vakayı büyük bir imanla ve hürmetle anlattığını ifade ediyor. Tahtacıların bu husustaki itikadları ve

¹⁰³ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.55.

¹⁰⁴ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.53.

¹⁰⁵ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.54.

¹⁰⁶ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.56-57.

¹⁰⁷ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.58-61.

¹⁰⁸ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.61-62.

mevzua dair anlattıklarını çalışmasında veriyor.¹⁰⁹ Yusuf Ziya Yörükân Tahtacılar da ecdattan kalma nefeslerin itikatlarındaki esasları vücuda getirdiğini belirtmektedir.¹¹⁰

Deskriptif yöntemi ile tahtacılar ile yaptığı çalışmada hayırlılar ve dedeler ile ilgili bilgiler toplamıştır. Hasan Mümtaz Bey Yanın Yatır Ocaklılarından, dedelerinden kalma mukaddes eşyaların bulunduğunu kendisine anlattığını ifade etmiştir.¹¹¹

Yusuf Ziya Yörükân Alevi cemaati içerisine “bir dede olarak” katılmayı başarmasının yanında Aleviliği onlarla birlikte o hayatı bizzat yaşayarak, toplantılarına katılarak incelemeye çalışmış, ziyaret edilecek yerleri ve tipler olarak belirli ocakları, bilgi alınacak sağlam kaynakları veya bilgi vericileri başarılı bir şekilde bulmuş ve seçmiş, gerektiğinde bilgi aldığı kimseleri bir araya getirerek meseleleri tartışmış, o mahalde yaşayan gurup-dışı kişilerden öğrendiklerinden yararlanmayı bilmiş, öğrendiklerini başka bilgi vericilerden tahkik etmeye ve şüpheli bulduğu hususları büyük bir dikkatle belirtmiş, zaman zaman eldeki belgelere ve yazılı kaynaklara başvurmuştur.¹¹²

Araştırmasını yaparken araştırma yapacağı gurubun arasına girmeye çalışmış ve bunu da nasıl yaptığını ve bilgileri ne şekilde topladığını şu şekilde anlatmaktadır. “Öteden beri Tahtacılar hakkında, bunların kendinde olmayan yabancılarla asla temas etmedikleri ve zaruri olarak görüştükleri kimselerle de gayet sathi bir şekilde konuştukları söyleniyor, bilhassa adetlerine, ananelerine, ayin ve itikadlarına dair ipucu vermedikleri rivayet ediliyordu. Şu halde aralarına girip hususi suretle manevi cephelerini araştırmak hakikaten müşğil idi. Bunun için Anadolu’da mevcut diğer Alevi zümreleri arasında dolaşmak ve bu zümrelerle temas edebilme çareleri hakkında edineceğim tecrübelerden istifade ederek, Tahtacılar arasına bu yolla girmeye çalışmak icap ediyordu. Bu hareket tarzını tercih ettim. Bu suretle hem Anadolu’daki Alevi köylerinin gidişlerini ve düşüncelerini öğrenmiş olacak, hem de bu köyler arasında dolaşırken Tahtacılar hakkında bilgi toplayarak bir dereceye kadar hazırlanmış olacaktım.”¹¹³ Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi Yusuf Ziya Yörükân Anadolu Alevileri ve Tahtacıları incelerken deskriptif metodunu kullanmıştır. Bu çalışmasında; aralarına girerek araştırma yapmıştır. “Bu yazıların mevzuu, Anadolu’da Tahtacı namını taşıyan

¹⁰⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.242-245.

¹¹⁰ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.241.

¹¹¹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.249.

¹¹² Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.55.

¹¹³ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.56.

Alevi zümrelerinin adetlerini, itikat ve ayinlerini, kendi aralarında yaşayan ve ocaklı adını taşıyan Tahtacı ileri gelenlerinden öğrendiğimiz şekilde tespit etmektir.”¹¹⁴ Şeklindeki ifadesi bu metodu kullandığının en iyi delilidir.

En çok istifadeyi (bilgileri) yalnız kaldığında, yol arkadaşından aldığını ifade ediyor ve bu yol arkadaşıyla yalnız kalmayı tercih ettiğini söylüyor. Bunlardan da en çok “Mum Söndürme” hadisesini öğrenmeyi hedeflediğini bildirmektedir. Yol arkadaşlarından pek çok hikâyeler dinlediğini ve araştıracağı konuları izah ettiğini söylemektedir.¹¹⁵

C. KARŞILAŞTIRMA YÖNTEMİ

1. Karşılaştırma Yöntemi

Karşılaştırmalı metot, özgül davranış modellerindeki benzerlikleri ve farklılıklara yol açan faktörleri analitik, olarak belirlemek maksadıyla farklı olgu tiplerinin incelenmesinden ibarettir. Karşılaştırmalı metot, fenomenler tarafından sergilenen benzerlikler ve farklılıkları açıklarken yalnızca bu tür olayların ortaya çıkmaları ve gelişmelerindeki nedensel faktörleri değil, fakat aynı zamanda bu tür fenomenler içinde ve onlar arasındaki karşılıklı ilişki modellerini de ortaya çıkaran ve tasnif eden unsurlar içerir.¹¹⁶ Karşılaştırma hem olgular arasında mantıksal ilişki kurmak hem onların aralarını ayırmak, hem paralellikler hem de ayrılıklar bulmak için kullanılır. Karşılaştırmalı metot, bir dini fenomenler karşılaştırmasındaki modelleri ya da temel yapıları araştırır ve onu dini ifadesinin kendisiyle anlaşıldığı merkezi bir özellik olarak kabul eder.¹¹⁷

Bilimsel hipotezlerin deneysel araştırmalarla kontrol edilmesi bakımından karşılaştırma gereklidir. Karşılaştırma, belli bir veriyi kontrol etmek, çözümlemek ve ondan belirli, somut ve genel unsurları çıkarmak imkânını veren bir metottur. Belli bir zaman ve mekânda yürürlük ve geçerlikte olan bir olayın özelliklerini anlamak için en iyi yol, onu başka zaman ve mekânda rastlanan olgularla mukayese etmektir.¹¹⁸ Bir karşılaştırma

¹¹⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.56.

¹¹⁵ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e, s.102-103.

¹¹⁶ Mariasusai Dhavamony, “Dinin Tarihsel Fenomenolojisi Alanı ve Metodu”, Çev. Fuat Aydın, www.ismailekinci.com, 13/05/2010.

¹¹⁷ Dhavamony, a.g.m.

¹¹⁸ Günay, a.g.e., s.74.

farklı olan şeyleri tanımlamak, başlıca bağımsız öğeleri veya kişisel olguların karşılaştırılması değil karışık unsurları ayırt etmektir.¹¹⁹

Dinler Tarihçileri kendi alanlarını, yani tarihlerini, yazdıkları dinleri daha iyi anlayabilmek için, dinler arasındaki “farkı” ve “benzer” hususları sınıflandırmak, onları tarihsel bakımdan karşılaştırma eğiliminde bulunmuşlardır.¹²⁰

2. Yusuf Ziya Yörükân’ın Karşılaştırma Yöntemini Uygulaması

Yusuf Ziya Yörükân, “Müslümanlıktan Önceki Türk Dinleri Şamanizm” adlı kitabında daha yoğun olmak üzere çalışmalarında karşılaştırma metodunu kullanmıştır. Bu metotla karşılaştırma yaptığı konulardaki benzer ve farklı yönleri ortaya koymuştur. Böyle yaparak sonuçlara ulaşmıştır. Karşılaştırma yaparken farklı zaman ve kaynaklardaki bilgilere de başvurmuştur.

3. Karşılaştırma Yöntemiyle İncelediği Konular

Yusuf Ziya Yörükân, Alevilerde ve Sünni Türkler’de sonraki devir Şamanlığının, bakayasını anlatırken karşılaştırma metodunu kullanmıştır.¹²¹

Aleviler, Sünni Türkler ve Şamanlık arasında karşılaştırma yaptığı konular;

- a) Ulûhiyyet Mefhumunda Şamanlığın izleri
- b) Diğer Akidelerde İzler
- c) Ayin ve Merasimlerde Şamanlığın Tesirleri

a) Ulûhiyyet Konusundaki Karşılaştırma

Yusuf Ziya Yörükân Aleviler ve Sünni Türkler ile Şamanlığı ulûhiyyet konusunda karşılaştırmıştır.

“Şamanlarda nasıl bir mıntikanın icabına göre Yer-sular muhtelif adlar alır, dağa ve kaynağa göre değişirse, Alevilerde de (veliler, erenler) her zümrenin bulunduğu

¹¹⁹ Ugo Bianchi, *Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri*, Çeviren Mustafa Ünal, Geçit Yayınevi, Kayseri 1999, s.7.

¹²⁰ Mustafa Ünal, *Din Fenomenolojisi: Tarihçe, Yöntem ve Uygulama*, Geçit Yayınları, Kayseri 1999, s. 11.

¹²¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s.93.

mıntıkaya göre değişir. Her mıntıkanın Alevilerine göre hususi erenler ve yatırlar vardır. Ve bu yatırların bulunduğu tepeler, kaynaklar, kayalar mukaddestir. Yer-sular, bunlarda erenlere istihale etmiştir. Buralar her türlü felakete karşı sığınılacak yerlerdir. İbadet, niyaz, namaz erenlere tevcih olunur: “Aman Musa Baba, Hasan Baba, sen bereketimizi arttır, benim şu işimi gör, hastamı iyi et...” Yeminler de ekseriyetle bu babalara edilir. “Musa Baba’ya yemin olsun mu?” denir. Yeminlerin bir kısmında da on iki Ülgen Ata yerine Ali ikame edilmiştir. Ali O’nun bütün evsafını haizdir. Ülgen Ata’nın oğulları ve yardımcılarını da Ali’nin oğulları ve on iki imamı temsil eder. Semman, Kanber gibi Ali’nin yardımcıları Ülgen Ata’nın muavinleri yerine kaim olmuştur. Gök tanrılarından olan Sarı Kış’lar Alevilerde aynen bu güne kadar muhafaza edilmiştir. Bunlar Anadolu’da malumdur ve Sarı Kız Tepesi Alevilerde senenin muayyen günlerinde ziyaret edilir ve orada günlerce merasim yapılır.¹²²

Tanrılarından olan ve çocukları koruyan “Umay Ana” bu gün dahi “Umacı” namıyla kullanılmakta; ocak ve aile tanrısının gelinlerin ve loğusaların müvekkili olduğuna itikat edilmektedir. “Ay Dede, Gün Ana” kelimeleri bu nevindedir. Alevilerdeki İlah anlayışı ile Sünni’lerdeki İlah anlayışı (tasavvurunu) karşılaştırıyor.

“Alevilerde mücerret İlah tasavvuru henüz teşekköl etmemişti. Sünni’lerle temas neticesinde işitmiş oldukları mücerret bir ilah mefhumunu “herif” kelimesiyle ifade eder.” “şamanlardaki Ülgen ve diğer hayır tanrıları Alevilerde kahramanlara ve Ali ile Muhammed İbn-i Hanefi’ye, şer ve zulmet tanrıları da devlere, şeytanlara, cin padişahlarına temessül etmiştir.”¹²³

“Menkıbeler ile ilgili karşılaştırma”

Alevilerdeki menkıbelerle eski şamanlardaki menkıbeleri karşılaştırmıştır. Alevilerdeki efsanevi menkıbeler tahlil edilecek olursa bu telakkilerin tetkiki menşeileri gayet açık olarak görülecektir. “Bunlar Ülgen ve yer altı tanrılarının Alevileşmiş menkıbeleridir.”

¹²⁴ “Alevilikle, şamanlığın muhtelif cephelerinin içeriği mevcut olmakla beraber, şamanlık aynı zamanda Alevilik içinde de tekâmül etmiştir. Bu devirde ulühiyyetin, her bir tepeyi işgal eden yatırlarda, dini reis olarak tanınan oymak beylerinde ve onun istihale etmiş olan bir şekli olan dedelerde, şah-ı Merdan Ali’de, yardımcılarında ve On

¹²² Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri şamanizm*, s.94.

¹²³ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.95.

¹²⁴ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.95.

İki İmam'da tasavvur edildiğini ve artık bunların tamamen kendi cemiyetlerine ibadet ettiklerini, cemaatler vücuda getirerek erenler meydanında en yüksek dini heyecanı yaşadıklarını, haşır ve neşir olduklarını gördüğümüz gibi daha yüksek bir devrin mahsulü olmak lazım gelen ve bu fikirlerin tema dışı mahiyetinde olan ulûhiyyetin kendilerinde tecelli ettiğine, beşeriyetin ulûhiyyetten bir parça olduğuna inandıklarına da şahit oluyoruz.¹²⁵

b) Diğer Akidelerde İzler

Şamanlığın bir çok unsuru ve akidelerinin Sünni Türkler'de devam ettiğini belirtirken karşılaştırma metodunu kullanmıştır. Yusuf Ziya Yörükân Alevilerde görülen Şamanlığın bakayası içinde bulunan birçok unsur ve akidenin Alevi olmayan Sünni Türk'lerde de devam ettiğini belirtmektedir. Bunların Türk Müslümanlığı içinde bazen Alevilerde olduğu şekilde, akide halinde fakat çoğunlukla düğün ve ziyafet merasimleri, adet ve anane halinde devam ettiğini söylemektedir. Ay dede, gök baba, gürgür baba, ocak anası, denizkızı, pınar anası, hep bu akidelerin devamıdır. “Çiğdeme sormuşlar, anam toprak babam yağmur” demiş, demektedir.¹²⁶ Ölülerin ruhlarını anmak için bazı merasimler kabirleri ziyaret, büyük uluların mezarları etrafında dolaşmak, murat için kurban kesmek, bazı yaşlı ağaçların kutsiyetine inanmak, ağaç dallarına ve türbe kapılarına çaput bağlamak, su kaynaklarında ve bazı ağaç gölgelerinde ruhların ve cinlerin bulunduğunu tasavvur etmek, yeni doğanlara kurban kesmek, hastaların iyileşmesi için kurban adamak, ölülerin canı için aş pişirmek, sebil yapıp su dağıtmak... bütün bunlar kadim Şamanlığın paralel surette hem Alevi, hem Sünni Türklerde bıraktığı izlerdir.¹²⁷

“Deniz ve sonra sedef ve sedefte insanın zuhuru hakkındaki Şamanlık ananesi bazı Türk zümrelerinde de vardır.” Peygamberin nurdan yaratılması ve bu nurun ilk mahlûk olması bir akide serpintisidir. “o sedefte doğdu oldur danesi” fikri, müstear bir ifade olmaktan ziyade bir akide serpintisi gibi görünür. Kalkancı çağ fikri de aynen devam etmektedir. Üç gün üç gece karanlık olacak, gün batıdan doğacak, fırtınalar çıkacak, seller, tufanlar olacak, insanlar yeniden mantar gibi bitecek... Keza Kaf Dağı'nın

¹²⁵ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s.119.

¹²⁶ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.110.

¹²⁷ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.111.

arkasında devler, denizi sömürenler vardır. Rabbü'l-âlemin bunları Kaf Dağı arkasına atmış, oradan çıkacaklar; devler insanları mahvedecek, deniz sömürenler denizi içecek...¹²⁸ Yusuf Ziya Yörükân bu hurafelerin Sünni köylülerden toplandığını, ama onlar bunların Muhammediyye kitabında yazılı olduğunu ve buna mümasil birçok şeyin daha orada mevcut olduğunu söylediklerini bu konuyu anlatırken “Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm” kitabının dipnotunda belirtmiştir. Alevilerdeki ve Şamanlardaki ahiret fikri de karşılaştırılmıştır. “Alevilerde, Şamanlarda olduğu gibi açık değildir. Ceza ve mükâfat bu dünyada yaşanan dirlik ve sıkıntılardır.” “Alevilerde tenasühe doğru kuvvetli bir temayül vardır ki bu da eski Türk Şamanlığın eseridir. Alevi nefeslerinin ekserisi bu fikri terennüm eder. Tenasühün diğer şekli de ulûhiyetin tecelli ve zuhuru akidesidir. Bu da ataların, dedelerin, oymak beylerin tanrı neslinden olması hakkındaki eski geleneklerin felsefileşmesidir. Bu, ervahın tenasühü yerine, ulûhiyetin tenasühü ve hululü meselesidir.¹²⁹

Adetlerde de karşılaştırma yapılmıştır. Ateş ve ocak eskiden olduğu gibi şimdi de takdis edilir. Bulgaristan muhacirleri, “Evde, Kasımdan Hızırilyas’a kadar ateş sönmez” derler. Bu sebeple akşam olunca evden ateş çıkmaz. Eski şaman dualarında su ve ateş anası olan ulu tanrıya suret-i mahsusada arılar için dua edilmektedir.¹³⁰ Ocağa ve ateşe tükürülmez ve onlara karşı Aleviler hususi merasim ifa ederler. Keza ocakta ateş söndürülmez, ocak içine bakarken esneyen adamın ağzı çarpılır. Erkânda kullanılan değnek talibin ikrar vereceği zaman boynuna takılan ve Horasan’dan gelme ip eski Şamanlık adetlerindendir.¹³¹

Sonraki dönem Şamanlıkta, “Ata köşesine daima hürmet edilir. Ocağın üst tarafına herkes geçmez. Hariçten gelen gelinler oraya ayak basamazlar. Lakin gelinler ekseriyetle akrabalarda ve zevce ile müsavi hukuka ve necabete (soyluluğa) malik olanlardandır. Ocağın ata köşesine geçecek olanlar dindarca bir vaziyet takınırlar, içilen içkiden birer nebze ateşe atarlar.¹³²

¹²⁸ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s.96.

¹²⁹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.97.

¹³⁰ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.97.

¹³¹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.98.

¹³² Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.70.

c) Eski Türkler, Aleviler ve Şamanlarda ayin ve merasimlerle ilgili karşılaştırma

Eski Türklerde gördüğümüz Şaman merasimlerinin Alevilerde aynen denecek bir surette devam ettiğini görürüz demektir.

“ 1) Senelik merasim

2) Kurban

3) Yuğ” bugün Alevilerde de tamamen mevcut olduğunu belirtmektedir.

Yusuf Ziya Yörükân’a göre Şamanlığa Türk’lerin milli dini denilmesinin mühim bir sebebi bütün ayin ve merasimlerin Türkçe olmasındandır. Nitekim Şamanların bir devamı olarak görülebilecek Aleviliğin ve Kızılbaşlığın milli bir Türk tarikatı veya mezhebi olarak telakki edilmesinin bir sebebi de, Alevilikte bütün ayin ve duaların (Gülbankların ve tercümanların, nefeslerin) Türkçe hatta Arnavut’lara geçerken bile Türkçe dualarıyla Türkçe erkân ifadeleriyle birlikte geçmiştir.

“Eski Türklerde oymak beyleri aynı zamanda dini reis idiler. Alevilerde bu da aynı devam etmiştir Alevilerdeki dedeler, ocaklılar eski oymak beyleridir.”¹³³

“Aleviler eski Türklerde olduğu gibi semanın olacağı günde ayine giderken yeni elbiseler giyerler. Yeni elbise giymek senenin en büyük ayinine mahsus değildir. Cem yürütüldüğü geceler olaya daima yeni ve temiz hatta beyaz elbiselerle gidilir. Dedeler umumiyetle üç etekli entari giyerler, nitekim turfanda bulunan eserlerde görülen bir kesimde Türklerin on asır evvel üç etekli entari giydikleri görülmektedir. Ayrıca gidilirken rakı dökülme olayı ile ilgili olarak Aleviler ve Şamanlar karşılaştırılmıştır. “Rakı eski Türklerdeki bütün kutsiyet ve önemini Alevilerde korumuş ve bundan dolayı Alevilerin en büyük ayini cem ayinidir.”¹³⁴

Alevi nefesinde ölümden sonrası hakkındaki akidelerle alay edilmesi ile Türk hakan ve beylerini Hristiyan ve Buda rahipliğiyle bu husustaki propagandalardan dolayı alay etmelerine benzetmiştir. Şamanlardaki kamin göklere seyahati ile Alevilerdeki cem ayini karşılaştırılmıştır. Kamin göklere seyahati şeklinde icra olunan ayinin tam benzeri ise Alevilerdeki cem ayinidir.¹³⁵ “Göklere seyahat, günahları af ve kurbanı kabul

¹³³ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s.98-99.

¹³⁴ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.100.

¹³⁵ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.101.

ettirmek esasları her ikisinde de aynıdır.” “Bir bakıma Şamanlık cem ayininde tekâmülünü yaşamıştır.”¹³⁶ “Şamanlarda en ziyade cazip ve ehemmiyetli olan ve kamın göklere seyahati şeklinde icra olunan ayinin tam karşılığı ise, Alevilerdeki cem ayinidir. Bu dini vasfı itibariyle Şamanlığın bugün yaşamakta olduğunu göstermektedir.”¹³⁷ Alevilerde cem ayini ile Şamanlıktaki ayin karşılaştırılmıştır. Alevilerde kamlar gibi vecdû istiğrale (kendinden geçip dünya âleminden uzaklaşmaya) kapılanlar az değildir. Bilhassa dedeler zaten murakabe içinde bulunacaklardır. Düşkünlerin suçları affedilirken dede kendinden geçmiş ve Allah’ın vücudunda müstağral olmuş bulunacaktır. Bu kamın kendini manyetize etmesi keyfiyetinin aynıdır. Fark şudur ki, kan tanrıya affettirir; dede sarahaten söylenildiği vechi ile tanrı vekilidir ve tanrılık kendisinde tecelli etmiştir. Bizzat affeder. Diğer bir farkta kam yalnız olarak göğe seyahat ettiği halde, burada erenler aynı seyahati birlikte yapmışlardır.”¹³⁸

Mum söndürme usulü ile ilgili karşılaştırma yapmıştır. Araştırmada elde ettiği bilgilerin mum söndürme usulünün Alevilerde bulunduğu şayiasının bir iftira olduğunu ortaya koyduğunu belirtmektedir. Ve tarih kitaplarından aldığımız malumatı Bâtınilerin diğer kollarında bulunduğunu bildiğimiz olayları bunlara tamim ve teşmil etmişiz ve bunlar halk arasında bulunan asılsız şayialara esas teşkil etmiştir demektedir. Bu usulün Anadolu Alevilerinin ayinleri içine bazı mücedditler tarafından sokulmak istendiğini çünkü bazı yerlerde erkân denilen ve kırklar semasından sonra başlayan âyin, bir erkekle bir kadının meydan postu üzerine sarmaşarak yatması ve dede tarafından değnekten geçirilmesi veya pençelenmesi suretinde devam eder demektedir. Kendisinde hâsıl olan kanaate göre bir erkekle bir kadının beraber yatırılması keyfiyeti yalnızca Tahtacılar da mevcut olduğunu belirtiyor.¹³⁹

“Rakı, havz-ı kevser, değnek suyu ile karıştırılır ve kutsileştirilir; bu ab-ı hayat ve demdir. Miraçta da Alevilerin itikadına göre, kırklar üzüm suyu içmiştir. Bu sudan biraz alıp evde saklamak âdeti onun kutsiyetini gösterir. Dem, üçler, yediler, onikiler ve kırklar aşkına çekilir. Bu adetlerin eski Türklerdeki tanrıları ifade ettiği zannolunabilir.” “Sema kadınların üryan olarak iştirak ettikleri bir merasimdir. Bu da kamın yaptığı raksların bir tekâmülüdür. Keza günahları itiraf, iptidai cemiyetlerdeki

¹³⁶ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.103.

¹³⁷ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.101.

¹³⁸ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.103-104.

¹³⁹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.107.

önemini gördüğümüz şeklin devamıdır ve bütün bunlar Şamanlıkta yaşanmış olan şeylerdir.”¹⁴⁰

Yusuf Ziya Yörükân Kargın Dedesinin kendisine anlattığı miraç bahsi ile daha sonraki gittiği yerlerdeki sohbetlerde miraç bahsinin farklı anlatıldığını belirtmektedir.¹⁴¹

“Dedenin hanımı-Taşlı Bacı-dedenin sonunda ve ocağın yanında oturur; sofraya zamanı Dede, hatunun yanına gelir burada kumanda kadındadır. O, yemekle “buyrun” eder ve pay üleştirir; bunun da eski bir Türk adeti olduğunu biliyoruz. Söğüşlerin taksimi de aynı âdetin devamıdır.” “Hakka riayet fikri, doluların idaresinde de caridir. Türk Alevilerinin umumi hayatlarında bu his bir hareketle kendisini gösterir. Buna riayet etmeyenler cemiyetin şahsiyetlerine tecavüz etmiş addedilir.”¹⁴²

“Alevi dedeleri ve kamlarda karşılaştırılmıştır. Alevi dedeleri eskiden umumi riyaseti henüz oymak beyi iken, Müslümanlık devrinde kamlar kalkınca kamlık işbölümünün gereği de dedelere kalmıştır. Yahut hükümet teşkilatı yüzünden beyliklerini kaybeden oymak reisleri, bu noksanlıklarını kamların kudret ve imtiyazlarını benimsemekle telafi etmişlerdir. Dedelerde görülen sihri faaliyet bu intikalin semereleridir.”¹⁴³

Okunan dualar her yerde ve kâmilan Türkçedir. Şamanlıkta Türkçe olmayan hiçbir ifade yoktur. Kamların sihri ve remzi ifadeleri, hangi ibadet ve merasimde olursa olsun milli dilleriyledir. Hatta Orta Asya’dan uzak yerlerde görülen Şamanlarda dahi birçok ıstılahlar ve tabirler Türkçedir. Bazı tabirler, ileride görüleceği üzere diğer dinlere dahi geçmiştir. Şamanlar Türklerin milli dini denilmesinin mühim bir sebebi de, bütün ayin ve merasimlerin Türkçe olmasıdır. Nitekim Aleviliğin ve Kızılbaşlığın milli bir Türk tarikatı veya mezhebi olarak telakki edilmesinin sebebi, Alevilikle bütün ayinlerin ve duaların Türkçe olmasıdır.¹⁴⁴ Şamanlığın Sünni Türklerde devamını anlatırken Alevilerde görülen Şamanlığın bakayası içinde bulunan birçok unsur ve akidenin Alevi olmayan ve Sünni namı verilen Türklerde de devam ettiğinin anlaşıldığını söylemektedir. Halk Sünniliği daha umumi bir tabirle Türk Müslümanlığı içinde bazen Alevilerde olduğu şekilde akide halinde fakat çoğunlukla düğün ve ziyafet merasimleri

¹⁴⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s.103-104.

¹⁴¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.66.

¹⁴² Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s.104.

¹⁴³ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.104.

¹⁴⁴ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.90.

adet ve anane halinde devam ettiğini söylemektedir. Ölülerin ruhlarını kutlama için bazı merasim, kabirleri ziyaret, büyük uluların mezarı etrafında dolaşmak, murat için kurban vadetmek ve mezarlarda kurban kesmek, bazı yaşlı ağaçların kutsiyetine inanmak ağaç dallarına ve türbe kapılarına çaput bağlamak, su kaynaklarında ve bazı ağaç gölgelerinde ruhların ve cinlerin bulunduğunu tasavvur etmek, yeni doğanlara kurban kesmek, hastaların iyileşmesi için kurban adamak, ölülerin canı için aş pişirmek, sebil yapıp su dağıtmak... bütün bunlar Aleviliğin veya mülga tarikatların tesiriyle Sünnilere geçmiş veyahut mücavir millet ve dinlerin Türk mezhepleri üzerine tesir etmiş şekilleri değil, kadim Şamanlığın paralel suretle hem Alevi, hem Sünni Türklerde bıraktığı izlerdir. Daha doğrusu kendisini evvelce yaşadığı Türk vicdanında devam ettirmesidir.

Bir yolcu seyahate çıktığı zaman önünden tavşan geçerse fena, yılan geçerse uğurludur. Baykuş bağırsa fena, gülerse iyidir. Saksagan haberdır. Köpek uluması ölümdür gibi şeylerde şüphesiz eski akidelerin devamından başka bir şey değildir. Ziyafetle ilgili merasimin izleri düğünlerde ve son zamanlara kadar devam eden esnaf loncalarının adetlerinde ve senelik davetlerinde daha canlı olarak yaşamıştır.¹⁴⁵

Tahtacılar ile diğer Alevi zümreleri karşılaştırarak aralarında farklar olduğunu söylemiştir.

Tahtacıların kendi ocaklılarından başka muhterem tanıdıkları başka merkezleri yoktur. Kendilerinin mahdut sayıda velileri vardır. Bu veliler ve kendi tabirleriyle yatırlar her bölge için ayrıdır. Diğer Alevi zümrelerde olduğu gibi her tepede bir yatır olacak şekilde çok değildir. Tahtacılar yalnız kendi iki merkezlerini meşhedi ve küçük adaklar ve sair ziyaretler içinde civarlarındaki yatırları tanırlar. Hacı Bektaş ocağını kesinlikle tanımazlar.

Tahtacılar Nevruz gününe diğer Alevi ve Bektaşiler kadar önem vermezler. Nevruziye söylemek yakın bir tarihte benimsenmiştir. Kutsal kitaplarla ilgili olarak kendilerinin verdikleri izahatta bazı kitapları okumadıklarını, onlar katında muteber olmadığını, düzmece bir şey olduğunu söylediklerini belirtmektedir.

¹⁴⁵ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s.112.

Tahtacılar da besmele, “bismi’l-lâh”tır, “Bism-i Şah” değil. Bir misafirlikte veya ziyafette yemekten sonra, “Allah kabul etsin.” derler, diğer Aleviler gibi, “hak erenler kabul etsin” demezler. Tahtacılar arasında görülen Nâdi Ali’nin şekli ve muhtevası Bektaşilerde ve diğer Alevi zümrelerde görülen Nâdi Ali’den farklıdır. Ali burada sarahaten ulûhiyyet sahibi olarak kaydediliyor.¹⁴⁶

Âyinlerin bazı yerlerinde Tahtacılarla diğer Aleviler arasında değişiklikler olduğunu belirtir. Tahtacılar da âyine süpürge hayırlısıyla başlanır. Çepniler ve Romanya’daki Babailer, çerağ uyandırmakla âyine başlamak hususunda diğerlerinden ayrılırlar. Bir kısmında dedenin bir gülbankıyla başlanır. Çelebilere bağlı olan Erzincan dedeleri ve bunlara bağlı olan Dersim, Divrik, Malatya ve havalisinde âyine dedenin bir duvazdeh imam okumasıyla başlanır. Bazı yerlerde ise nutuk denen nefeslerle âyin açılır. Bu nutuğa bazı yerlerde hutbe denir. Bazı yerde meydancı bir gülbank çekmek suretiyle meydanı açar.¹⁴⁷

D. FENOMENOLOJİK YÖNTEM

1. Fenomenolojik Yöntem

Fenomen görünen şeydir. Fenomenoloji görünen şeyin sistematik olarak tartışılmasıdır. Dinin görünen, dışa akseden yönlerini sistematik olarak inceleyen bilim dalı da din fenomenolojisidir. Din fenomenolojisi çeşitli dinlerin ibadet ve ayinlerini, kutsal yer, zaman, eşya ve şahsiyetlerini inceler, ortak noktaları bulmaya çalışır. Din fenomenolojisi, dini rumuzlarda gizli olan manayı ortaya çıkarmaya ve mecazi sözlerin kutsal anlamını çözmeye uğraşır.¹⁴⁸ Fenomenolojinin yaptığı şey “görünenlerden” anlam çıkarmak, mahiyetleri araştırmak, onları anlamaktır.¹⁴⁹

Fenomenolojik yaklaşım fenomenin dini motifini tesis yani tipoloji yaşanmış çerçeve ve dindar adamın tanıklığını ifade eder. Fenomenoloji ele aldığı fenomenleri adlandırma ve

¹⁴⁶ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.254-280.

¹⁴⁷ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.322.

¹⁴⁸ Tümer, Küçük, a.g.e., s.13.

¹⁴⁹ Ünal, *Din Fenomenolojisi: Tarihçe, Yöntem ve Uygulama*, s.75.

sınıflandırma yapar. O fenomenlerin anlamını hem tarihi şartlar içinde hem de dindar adamın davranışı içinde anlamaya çalışır.¹⁵⁰

Din fenomenolojisi, dini ifadelerin bütün formlarını, tarihsel, simgesel, mistik ve doktrinel formlarını çalışma kapsamına alır. Din fenomenolojisi dini davranış ve düşünceleri açıklamaktan daha ziyade onları tasvir eder.¹⁵¹ Din fenomenolojisi dini gelenekleri “anlama” yı amaçlar.¹⁵²

Din fenomenolojisi dinde ortaya çıkan tüm unsurları (fenomenleri) sistematik ve mukayeseli bir şekilde tasnif eden onları “anlamaya” yani onların anlamlarını ortaya çıkarıp yorumlamaya çalışan bir bilimdir. Olayların psikolojik anlamlarını öne çıkaran bir yöntemdir. Klasik dönemden günümüze kadar tek bir din fenomenolojisi bulunmaz aksine pek çok din fenomenolojisi mevcuttur.¹⁵³ Klasik dönemde din fenomenolojisi dinin tezahürlerinin derinden incelenmesi yoluyla dinin anlaşılmasına ve onun özünü kavramaya götüren bir yol olarak algılanmıştır.¹⁵⁴

Din fenomenolojisi dini verilerin temel özleriyle ilgilenir. Neyin ve nasıl olduğunu öğrenmek yeterli değildir; Öğrenilmesi gerekli olan şey, vuku bulan şeyin anlamıdır. Bu derin anlamaya, yalnızca din fenomenolojisi vasıtasıyla ulaşılır. Din fenomenolojisi, esas görevi değişik ve farklı verileri sınıflandırmak ve gruplandırmak olan dinler tarihinin sistematik olarak incelenmesidir. Din fenomenolojisi analitik yöntemi kullanmak suretiyle, dini gelenekleri “anlama”yı amaçlar. Fenomenolojide dini fenomenler sadece tarihsel içerikleri ile değil, aynı zamanda yapısal ilişkileri ile de dikkate alınırlar.¹⁵⁵

Fenomenoloji fenomenleri değer yargılarıyla yani önyargılarla değerlendirmez. Bu haliyle normatik bir bilim değildir. Fenomenoloji değişik dinlerin dini fenomenlerini herhangi bir senkretizm ve dışlamacılık amacı gütmenden karşılaştırır. Dini dışlamacılık, başka dinlerdeki “iyi” ve “kötü” hakkındaki yargı içeren bilgileri reddeder. Dini

¹⁵⁰ Ömer Faruk Harman, “Günümüzde Batıda Dinler Tarihi Çalışmaları”, Dinler Tarihi Araştırmaları I. Sempozyumu (08-09 Kasım 1996) *Dinler Tarihi Derneği Yayınları*, Ankara 1998, s.315-322.

¹⁵¹ Ünal, *Din Fenomenolojisi: Tarihçe, Yöntem ve Uygulama*, s.79.

¹⁵² Ünal, a.g.e., s.81.

¹⁵³ Mustafa Alıcı, “Kutsala Giden Yol: Dinler Tarihinde Bir Metodolojik Yaklaşım veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi”, s.74.

¹⁵⁴ Alıcı, a.g.m., s.75.

¹⁵⁵ Ünal, a.g.m., s.228.

senkretizm ise her bir dinde genel ve yaygın olarak görülen benzer ve farklı kutsalları, yeni bir dinde yaklaşık veya aynı anlamlar içerisinde birleştirmektir. Din fenomenolojisi, empirik bir bilim olup, bir dinin başka bir dinden daha üstün veya kötü olduğunu göstermeye çalışmaz.¹⁵⁶

Fenomenolojinin amacı dini fenomenleri anlamak veya özlerine ulaşmaktır. Din fenomenolojisinin esas gayesi de dini fenomenlerin özlerini empirik, felsefi ve kelami, usullerle özlerine ulaşmaktır. Fenomenolojinin çalışma alanı subjektif-öznel olan dini olgulardan insanların harici fiilleriyle açığa çıkan düşünce, duygu ve niyetleri ihtiva eder.¹⁵⁷

Fenomenoloji ne yalnızca tasviri ne de normatiftir. O bize dindar insanlar tarafından tecrübe edildiği ve yaşandığı şekliyle dini bir fenomenin deruni anlamını verir. Din fenomenolojisi, dini psikoloji, dini sosyoloji ve dini antropoloji gibi diğer beşeri bilimlerin sonuçlarını kullanan beşeri empirik bir bilimdir. Dini fenomenleri dine özgü yönleriyle inceler.¹⁵⁸

2. Yusuf Ziya Yörükân'ın Fenomolojik Yöntem Uygulaması

Yusuf Ziya Yörükân dinin görünen, dışa yansıyan şekillerini araştırmalarında göstermiştir. Dinlerdeki benzer olan kutsal yerleri, eşyaları, inançları, ayinleri araştırmıştır. Dinlerde ve milletlerde benzer olan dini fenomenler üzerinde durmuştur. Bazı inanışların sadece Alevilikte değil Hint, İran, Suriye, Mezopotamya da yaşayan halkların dinleri içerisinde de olduğunu söylemiştir. Şamanlığın bilinmeyen bazı yönlerini inanç sistemleri içerisinde bulup ortaya çıkarmıştır.¹⁵⁹ Benzer yönlerini bulmayı sadece farklı iki din arasında yapmamış bir dinin mezhepleri arasında yapmıştır.

3. Fenomenolojik Yöntemle İncelediği Konular

Yusuf Ziya Yörükân'ın eserlerindeki fenomenoloji metoduna örnek olan durumlar:

¹⁵⁶ Ünal, a.g.m., s.229.

¹⁵⁷ Ünal, a.g.m., s.230.

¹⁵⁸ Dhavamony, a.g.m.

¹⁵⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. VII.

a)Kurban

Hususi misafirlere kurban kesilmese de mutlaka bir horoz kesilir. Akşam da, öğleyin de bize birer horoz kesilmişti. Yemek yemede birtakım merasim var: “şah-ı merdan, pirimiz Hacı Bektaş”, kelimelerinin geçtiği bir dua ile yemeğe başlanır yemek sonunda da, pirlere erenlerin ervahından bahsedilen dualar okunur.¹⁶⁰ Çeşitli vesilelerle kurban kesilir. Adak kurbanından sonra en önemli kurban, Eş tutunma kurbanıdır. Bunlardan başka Yaz kurbanı ve Matem kurbanı da kesilir. Yaz kurbanı, vakti olanlar tarafından Haziran’da, mahsulün bereketi için yapılan merasimde kesilir. Dış hayvanlardan kurban olmaz. Keçi, öküz ve deveden de kurban olmaz. Kurbanlar koyun ve ekseriyetle horozdandır. Kurbanın kemikleri kırılmaz. Derisi ve sair hırdavat, hususi bir mezara gömülür. Matem kurbanı, Muharrem’in on ikinci günü kesilir. O gün yarım oruç tutulur. Zenginler koyun, diğerleri birer horoz keser. Bunları herkes yiyebilir. Yedikten sonra, “Allah kabul eylesin.” denir. Bu söze, “Yüzün ak olsun.” Cevabı verilir.¹⁶¹

b)Türbe ve Ziyaret Yerleri

Tahtacılar ile yaptığı araştırmasında Tahtacıların türbelerle olan münasebetleri hakkında bilgiler vermiştir. Tahtacıların türbelerle olan ilişkileri muayyen, hastalık vukuunda ve adak adama sırasında olmaktadır. Çocuğu olmayan kadınlar hangi türbeye olursa olsun adak adar. Bir hastalığı veya arızası olanlar yatırları ziyaret ederler; çocuk ve kadın hastalıklarının ve sara gibi hastalıklarının tedavi merkezleri buralarıdır. Erkekler genellikle mezara yarım okka rakı adayarak adakta bulunurlar. Mesela inek, beygir veya çocuk hastalanınca, “ Hastamın iyi olması için filanca babanın ruhuna yarım okka rakı adak olsun.” Denir. Adakların ifasında, başlangıçta ve sonda birer hayırlı verilir sonraki hayırlı mecburidir.¹⁶²

Yusuf Ziya Yörükân yol arkadaşlarının kendisine civarda görünen tepelerde birer yatırın bulunduğu ve bunlara ait menkıbeleri birer birer anlattıklarını söylemektedir. Dur Hasan Baba, Tütünlü Baba, Kepçeli Baba, Sırıklı Baba, Üç Baş, Yalın Gazi, Hüseyin Gazi, Yediler. Bunların her birinin bir tepeyi tutmuş ve her tepe bu suretle yalnız maddeten

¹⁶⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.93.

¹⁶¹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.267.

¹⁶² Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.258–267.

değil manen de cezp ettiğini ve bu nokta-i nazardan denilebilir ki Aleviler, yatırlar vasıtası ile vatanlarının taşını toprağını kutsallaştırmıştır demektir.¹⁶³

Damlalı Taşta'ki çilehane hakkında bilgi vermektedir. Burada Hz. Ali'nin atının izi ve kılıcının işareti vardır. Buraya büyük bir kayadan su sızdığı için bu isim verilmiştir. Karşı tepede yatan yatır bir kızı takip ediyormuş. Kız bu taşın içine dalmış ve taş bu kızı içine aldığı için yatırın bedduasına uğramış, “İlelebet gözünün yaşı dinmesin.” demiş. Bu sızıntılar, damlalar bundan dolayı devam etmektedir, demektir.¹⁶⁴ Sarp kayanın tepesinde bulunan ve küçük bir inden ibaret bu çilehanenin ortasına tel ile bir nal parçası bağlanmış ve bunların etraflarının bez parçaları ile dolu olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁵

Şamanist Türklerde yer-su kültü önemli bir role sahiptir. Eski Türk inancına göre su kutsaldır ve sebepsiz yere kirletilemez. Alevilerde dağlardan tepelerden, yarlardan ve taşlar arasından sızan sular kutsaldır ve buralarda kutsal ruhlar bulunmaktadır.¹⁶⁶

c) Ayin ve Merasimler

Yusuf Ziya Yörükân kendisine verilen izahatlar ve yaptığı tahkikatlardan anlaşıldığına göre Tahtacıların kızların on iki, on üç yaşlarında iken kocaya kaçtıklarını ve burada bizim anladığımız bir manada nikâhın söz konusu olmadığını ve Tahtacıların nikâhın en yaygın şekli kızın kaçmasından bir müddet sonra dedeye gelerek bir hayırlı almasından ibaret olduğunu belirtiyor. Nikâhın diğer şekli pek nadir olmakla beraber daha makbuldür. Bu nikâh rehbersiz olmaz. Rehber yol ve ayin rehberidir. Rehberlik, dede ocaklarında olduğu gibi, muayyen ailelere mahsus olmak üzere, verilmiş olan bir iştir. Pervane, muhabbeti iştirak ettirmek için haberi olamayanları haberdar etmeye giden kimsedir. Kadın erkek dede ocağının geniş salonunda, eğer dede ocağı gelinmeyecek kadar uzak bir yerde ise dedenin vekil tayin ettiği zatın huzurunda, aynı şerait altında toplandıktan sonra rehber kalkar, “Erenler” veya “Cemaat biz böyle münasip gördük, ne dersiniz?” der. Cemaat “Eyvallah” der. Kızın anası, babası ve oğlanın ailesi, “Madem siz münasip gördünüz eyvallah.” derler; bunu müteakip yeşil testiden, küçük olursa

¹⁶³ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s.73.

¹⁶⁴ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.93.

¹⁶⁵ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.94.

¹⁶⁶ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.292.

bardaktan (küçük testiden) hayırlısı alınmış dem çekilir, dolular devre başlar. Dolu verirken şems (saki) niyazlaşır, küçükler ellerini öperler ve dem bitinceye kadar sohbet devam eder. Yusuf Ziya Yörükân burada önemli olan yönün bütün cemaatin maneviyatına ve vicdanına hâkim, kadın erkek bütün herkesin hayatını sihri bir kudretle idare eden dedelerin nüfus ve salahiyetlerindeki ruhsat olduğunu söyleyip bir de Türkmen oymaklarındaki geline ve güveye, gelinin yeni aileye intisap etme tarzına ait merasim şekillerinin Tahtacılar da görüldüğünü belirtmektedir. Tahtacılar da gelin birkaç gün gelinlik eder, yani söz söylemez kafa işaretiyle cevap verir sonra bir hediye alır. Tahtacılar evlilikle ilgili görülen bir adet vardır ki Tahtacı erkekleri kendi oymakları dışında olan bir kadınla evlenmezler. Şayet evlenirler ise ayinlerine bunları kabul etmezler ve kadınlarda bu kadınları kendi aralarına sokmazlar.¹⁶⁷

Tahtacılar cenazeyi yıkıyorlar fakat yıkamayanlar da vardır. Çünkü onlarda gusül ve abdest mecburiyeti yoktur. Eğer bulundukları yerde Sünnilerden bir imam veya hoca varsa cenazeyi yıkarlar ve namazını kılarlar, yoksa bunlar yapılmaz. Cenazeyi tabut ile defnederler. Defin esnasında kabri açmak için kazmayı kim ilk vurdu ise kapatmadan öncede cenazeye toprak serper. Eğer cenaze bekâr bir erkeğe ait ise kızların bayrakları ile genç bir kıza ait ise delikanlıların erkeklerin bayrakları ile defnedilirler. Her kız veya her erkek bayrağı kabir üzerinde üç defa sallar. Definden sonra bir hayırlı verilir. Buradaki hayırlının özel bir şekli vardır. Secdeye varılır gibi bir vaziyet alınır; “Allah Allah Allah ... On iki İmam, Balım Sultan gerçekler demine hû...” denilir. Eğer ölen kişi dede ailesinden biri ise bunun defin işleminden hemen sonra yapılması şarttır. Şayet değil ise üç gün içerisinde yapılabilir. Cenazeye kadın erkek birlikte iştirak ederler. Cenaze günü yemek yenmez, ağıt yakılır. Cenazenin yası tutulduktan sonra herkes kendi aile kabrine gider ve bir saat kadar orda yas tutar. Ölünün annesi kırk gün çamaşır değiştirmez, kirli durur. Cenazeye saygı göstermek isteyenler ise yedi gün yas tutarlar ve çamaşırlarını değiştirmezler, tıraş olmazlar. Cenaze işi bittikten sonra kazma ve küreği kazıyarak temizlerler. Bununla bir daha mezar kazmak nasip olmasın demek isterler. Küreği omuzda götürmezler sarkıtarak götürürlər. Keyifle bir iş yapmış gibi görünmek istemezler. Üçüncü gün kurban kesilmesi makbuldür. Cenaze olduğu gün kimse işe gitmez. Tahtacılar her ailenin özel bir kabir yeri vardır. Diğer Alevilerle dahi mezarlarını karıştırmak istemezler. Tahtacılar genellikle kendilerinden ölenlere bir

¹⁶⁷ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s.223.

azize hürmet eder gibi hürmet ederler. Mezarlara, büyük ölülere ve kendi ailelerinden olan ölülere adak adamak adettendir.¹⁶⁸

Mum söndürme olayının olmadığı Bâtınlıkta olduğunu araştırmasında söylemektedir. Bunların halk tarafından asılsız bir şekilde ortaya atıldığını belirtmiştir.¹⁶⁹

Erkân denilen ve kırklar semasından sonra başlayan âyin, bir erkekle bir kadının postu üzerine sarmaşarak yatması ve dede tarafından “değnekten geçirilmesi” veya “pençelenmesi” devam eder. Bu “mutukable en temetü” sırrına mahzar olmak ve mevcut günahlardan temizlenme işiymiş. Posta yatırılan erkek ile kadın sahip ile muhasibin zevcesi veya muhasip ile sahibin zevcesidir. Yusuf Ziya’ya göre bir erkek ile bir kadının beraber posta yatırılması keyfiyeti yalnızca Tahtacılar da bulunmaktadır. Bu bilgiyi ocaklı dedelerinden öğrendiğini söylemektedir.¹⁷⁰

Alevilerin ayin esnasında erkândan geçmeleri veya dünyadan geçmeleri, günahlardan silkinip yeniden doğmaları merasimini ifade eden ve sarmaşık meydan postuna yatma şeklinde gerçekleştirilen bu ameliye, dışarıya mum söndürme usulü olarak aksetmiştir. Yusuf Ziya Yörükân’a göre, esasını tarihi membalardan alan bu şayia, işte Alevilerce gizli tutulan ve şüphelerin doğmasına yol açmaya yardımcı olan bu ameliye ile teyit edilecek bir vaziyet kazanmıştır. Bu erkânı o kadar gizlemişlerdir ki Alevi olmayan kimse bunu bilememiştir. Bahsedilen olayın yanlış anlaşılma ile etrafa yayılmış olmasının sebebi de bu olması gerekir.¹⁷¹

Cem ayini Miraç olayından sonra kırklar meclisinde yaşanan olayları ve bu mecliste bulunan kişileri sembolik olarak temsil edildiği bir ayin ve onun yeryüzündeki bir tekrarı ise bu hayatı, o heyecanı yaşamaya vesile olacak bir şeyi sırasıyla yapmak dini ibadetin bir gereği olacaktır. Ayinin yapıldığı kırklar meydanı Hz. Ali’yi yola girişi temsil ettiğine inanılan eşik olmak üzere bu mekanın bütünü kutsal sayılacak ve en azından saygıdeğer bulunacaktır. Böylece cem iman ile amelin, akide ile geleneksel merasimlerin mezcedildiği tam anlamıyla bütünleşmemiş bile olsa bir araya getirildiği

¹⁶⁸ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.225-231.

¹⁶⁹ Yusuf Ziya Yörükân, s.107.

¹⁷⁰ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.107.

¹⁷¹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.110.

bir tali ayinler yumağı olarak karşımıza çıkacaktır.¹⁷² Cemden sonra erenler birbirlerine “miracın kutlu olsun” derler. Cemdeki bu merasim kamın göklere yükselmesi ve orada Tanrı huzuruna varması, suçları affettirmesi gibi bir şeydir.¹⁷³

Yörükân’a göre Alevilikte akidelerin ve âyinlerin gizli tutulması onun resmileşmesini ve genelleşmesini engellemiştir. Ona göre ayinlerin herkese açık yapılması bazı erkânın terk edilmesi zorunluluğunu ortaya çıkaracaktır. Bununla ilgili olarak erkândan geçme ve sahip muhasip olma erkânları kaldırdığı zaman Alevilik ortadan kalkmış olur diyor.¹⁷⁴

Veli Efendi Yusuf Ziya’nın Ebu Has Köyündekilere bir Alevi dedesi olduğuna inandırdı. Yusuf Ziya’nın dede olduğuna inandılar ve hemen kurban kestiler. Çok nefes bilen âşık sayılan Ali Çavuş’u getirdiler, bağlama ve keman çalanlarda geldi. Nefesler söylendi üç kişi sema’a kalktı. Sema oyunu oynadılar. Kadınlar ateş etrafında yufka açtılar ve bana bizdeki kırklar semasını sordular. Bende İstanbul tekkesinde gördüğüm âyinlerin birisini taklit ederek “bizde işte böyledir” diye bir sema tarif ettim. Derken Ali Çavuş buna katıldı ve orada sema’ı “tıpkı böyle yapıyorlar” dedi. Ve benim Aleviliğim artık tamamen teyit edilmiş oldu.¹⁷⁵

Tahtacılar duaya “Hayırlı” derler. Çeşitli hayırlılar vardır. Örneğin sofraya hayırlısı, ziyaret hayırlısı, hediye hayırlısı, su hayırlısı, rakı hayırlısı, hizmet hayırlısı, nikah, zifat hayırlısı, bunların dışında cenaze ve kabir hayırlısı ile sohbet ve ayin-i cem merasimleri sırasında okunan hayırlılar vardır. Bu Bektâşilerdeki ve diğer Alevi zümrelerindeki gülbanklardan ve dualardan farklıdır. Bir rakı hayırlısı örneği verelim:

“Allah Allah, dolun dolu ola, yardımcın Şah-ı Merdan Efendim Ali ola, bereketi bol ola, kesene Hızır uğraya, Oniki İmam dergâhına yazıla, gerçeğe hu...”¹⁷⁶

Ölülerin ruhlarını kutlama için bazı merasimler kabirleri ziyaret, büyük uluların mezarı etrafında dolaşmak, murad için kurban kesmek, bazı yaşlı ağaçların kutsiyetine inanmak, ağaç dallarına ve türbe kapılarına çaput bağlamak, su kaynaklarında ve bazı ağaç gölgelerinde ruhların ve cinlerin bulunduğunu tasavvur etmek, yeni doğanlara

¹⁷² Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.131.

¹⁷³ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.56.

¹⁷⁴ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.35.

¹⁷⁵ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.112.

¹⁷⁶ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.247.

kurban kesmek, hastaların iyileşmesi için kurban adamak, ölümlerin canı için aş pişirmek, sebil yapıp su dağıtmak... Alevilerde görülen inanışlardan bazılarıdır.¹⁷⁷

İçkiyi bir dini vecibe saydıkları için içkinin nasıl içildiğini anlatmaktadır. İçkiyi sakinin Dedeye kadehi avuç içinde tutarak ve iki el ile diz çökerek sunduğunu Dedenin kadehleri tokuşturarak “Aşkımıza, sohbetimize erenler” dediğini belirtmektedir. Yine aynı şekilde iki el ile tutarak kadehini yuvarladıktan sonra boş kadehi bir eli üstünü kapar gibi yaparak sakiye iade ettiğini, sakinin ise yine diz üstü dedenin elini öper gibi yaparak eğilip içki sunduğunu, dedenin de kadehi aldıktan sonra yine niyaz ettiğini söylemektedir.¹⁷⁸ Yörükân Tahtacılar da sosyal ve kültürel hayatın tezahürlerini anlatırken de babanın canı için yarım okka rakı adakları olduğunu söylemiştir.¹⁷⁹

d)Ulûhiyyet

Ulûhiyyetin her bir tepeyi işgal eden yatırlarda, dini reis olarak tanınan oymak beylerinde ve onun istihale etmiş olan bir şekli olan dedelerde, Şah-ı Merdan Ali’de, yardımcılarında ve On İki İmam’da tasavvur edildiğini ve artık bunların tamamen kendi cemiyetlerine ibadet ettiklerini, cemaatler vücuda getirerek erenler meydanında en yüksek dini heyecanı yaşadıklarını, haşır ve neşir olduklarını gördüğümüz gibi daha yüksek bir devrin mahsulü olması gereken ve bu fikirlerin tema dışı mahiyetinde olan ulûhiyyetin kendilerinde tecelli ettiğine, beşeriyetin ulûhiyyetten bir parça olduğuna inandıklarına da şahit oluyoruz.¹⁸⁰

Alevilerde ulûhiyyet müşahhastır. Ve âlemlerin haricinde değildir, kahramanlar ve devler şeklinde tasavvur olunur.¹⁸¹

e)İsim, Nesne, Hayvanlarla ile İlgili İnançlar

Bi’set ve hicret öncesi Mekke devri sıkıntılı yıllar bahsini anlatırken ad koyma konusunda fenomenoloji metodunu uygulamıştır. Araplar arasında bir çocuk doğunca, yedinci günü akika kurbanı kesilir, sünnet edilir, ad konulur ve ziyafet verilirdi. Abdülmüttalip, Muhammed’in doğumunu kutlamak için bir ziyafet vermiş, akika

¹⁷⁷ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamaizm*, s.111.

¹⁷⁸ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.86.

¹⁷⁹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.231.

¹⁸⁰ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.119.

¹⁸¹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.95.

kurbanını kesmiş, sünnet ettirerek adını koymuş ve “adını Muhammed koydum, yerde gökte övülsün” diye dua etmiştir.¹⁸²

Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar çalışmasında, Tahtacılar arasında sevilmeyen ve adının söylenmesi yasak olan isim ve hayvan isimlerinin bulunduğunu belirtmektedir. Bekir, Ömer, Osman gibi isimlerden nefret ederler ve bu isimleri telaffuz etmezler. Mektepte çocuklara “ayı” kelimesini de okutmak mümkün olmamıştır. Yalnız çocukların Sünni çocuklarına sövmek için “Ayı Türk” dedikleri bakidir. Bu ciheti Tahtacılarından tahkik ettim. “Maymun”, “Şebek” kelimelerinin de ayı gibi telaffuzunun yasak olduğunu söylediler. Bir Tahtacı mecburiyet dahi olsa bu kelimeleri telaffuz etmez bunları söylemek zarureti hâsıl olduğu zaman bu kelimelerin yerine “filan” der. Kendilerine ayı, maymun derse fevkalade kızarlar, demektedir. “Tavşan”la ilgili olarak bu kelime telaffuz edilebilir yalnız “Ali’nin kedisi” olduğu için etini yemediklerini, Tahtacılarının çocuklarının okula göndermeme sebebi olarak okuma kitaplarında ayı, maymun, tavşan gibi hayvanlar hakkında bazı hikâyelerin bulunmuş olması bahanesi vardır, demektedir.¹⁸³

Aleviler Hz. Muhammed’in sevdiği bir hayvan olduğu için geyiği avlayarak öldürmezler. Turna Alevilerde hayırlı sayılan kuşlardandır. Güvercin Alevi inancına göre Hacı Bektaş-ı Veli Sulucakarahöyük’e güvercin donunda gelmiştir. Onun için güvercin mübarek sayılmakta ve kafeste beslenmez, avlanmaz ve yenilmezdir. Eskiden Hacı Bektaş pir evinde de beslenirdi. Keklik Alevilerde müfsit bir hayvan sayılır.¹⁸⁴

Ocaklıların verdiği malumata göre, iş işlerken bir siyah gömlek giyerler ki bu gömleğin arka tarafında ortada kendilerinin aşiret damgası olan kaz ayağı işareti bulunur ve işçiler bu işaretle bereket ve kuvvet kazandıklarına ve bu damga olmadıkça çalışamayacaklarına inanırlar.¹⁸⁵

Tahtacılarda dedelerinden evlatlarına intikal eden eşyalarında bile bir kutsiyet vardır. Yanınyatır ocaklarında dedelerinden kalan bir keçe külah, bir kukuleta ve şalvar ve bir çift pabuç, mukaddes eşya olmak üzere muhafaza edilmektedir. Ağzı eğrilen birkaç adamın ağzını bu pabuç ile birer defa vurmuşlar derhal eğri ağız doğrulmuş. Aynı şekilde Reşadiye deki Hacı Emir’li ailesinde mukaddes bir elbise ve buna benzer bazı

¹⁸² Yusuf Ziya Yörükân, *Hz. Muhammed’in Doğumundan Ölümüne Kadar İslam Dini Tarihi*, s.26.

¹⁸³ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s.213–214.

¹⁸⁴ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.216.

¹⁸⁵ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.215.

eşya ve bir kılıç varmış, bu kılıcın kabzasından bir parça kazınacak ve yılan sokmuş bir adama içirilecek olursa adamın derhal iyi olacağına inanıyorlar.¹⁸⁶

Muradı olanlar, isteği olanlar bunların gerçekleşmesi için fal (fal taşı) bez parçası gibi şeylerden medet umarlar.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s.249-250.

¹⁸⁷ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.93.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

A. Yusuf Ziya Yörükân'ın Türkiye'deki Dinler Tarihi Çalışmalarına Katkıları

Yusuf Ziya Yörükân Şamanizm ve Alevilik ilişkisi konusunda 1923 yılından itibaren bir öncü olarak çalışmalar yapmıştır.

Atatürk'ün isteği ile yazılıp 1932 yılında tamamladığı “Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri” kitabında; bir Türk dini olan Şamanizm ile onun geçirdiği safhaları kitabın ilk kısmında yer almaktadır. Bu kısmında İptidai Şamanlık ve Totemcilik karşılaştırma metodu ile incelenmekte, daha sonraki bölümlerinde ise Şamanlığın diğer dinler, Alevi ve Suni Türkler üzerinde yapmış olduğu etkiler, Şamanlığa ait malumatlar anlatılmaktadır.

Bu çalışmasıyla Şamanizm-Alevilik, Alevilik-Bektaşilik, Şamanizm ve Sünnilik konusunda öncülük etmiştir. Şamanlık denilince akla gelen ilk isimlerden biridir. Bu eserinde Şamanlık hakkında henüz etraflı ve ciddi bir malumata sahip olunmadığı, bilinen şeylerin üçüncü ve ikinci elde, bilgiler olduğunu söylemekte ve Türk Şamanlığına dair yazılan eserler gözden geçirildiğinde ise müelliflerinin her şeyde Hristiyanlığı görmek emeli ile hareket ettiklerinin anlaşıldığını belirtmektedir.¹⁸⁸

Tek taraflı hükümler vermemek için Dinler hakkında umumi bilgilere sahip ve bu hususta ilmi bir melekeye, din ilmi şuuruna malik olmak gerekir demektir.¹⁸⁹

Yusuf Ziya Yörükân 1920 yıllarda orta Anadolu ve Alevileri ile Tahtacılar üzerine bir saha araştırması yapmıştır. Yörükân bu çalışmasında Tahtacı namını taşıyan Alevi

¹⁸⁸ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s.133.

¹⁸⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s.138.

zümrelerini adetlerini, itikat ve ananelerini kendi aralarında görülen ve ocaklı namını taşıyan Tahtacı ileri gelenlerinden öğrenilen şekilde tespit etmiştir.¹⁹⁰

Birinci bölümde; Aleviler ile ilgili ön araştırma yapmıştır. Gezdiği yerdeki ayin ve itikatlarla tespit ettiklerini bu bölümde vermektedir.

İkinci bölümde Tahtacılar, tarihleri ve bugünkü durumlarından oluşmaktadır. Tahtacılar da sosyal ve kültürel hayatın bazı tezahürleri de bu bölümde anlatılmaktadır. Sosyal ve kültürel hayatın tezahürlerinin anlatıldığı bölümde Tahtacılar da tahsil giyim-kuşam, nikah, cenaze merasimleri hakkında bilgi verilmektedir.¹⁹¹

Üçüncü bölümde Tahtacılar da Dini ve Sırrî Hayat anlatılmaktadır. Bu bölümde Tahtacılar da İtikad ve Adetler-Mezhep meselesi Alinin Şahsiyeti hakkında itikatlar, itikattan hayırlılar ve dedeler yatırlar, adaklar, kurban, kutsal günler ve kitaplar, hakkında bilgiler verilmektedir. Ayine hazırlık, küçük ve büyük ayin (cem), alevî usul ve erkanı da bu bölümde anlatılmaktadır.

Yusuf Ziya Yörükân'ın Aleviler ve Alevilik ile ilgili bir yazısı da bulunmaktadır. "Sarı Saltuk Baba" adlı bir makalede yazmıştır.

Hilmi Ziya Ülken, Tahir Harimi Balcıoğlu Şamanizm ve Alevilik konularında Yusuf Ziya Yörükân'ın öncülük yaptığını söylemektedirler. Ayrıca Tahtacılık, Kızılbaşlık itikatlarıyla ilgili Türk Şamanizm'i arasında münasebet arama yoluna Yusuf Ziya Yörükân'ın yaptığı araştırmalarla girilmiş olduğunu da söylemektedirler.¹⁹²

Bedri Noyan, Strasburg Türkoloji kongresinde sunduğu tebliğde Yusuf Ziya Yörükân'ın rolünü söylemektedir. Dr. Kristina Kehl "Tahtacıların elimizde bulunan tarihi makutaları yok denilebilecek kadar azdır. Bu hususta bildiğim en eski bilgi Tahtacılar arasında 1920'li yıllarda araştırma yapan Ziya Yörükân'a aittir." demektedir.¹⁹³ John Kingsley Birge de Yusuf Ziya Bey'in Orta Anadolu Aleviler ve Tahtacılar üzerinde yaptığı bu saha araştırmalarını "önemli" olarak nitelemiş, köy Alevî gruplarının Bektaşî öğretileri ve pratikleri ile olan ilişkisini ortaya çıkarması bakımından "özet bir değere

¹⁹⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s. 53.

¹⁹¹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 206-234.

¹⁹² Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 23.

¹⁹³ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 23.

sahip” olarak görmüştür.¹⁹⁴ Alevi toplumunu tarafsız bir şekilde incelemiştir. Aleviliğin nispeten saf olarak bulunduğu bir dönemi aksettirmiştir. 1950 yılına kadar Alevi köylerini gezmiş, Alevi dedeleri ile görüşmüş ve bu sayede Aleviler arasında yaşamakta olan pek çok geleneksel bilgiyi derlemiştir.¹⁹⁵

Yusuf Ziya Yörükân kendisine temelde iki araştırma sahası seçmiştir. Bu iki sahadan birincisi sırrî bir mezhep olarak, hislere ve kökleşmiş ananelere dayanan, yeni Şamanlık tesiri altında füsunlu bir hayat yaşamayı amaçlayan Alevilik diğeri ise, “İslam harsını Türk makalesinden süzölmüş ve İslam esaslarının Türkler tarafından işlenmiş bir şekli olan Maturudilik’tir.¹⁹⁶

Yusuf Ziya Yörükân Şamanizm-Alevilik, Alevilik-Bektaşılık ve Şamanizm-Sünnilik konularında bir öncü olarak Türk dinlerini ve mezheplerini sosyoloji ve kültür antropolojisi açısından incelemiş, Şamanizm’in Alevilik üzerindeki etkisinin büyük olması nedeniyle bu mezhep üzerinde yapılacak çalışmaların Şamanizm’in kaybolmuş ve bilinmeyen bazı kısımlarıyla geçirdiği değişiklikleri aydınlatmada yardımcı olacağı görüşündedir. Yusuf Ziya Yörükân sadece Alevilik’te değil, halk Sünniliği özellikle Hint, İran, Suriye ve Mezopotamya’da yaşayan halkların dinleri içerisinde Şamanlığın etkilerini, Şamanlığın bilinmeyen bazı yönlerini bu inanç sistemleri içerisinde bulup ortaya çıkarmaya çalışmıştır. O toplumların bir sosyal evrim süreci yaşayarak bir ve aynı olan birtakım dini inanç safhalarında geçmiş olarak kabul edilmesi ve Türklerin de daha sonraki karmaşık dini inançlara salık olmadan önce Totemizm, Animizm, Natürizm gibi dinleri art arda takip ederek birtakım safhalardan geçtikleri iddia edilmesiyle ilgili olarak bütün dinlerin bir kaynaktan veya bir dinden çıkmış, bir gelişme süreci takip etmiş gibi çalışan düşünce tarzına itiraz etmiştir. Ona göre bir Türk dini olan Şamanlık kendi şartları içerisinde, basit birtakım unsurlara dayanmış ve bazı merhaleler kat ederek teşekköl etmiştir. Yusuf Ziya Yörükân, Şamanizm’i bütün dinlerin başlangıcı olarak nitelemenin yanlış olacağı düşüncesindedir.

Yusuf Ziya Yörükân, “toyon” kelimesinin mevcudiyetini ve onu kadim Türk dinini daha sadakatle ifade etmesiyle ilgili olarak bu kelimenin Şamanlık dini mukabilinde kullanıldığını göstermektedir, diyerek Ziya Gökalp’i bu konuda eleştirmiştir. Ayrıca

¹⁹⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s. 23.

¹⁹⁵ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 9.

¹⁹⁶ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 31.

Ziya Gökalp'in Toyonizm kelimesinin Şamanlık medlulünü daha sadakatle edeceğine dair ileri sürdüğü delillerin kendi davasının aleyhine olduğunu da fark edemediğini belirtmektedir. Yine aynı şekilde Yusuf Ziya Yörükân Ziya Gökalp'i "tozon", "nom" kelimeleriyle ilgili olarak eleştirmektedir. Ziya Gökalp'in hislerine mağlup olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁷

Dinlerin incelenmesinde en iptidai şekillerinden başlamanın önemli olduğunu şöyle ifade etmektedir: "Dinlerin tetkikinde en iptidai şekillerinden başlamak yalnız mürekkep ve mudil dini unsurların teşekkül tarzını anlamak nokta-i nazarında değil, aynı zamanda insanların hiçbir tazyik altında kalmadan sevk-i tabiiileriyle benimsedikleri ve ortaya koydukları ilk dini manzarayı göstermesi itibariyle de mümkündür."¹⁹⁸

Sönmez Kutlu; "Aleviliğin yazılı kaynakları dediğimiz zaman, aklımıza gelen ilk araştırmacı Yusuf Ziya Yörükân'dır." demektedir. Yusuf Ziya Yörükân'ın Tahtacılar arasında konuyla ilgili yaptığı ciddi saha araştırmaları sırasında Kızılbaş Tahtacılarına ait çok kıymetli bazı kaynaklar tespit ettiğini belirtmektedir. Ayrıca Yusuf Ziya Yörükân'ın bu konuda 70 yıl önce geldiği noktayı henüz öteye geçebilmiş değiliz demektedir.¹⁹⁹

"Yusuf Ziya Yörükân, Türk dinlerini ve mezheplerini incelemiştir." Türklerin ilk dini olarak Şamanizm'i gören Yusuf Ziya Yörükân, Türklerin dinlerini incelemeye Şamanlıkla başlamanın uygun olacağını şu şekilde ifade etmiştir: "Türk'e has akide ve adetleri ve mudil (karışık) din şekillerinin tahliline ve bunların en basit unsurlarının araştırılmasına Şamanlıktan başlamanın ve sonra Türklerin muhtelif tarihlerde salık oldukları diğer dinleri sırası ile mütalaa etmenin uygun bir yol olduğu düşüncesindeyiz."²⁰⁰

Sönmez Kutlu "Mezhepler Tarihine Giriş" adlı kitabında Cumhuriyet döneminde Mezhepler Tarihi ile ilgili bilgiler verdiği bölümde Yusuf Ziya Yörükân'ı Cumhuriyet döneminde Mezhepler Tarihinde yeni açılımlar olarak, sosyal pozitivist (içtimaiyatçı) yaklaşım: Yusuf Ziya Yörükân şeklinde ele almıştır.²⁰¹

¹⁹⁷ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s.140-143.

¹⁹⁸ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 9.

¹⁹⁹ Sönmez Kutlu, "Alevi Yazılı Kaynaklarının Neşri Sorunu", www.sönmezkutlu.com, 10/06/2010.

²⁰⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. 2.

²⁰¹ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2008, s. 146-171.

Yusuf Ziya Yörükân, Emile Durkheim ve Max Weber'in yaptığı gibi değer yargılarından kurtulmuş olarak, sosyal olayları bir şey gibi incelemeye çalışırken bu sosyologlardan farklı olarak ilk elden bilgilere dayanmak istemiştir.²⁰² Bu yüzden yaşanan, canlı olan ve 1930'lardan sonra araştırma alanı olarak revaç bulmuş olan reel kültürü kendisine konu edinmiştir.

Yusuf Ziya Yörükân'ı din ve mezhep kitapları ile tarih kitaplarında yazılı olanlardan ziyade, yanlışı ve doğrusu ile yaşayan ve onu yaşatmaya çalışanların yaptıkları ve söyledikleri ilgilendirmiştir. Bunun içindir ki bazı şeyleri düzeltmeden, bilgi aldığı kişilerin ağzından çıktığı şekliyle vermeye çalışmıştır. Bu, sırf dedelerin ne derece bilgisiz ve yetişmemiş olduklarını göstermek için yaptığı bir şey değildir. Bu, onun benimsediği metodolojinin de bir gereğidir. Alevi, Tahtacı kişiliğinden sık sık bahsetmek ihtiyacı duyması da gene bu metodolojinin ve reel kültür anlayışının bir sonucudur.²⁰³

Yusuf Ziya Yörükân, her milletin iptidai din olarak kendine mahsus bir başlangıç tarzı olduğunu, Türkler de ise bunun Şamanizm olduğunu söylemektedir. Yusuf Ziya Yörükân, Şamanizm'in devirlerin takibi ile istihaleler ve tekâmüller geçirdiğini; fakat en basit dini unsurları içinde barındırdığını ve ilk din için gerekli farik vasıfları tamamen haiz olduğunu belirtmektedir.²⁰⁴

B. Yusuf Ziya Yörükân'ın Türk Din Tarihi Araştırmalarındaki Yeri

Yusuf Ziya Yörükân "Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm" adlı kitabında ilk din meselesi hakkında öne sürülen görüşleri vermiştir. Bunlar hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Dinlerle ilgili belirli bir sıralamanın bütün milletlerin hayatlarına intibak ettiğini iddia etmenin mümkün olamayacağını söylemiştir. Eski Türk dininin menşei konusunda hataların yapıldığını belirterek bunların sebepleri üzerinde durmuştur. Eleştiride bulunduğu konulara örnekler şunlardır.

"Evvela Totemizm veya diğer bir sistem vaaz ediliyor, sonra bir takım tekamül merhaleleri tasavvur edilerek önce animizm, sonra yeni bir devir olarak Natürizm, daha

²⁰² Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s. 54.

²⁰³ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 54.

²⁰⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. 9.

sonra Semavi Natürizm ve Şamanizm diye bir devirler silsilesi tertip ediliyor. Ne var ki böyle bir sıralamanın bütün milletlerin hayatına intibak ettiğini iddia etmek müdafaası müşkül bir iştir. Totemciliği tamamen iptidai insanın mahsulü olduğuna inanmak da müşahedeyi aşan bir şeydir.”²⁰⁵ Ziya Gökalp’in görüşlerini şu sözlerle eleştiriyor “Ziya Gökalp, Yakutlardaki ‘Soplarda karabetin (soyca yakınlığın) klan karabeti olduğuna ve aralarında egzogami kaidesinin cari bulunduğu ve Camiü’t Tevarih sahibi Reşididdin ongun (ongon)’ ların mübarek ve taarruzdan masum bulunması hakkındaki ifadesini istinaden bunların totem olduğuna hükmediyor. Hâlbuki sopların klan, ongunların totem olması için totemin klan efradı ile aynı addedildiğini göstermek lazımdı çünkü klanın en bariz vasfı totem ittihadıdır, totem’in bariz vasfı ise klan ile ayniyetidir” burada Yörükân Ziya Gökalp’in yaptığı hatayı ve bu hatanın nereden kaynaklandığını göstermektedir.²⁰⁶ Ziya Gökalp’in Totemizm ile Şamanlık arasında merhaleler görmesinin tamamen neticesiz kalacağını söylüyor. Birini başa koyarak diğerlerini arkaya dizmenin ve bu fikri bütün milletlere uygulamanın veya onlar içinde geçerli saymanın ilim yolu olmadığını belirtiyor. O’na göre her milletin iptidai din olarak kendine mahsus bir başlangıç tarzı vardır. Bu bazı milletlerde Totemizm, bazılarında Animizm veya Natürizm, bazılarında Fetişizm, Türklerde ise Şamanizm’dir. Şamanizmin zaman geçtikçe değişim geçirdiğini fakat en basit dini unsurları içinde barındırdığını söylemekte ve Şamanizmin ilk din için gerekli olan ayırıcı özelliklere Tamamen sahip olduğunu belirtmektedir.²⁰⁷

Geleneksel Türk dininin menşei konusunda yapılan hataların sebepleri:

1. Türklerin dinleri mevzubahis olduğu zaman, bu dinleri birbiri ardına sıralamak.
2. Totemizm’i her milletin hayatına ve Türklere teşmil etmek.
3. Dindeki bir benzerlikten dolayı bundan diğer dinin takaddum ettiği sonucunu çıkarmak.²⁰⁸

Yusuf Ziya Yörükân dinlerin incelenmesinde en iptidai şekillerinden başlamanın “mürekkep ve mudil dini olayların unsurlarını ve teşekkül tarzlarını anlama, insanların

²⁰⁵ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. 4-5.

²⁰⁶ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 6.

²⁰⁷ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 7-9.

²⁰⁸ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 8-9.

hiçbir zorlama altında kalmadan sevk-i tabileriyle ortaya koydukları ilk dini manzarayı göstermesi bakımından önemli olduğunu belirtiyor.²⁰⁹

Yusuf Ziya Yörükân'a göre cemiyet mefhumu din fikrinden ayrı bir şey değildir. Ona göre din demokrasi hayatının gereğine zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına fark edilmeksizin uyar. Birçok eski unsur kendiliğinden sahnedan çekilir ve hayata haiz olanlar yeni fikirlerle nurlanır. Mesele bunun ilmen derlenip toparlanmasına ve tarihin zarureti içinde umumi vaziyetin kavranılmasıdır demektir.

Yusuf Ziya Yörükân gerekli olan şeyin dini bütün harici unsurlardan soyutlayarak kendi saf ve kendiliğinden attığı tekamül adımları içinde, Türk'ün kadim ve iptidai dininden başlayarak sırası ile yaşadığı bütün dini safhaları tesir ve aksi tesirleri ile mütalaa etmektir, diyor. Bundan dolayı Şamanlıktan başlamak zarureti hissettiğini belirtiyor.²¹⁰

İptidai Şamanlığı anlatırken onun çok kadim devre ait olduğu için günümüzdeki Şamanlıkta görülen izlerinden anlaşılabileceğini söylüyor ve bunu yaparken üzerinde çok ciddi ve kapsamlı tetkikler yapılmış olan Totemciliğin rehber ve numune kabul etme mecburiyetinde olduğunu belirtiyor. Bununla ilgili olarak da Şamanlık ve Totemcilik arasında karşılaştırma yapıyor.²¹¹

Sırrı bir kuvvetin manadan veya totemden ortaya çıktığına dair olan izah, iptidailerin değil, Durkheim mektebinin mahsulüdür, demektir. Totemizmin tenkit edilecek noktalarının bulunduğunu belirtmektedir. Totemciliği temyiz eden seciye kılan totem ve mana telakkileridir bunların dışındakilerin Şamanlıkta da olduğunu söylüyor.²¹² Bu çalışması bu işle ilgilenen birçok kişiye örnek olmuştur. Sönmez Kutlu: “ Aleviliğin yazılı kaynakları dediğiniz zaman aklımıza gelen ilk araştırmacı Yusuf Ziya Yörükân'dır. Yusuf Ziya Tahtacılar arasında konuyla ilgili yaptığı ciddi saha araştırmaları sırasında Kızılbaş Tahtacılar a ait çok kıymetli bazı yazılı kaynaklar tespit etmiş ve 1927 yılında bu konuda yazdığı makalelerde onlara dikkat çekmiştir. Onun bu konuda 70 yıl önce geldiği noktayı henüz öteye geçebilmiş değiliz, demektir.²¹³

²⁰⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. 9.

²¹⁰ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 10-11.

²¹¹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 11.

²¹² Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 15

²¹³ Kutlu, Alevi Yazılı Kaynaklarının Neşri Sorunu.

Yusuf Ziya Yörükân bu çalışmasının birinci kısmında Çubuk taraflarında toplanan malumatları tahsil etmiştir. Görülen şeylerin olduğu gibi sırası ile yazmayı tercih etmiştir. Bu yazıda zaruret hissetmedikçe fikir beyan etmeyeceğini ve mütalâa yürütmeyeceğini gördüklerini ve ocaklardan öğrendiklerini yazmakla ve bunların kendisinde oluşturacağı kanaati göstermekle yetineceğini belirtmiştir.²¹⁴

Yusuf Ziya Yörükân bu konuyu anlatırken başka kaynak, destan, menkıbe, eser, seyahatnamelerinde de bunların geçtiğini söyleyerek kaynak gösteriyor.

Yusuf Ziya Yörükân Anadolu Alevileri ve Tahtacılar üzerinde yaptığı saha çalışmasında Anadolu'da Tahtacı namını taşıyan Alevi zümrelerinin adetlerini itikat ve âyinlerini, kendi aralarında yaşayan ve Ocaklı adını taşıyan Tahtacı ileri gelenlerinden öğrendiği şekliyle tespit etmiştir.²¹⁵ Anadolu'da Çubuk taraflarında Abdal Köylerinde ve Eskişehir tarafında görülen Alevilik, Anadolu'nun ekseri yerlerinde olduğu gibi Çelebi Kolu Aleviliğidir demektedir. Burada ocaklılardan, kitaplarından nefeslerinden bilgi vermektedir, yolda öğrendiklerini gittiği yerlerde tatbik ettiğini söylemektedir.²¹⁶ Miraç bahsi konusunda Kargında kendisine verilen bilgi ile sonraki köylerde verilen bilginin farklı olduğunu belirtiyor. Gittiği köylerin civar tepelerinde yatırların bulunduğunu: "Bu kadar yatırın bulunduğunu hiçbir yerde görmedim" sözüyle ifade ediyor. Bu yatırların hikâyelerinin o kadar yaygınlaşmış olduğunu Sunileri dahi yatırlarından yardım istediğini onların ziyaretlerine gittiklerini fayda umduklarını anlatıyor.²¹⁷ Bu çalışmasında bildirdiklerini kitaplarda mevcut olan Alevilikten ziyade bu günkü hadde mevcut olan ve yaşayan Aleviliği göstermek gayesi güdüğünü çoğu defa kitaplarda olanlarla, yaşanmakta olan şeylerin birbirinden ayrı olduğunu söylüyor.

Yusuf Ziya Yörükân, Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşayan ve branşı hadis olmayan bir akademisyendir. Yaşadığı dönemde oryantalistlerin hadis ile ilgili iddialarının etkili olduğu görülmektedir. Yusuf Ziya Yörükân – hadisçi olmamasına rağmen – hadis ile ilgili birçok konuyu ele almış ve oryantalistlere cevap vermeye çalışmıştır.²¹⁸ Yusuf Ziya Yörükân, esas itibarıyla İslam mezhepleri tarihçisidir; ancak genel olarak İslam düşüncesinin çeşitli sahalarından söz etmiştir. "Dinimiz, Peygamberimiz, İman ve

²¹⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s. 58.

²¹⁵ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 53.

²¹⁶ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 61.

²¹⁷ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 73.

²¹⁸ Köktaş, a.g.m., s.76.

İbadet” ve “İslam Dini” adlı kitapları, “Kur’an-ı Kerim’den Ayetlerle İslam Esasları” adlı eseri, “Müslümanlık” adlı kitabı rasyonel bir din eğitiminin temellerini oluşturmak ve güçlendirmek için sarf ettiği gayretlerin açık birer delilidir.²¹⁹ Taassupla mücadele ve dini dinden olmayan unsurlardan arındırma konusunda yaptığı bu çalışmalar yabancıların da dikkatini çekmiş, H. E. Allen’in “The Turkish Transformation” adlı eserinde uzun uzun anlatmış ve değerlendirmiştir. Howard A. Read “The Middle East Jurnal” adlı dergiye yazdığı “Revival of Islam in Secular Turkey” (Summer 1954, cilt 8, sayı 3, s. 276-282) adlı yazısında Yusuf Ziya Yörükân’dan bahsederken, yayımladığı “Kur’an-ı Kerim’den Ayetlerle İslam Esasları” adlı kitabının hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde modern, kurgusu ve sunuş biçimi bakımından tamamıyla Türk geleneklerine sahip, Kur’an’a dayalı bir eser olduğunu söylemektedir.²²⁰

Yusuf Ziya Yörükân Müslümanlıkla ilgili yazdığı kitapların hepsinde, namazlarda okunan sure ve duaların Türkçe çevirilerini vermeyi hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Müslümanlığı en saf şekliyle tanıtmak amacıyla, ayetlerin hüküm ifade eden kısımlarını Türkçeye çevirmek suretiyle bir “İslam Esasları” (İslam İlm-i Hali) kitabı yazmıştır. Vaazlarda bütün açıklamaların halkın anlayacağı bir dilde ve Türkçe olarak yapılmasını öğütlemiştir. “Dağ dağa kavuşacak” türünden cümlelerle halkı ürküten, onları dinden uzaklaştırmaya yönelik; dine, dinden olmayan, onun safiyetini bozmaya çalışan unsurları sokmaya çalışan din adamlarıyla amansız mücadeleye girmiştir.²²¹ Dogmatik ilimlere dair bilgisini garp felsefesine ait bilgisiyle tamamlıyordu ve böylece İslam dünyası ve ilmindeki çalışmalarını skolâstik düşünceden kurtarıyordu.²²²

“Hz. Muhammed’in Doğumundan Ölümüne Kadar İslam Dini Tarihi” kitabında metot olarak dini hareketleri olduğu gibi tespit etmek, tarih sırasına, tekâmül merhalelerine, içtihat sahalarına ve örflere dikkat etmek ve hükümleri manalandırarak bunlardan şer’i hükümlerin nasıl çıkarıldığını göstermek, İslam dini tarihini adım adım takip etmek yolu izlenmiştir.²²³

“İslam Dini ve Mezhepler Tarihi”, Müslümanlığın zuhurundan bugüne kadar İslam âleminde görünmüş olan dini hareketleri, akaid sistemlerindeki gelişmeleri, değişimleri

²¹⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, s. 28.

²²⁰ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 28.

²²¹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 26.

²²² Ülken, a.g. m., s. 91.

²²³ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.12.

mezhebi mücadeleleri ve bu mezheplerin çıkmasındaki amilleri ve bunların bugünkü durumlarını göstermek amacıyla hazırlanmış bir çalışmadır.²²⁴ Kitap dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım: Müslümanlığın çıkış devridir, ikinci kısım: kelam tarihidir, üçüncü kısım: mezhepler tarihidir, dördüncü kısım: sufilik, tarikatçılık ve Alevilik tarihidir.²²⁵

Kitapta hakikati kavramak ve mukayeselere imkân vermek için dini hadiseler tarih sırasıyla ve sebepleriyle göstermiş ve her hadiseden ne gibi neticeler çıktığı da araştırılmıştır. Bilhassa Peygamber'in hayatındaki dini inkişaf ve tekâmül üzerinde durulmuş, Müslümanlığın geniş, kolaylaştırıcı ve insan fitratına uyan bir yol olduğu belirtilmiştir. Müslümanlığın zaman mekân şartlarına, medeniyetin icaplarına ve halkın mesalihine uyan bir hakikat olduğunu göstermek için de gerek Peygamber'in ve gerekse Ashab'ın içtihatlarına ve bu içtihatların kıymet ve mahiyetini göstermeye geniş yer vermiştir.²²⁶

Yusuf Ziya Yörükân sadece mezhepler tarihi çalışmalarıyla kalmamış, Kelam ve İslam tarihi disiplinleriyle de ilgilenmiştir. İslami dönem içindeki Türk Tarihiyle de ilgilenmiştir. Türklerle doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi bulunan yerlerin tercümesinden oluşan “Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağda Türkler-İbn Havkal, İstahri, Kudame b. Ca'fer, İbn Fakih, İbn Rusteh, El-Ya'kûbî, İbn Hurdazbih”adlı çalışması bu konuyla ilgilendiğinin kanıtıdır. Yusuf Ziya Yörükân'a Türk Tarih Kurumu tarafından İslam coğrafyacılarının Türk Bölgelerine dair verdikleri bilgileri tercüme vazifesi verilmiştir.²²⁷

Yusuf Ziya Yörükân Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisinin birinci sayısında yayınladığı “İslam İlm-i Halî”nin Kur'an ayetlerinden derlenen metni ile ilgili olarak bu metnin din kurucusunun devrindeki temel akideleri gerçek sınırları ile gösteren anayasa ve sonraki devirlerde meydana gelen gelişmeleri karşılaştırmaya imkân veren bir tespittir demektedir.²²⁸

²²⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s. 11.

²²⁵ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s. 11.

²²⁶ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.12.

²²⁷ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağda Türkler-İbn Havkal, İstahri, Kudame b. Ca'fer, İbn Fakih, İbn Rusteh, El-Ya'kûbî, İbn Hurdazbih*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004, s.16-17.

²²⁸ Yusuf Ziya Yörükân, *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler İmam-ı Azam Ebu Hanife ve İmam Ebu Mansur-ı Maturidi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s.31.

Yusuf Ziya Yörükân Peygamberin ölümünden sonra Kur'an ayetlerine dayanan ilmi hal anlayışının bir asır kadar devam ettiğini bu dönemde tefekkür ve münakaşayı mümkün kılan eser ve tesirlerin olmadığını, inanışlarının kendilerine yettiğini belirtmektedir. Bu durumun çok geçmeden değiştiğini, Müslümanlık milletler arası bir mahiyet kazandığını, harpler ve kaynaşmalar olduğunu, kültür hareketliliğin genişlediğini, yeni yeni fikir cereyanlarının doğduğunu ve bunları karşılamak zaruretiyle bizzat ehlisünnet içinde bir takım hamlelerin vukua geldiğini belirtmektedir. Yusuf Ziya Yörükân'a göre her hamle yeni bir anlayışın, her anlayış psikolojik şartların ve sosyal kültürel çevrenin eseridir. O bu hamlelerin amilleri, ayrılık konularının ve nevilerinin sebepleri tarihi bütünlüğü içinde ele alınmadığını ilmihale giren yeni unsurların değerleri üzerinde durulmadığını söyleyerek eleştirmiştir. Meseleleri tarihi oluşu içinde, bütün halinde kavramak için ihatalı bir İslam dini tarihi ve yeterli bir ilm-i kelam veya mezhepler tarihine ihtiyacımız olduğunu söylemektedir.²²⁹

Akaid meselelerine ve mezhep münakaşaları ile ilgili yazılan kitapların bazılarını eleştirmektedir. Bu kitapların bazılarının fikir cereyanlarının nerde, ne sebeple ve hangi tarihte çıktığına asla temas etmediklerine, bazılarının ise meseleler ve akideler üzerinde muhalifleri reddetmek maksadıyla durulmuş olduğunu, tenkit edilen fikrin bütünlüğü, mebde ve gayesi dikkate alınmamış olduğunu söylemektedir. Yine bazı kitapların ise doğrudan doğruya yazarının bağlı olduğu sistemi savunmak ve muhaliflerini reddetmek maksadıyla yazıldığını söyleyerek eleştirmiştir. Bunlardan başka eleştirdiği başka noktalarda vardır ki onlarda şunlardır: çoğunlukla kelimciler, eserlerinde kendi davalarının delillerini ayrıntılı olarak verirken muhaliflerinin görüşlerine sadece şöyle bir temasla yetinirler. Dini meseleleri mukayeseli ve bir bütün halinde kavramaya elverişli eserlerin yazılmadığını belirtmektedir. Akaid meselelerini ve mezhep münakaşalarına dair eski kaynakların bize mezhep ve rey sahiplerinin düşünce tarzlarını ikinci elden verdiğini ilk metinlerden yararlanılmadığını söylemektedir. Yine bazı Reddiye, Müdafâ, Fırak, Makalat, Milel ve Nihal adıyla yazılmış eserlerin çoğunlukla bir taraflı ve mukabil taraf anlayışını tezyif ettiklerini bu eserlerin yazarlarının hislerinin

²²⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler İmam-ı Azam Ebu Hanife ve İmam Ebu Mansur-ı Maturidi*, s.31.

tesiri altında olduklarını ve hatta yazdıkları eserlerle bağlı bulundukları hükümetin gidişini ve durumunu kuvvetlendirmek gayesi güttüklerini belirtmiştir.²³⁰

O'na göre membaları karşılaştırarak yürümek ve fikirleri bütün halinde kavramak için çeşitli kaynaklara müracaat etmek zorundayız. Böyle yapmak bizi ilk ihtilafların içtihadı ve siyasi olanlarını ayırmaya, özellikle fikir cereyanlarına ve dini esaslara dair olanlarını tarih içinde meydana geliş sırasıyla araştırmaya ve ayrıca meselelerin menşei, amilleri ve gayesi üzerinde durmaya sevk eder. Ve böylece İslam akaid sisteminde meydana gelen gelişmelerin açıklanması ve kuruluş devrindeki temellerle sonradan girmiş unsurlardan oluşan manzaranın mukayesesinin mümkün olacağını söylemektedir. Bu yöntemi kendi araştırması olan Ebu Hanife'nin sisteminin anlaşılmasında da uygulamıştır.²³¹

²³⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler İmam-ı Azam Ebu Hanife ve İmam Ebu Mansur-ı Maturidi*, s.32-33.

²³¹ Yusuf Ziya Yörükân, a.g.e., s.34.

SONUÇ

Yaptığı akademik çalışmalar ve kişiliğiyle büyük etki bırakan Yusuf Ziya Yörükân, Türk Müslümanlığını en saf şekli ile tanıtmayı ve savunmayı kendisine bir görev bilmiştir. Yusuf Ziya Yörükân kafalara naksetmiş olan yanlış inanç ve fikirlerin yok edilmesi konusunda önce yanlışların silinip daha sonra doğruların öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir. Eserlerinde bu yöntemi uygulamış ve din istismarcılığını bertaraf etmek için dini en doğru ve en saf şeklinde öğretecek eserler meydana getirmiştir. Çok yönlü bir ilim adamı olan Yusuf Ziya Yörükân mezhepler tarihi, kelim, İslam tarihi, hadis, Türk kültür tarihi alanlarıyla ilgilenmiştir.

Atatürk'ün isteği üzerine “Müslümanlıktan Önce Türk Dinleri” ve “Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri” kitabı yine Türk Tarih Kurumu tarafından kendisine verilen İslam coğrafyacılarının Türk bölgelerine dair verdikleri bilgileri tercüme etme yönündeki çalışmaları Yusuf Ziya Yörükân'nın çok yönlü bir ilim adamı olduğunu bizlere göstermektedir.

Tahtacılar Kızılbaşlık itikatları ile Türk Şamanizmi arasında münasebet arama yoluna ilk olarak Yusuf Ziya Yörükân'la girilmiştir. Kendisinden sonra bu konu ile ilgilenenlere kaynaklık etmiştir.

Anadolu Alevileri ve Tahtacılar üzerinde yapmış olduğu saha araştırması bu grupların Bektaşî öğreti ve patrikleri ile ilişkisini ortaya çıkarması bakımından özel bir değere sahiptir. İslam mezhepleri tarihinde de yeni açılımlar getirmiştir. Kelam ile ilgili yaptığı çalışmalarında problemi çözmek ve o problemi tarihi ve sosyal bağlamla birlikte ele alınması gerektiğini söylemektedir. Aynı zamanda karşılaştırmalı bir metot takip ettiğinde konuları daha iyi anlaşılacağı bir konu incelenirken ilgili olduğu diğer ilim dallarının da kaynaklarının göz önüne alınarak incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Akademik yönünün yanı sıra Yusuf Ziya Yörükân vatan sevgisi ile de hem öğrencilerine hem de yanında çalışanlara örnek olmuş ve Yusuf Ziya Yörükân'ın yolunda gitmişlerdir.

Yapmış olduğu araştırmalar, edinmiş olduğu bilgilerle Yusuf Ziya Yörükân Türk milletine faydalı olmak amacıyla modernleşmiş bir din kitabı yazmak temel

amaçlarından biri olmuştur. “Müslümanlık ve Kur’an-ı Kerim’den Ayetlerle İslam Esasları”, İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler” adlı eserleri bu amaçla yaptığı çalışmalardandır.

Hadisten Fıkha, Kelamdan Türk Dinleri ve Mezheplerine kadar çeşitli sahalardan söz etmiş ve kendine ait fikirler ortaya koymuş olan Yusuf Ziya Yörükân’ı bütün yönleri ile el almak doğal olarak bu sınırlı çalışmamızda mümkün olmayacağından dinler tarihi ile ilgili yönünü ortaya koymaya çalıştık.

KAYNAKLAR

- Alıcı, Mustafa; “Kutsala Giden Yol: Dinler Tarihinde Bir Metodolojik Yaklaşım veya Bir Bilim Olarak Din Fenemonolojisi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt V, Sayı 3, 2005, s.73-120.
-; “Türkiye’de Dinler Tarihi Çalışmaları”, www.dinlertarihi.com, 12/05/2009.
- Aykın, Abdullah; “Fuat Köprülünün Türk Tarihi Dinisi Eserinin Transliterasyonu ve Değerlendirilmesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri 1999.
- Batuk, Cengiz; “Türkiye’de Dinler Tarihi Çalışmalarının Tarihsel Seyri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX (2009), sayı 1, s.70-97.
- Bianchi Ugo; *Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri*, Çeviren Mustafa Ünal, Geçit Yayınevi, Kayseri 1999.
- Bulut, Mustafa ;“İslam Filozofları” (Yusuf Ziya Yörükân), *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl:3, C.3, S:6, Temmuz- Aralık 2010, s.335-338.
-; “Yusuf Ziya Yörükân “Şeyh Suhreverdi’nin Felsefesi”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl:3, S:5, Ocak-Haziran 2010, s.417-431.
- Dhavamony, Mariasusai; “ Dinin Tarihsel Fenomenolojisi Alanı ve Metodu”, Çev. Fuat Aydın, www.ismailekinci.com, 13/05/2010.
- Doğrul, Ömer Rıza; *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İnkılap ve Ata Kitapevleri, İstanbul 1963.
- Gökalp, Ziya; *Türk Medeniyeti Tarihi*, Toker Yayınları, İstanbul 1989.
- Günay, Ünver; *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- Günay, Ünver, Harun Güngör; *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları, Kayseri 1998.
- Güngör, Harun; “Dinler Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Hikmet Tanyu ve Türk Dini Tarihi Çalışmalarına Katkısı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 36, s. 521-529.

- Harman, Ömer Faruk ; “Günümüzde Batıda Dinler Tarihi Çalışmaları”, *Dinler Tarihi Araştırmaları I.Sempozyumu (08-09 Kasım 1996) Dinler Tarihi Derneği Yayınları*, Ankara 1998, s.315-322.
- İnan, Abdulkadir; *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972.
- Kafesoğlu, İbrahim; *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.
-; *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991.
- Kalafat, Yaşar ; “Yaşayan Eski Türk İnançları İtibariyle ‘Türk Mitolojisi’ ve Prof. Dr. Bahattin Ögel”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2009, s. 212-220.
- Köktaş, Yavuz; “Yusuf Ziya Yörükân ve İslam Dini Tarihi Adlı Eserdeki Hadis ve Sünnetlerle İlgili Düşünceleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt IV, Sayı:2, 2004, s.75-93.
- Kutluay, Yaşar; “Yusuf Ziya Yörükân’ın Makaleleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt III, Sayı 1-2, 1954, s.93-95.
- Kutlu,Sönmez; “Alevi Yazılı Kaynaklarının Neşri Sorunu”, www.sönmezkutlu.com, 10/06/2010.
-; *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2008.
- Küçük, Abdurrahman; “Prof. Dr. Hikmet Tanyu’nun Hayatı, Eserleri, Fikirleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 36, s.499-500.
- Ocak, Ahmet Yaşar; Fuat Köprülü Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiye’inde Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında “Tarihin Saptırılması” Problemi, *Türkiyat Araştırma Dergisi*, Konya 1997, Sayı 3, s. 224-225.
- Schimmel, Annemarie; *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları, İstanbul 2008.
- Tanyu, Hikmet; “Türkiye’de Dinler Tarihi’nin Tarihçesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. VIII., Ankara 1960, s.109-124.
- Taplamacıoğlu, Mehmet; *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1966.
- Togan, Zeki Velidi; *Tarihte Usul*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1985.

Tümer, Günay; Abdurrahman Küçük; *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 2002.

Ülken, Hilmi Ziya ; “Yusuf Ziya Yörükân”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt III, Sayı 1- 2, 1954, s.89-91.

Ünal, Mustafa; “Hak dini Verilerin Fenomenolojik Yöntemle İncelenmesi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 5, 2000, s.225-242.

.....; *Din Fenomenolojisi: Tarihçe Yöntem ve Uygulama*, Geçit Yayınları, Kayseri 1999.

Yörükân, Yusuf Ziya; *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.

.....; *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, Yol Yayınları, Ankara 2005.

.....; *Hz. Muhammed’in Doğumundan Ölümüne Kadar İslam Dini*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.

.....; *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağda Türkler-İbn Havkal, İstahri, Kudame b. Ca’fer, İbn Fakih, İbn Rusteh, El-Ya’kûbî, İbn Hurdazbih*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.

.....; *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler, İmamı Âzam Ebu Hanife ve İmam Ebu Mansur-ı Maturidi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.

.....; *Müslümanlık ve Kuran-ı Kerimden Ayetlerle İslam Esasları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.

Yörükân, Turan; “Yusuf Ziya Yörükân’ın Hayatı Eserleri ve Alevilikle İlgili Görüşleri”, www.angelfire.com, 06/02/2009.

ÖZGEÇMİŞ

Erkan KÜP 03.05.1981 yılında Kayseri İli, Pınarbaşı İlçesi, Yukarı Kızılçevlik Köyü'nde doğdu. Pınarbaşı İmam-Hatip Lisesini bitirdikten sonra Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümünü kazandı. Mezun olduktan bir yıl sonra Sarız İlköğretim Okulu'nda göreve başladı.

İletişim Bilgileri

Adres

:

Sarız Merkez İ.Ö.O.

Sarız / KAYSERİ

e-posta

: erkan_kup@hotmail.com

Tel

: 0 505 914 85 41